

46064

T.C
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
KENTSEL PLANLAMA PROGRAMI

PLANLAMAYA EKOLOJİK YAKLAŞIM ;
SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞME ÇERÇEVESİNDE
İSTANBUL ÖRNEĞİ İRDELEMESİ

Danışman : Doç.Dr. GÜZİN KONUK
Hazırlayan : A.ERDEM ERBAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
KENTSEL PLANLAMA PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İSTANBUL - HAZİRAN 1995

ÖNSÖZ

Büyük bir heyecanla araştırdım. Bu çalışmanın kapsamına giren olay ve olguları görüp göstermeye çalıştım.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında çalışma isteğimi ve hevesimi sürekli teşvik eden sayın Doç. Dr. Güzin Konuk'a, bu konuda çalışma yapmış tüm bilim insanlarına en içten saygılarımla teşekkür ederim.

Bu çalışmanın, bu yönde yapılacak araştırmalara ışık tutması en büyük dileğimdir.

A. Erdem Erbaş

**PLANLAMAYA EKOLOJİK YAKLAŞIM ;
SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞME ÇERÇEVESİNDE
İSTANBUL ÖRNEĞİ İRDELEMESİ**

Önsöz

İçindekiler

Tablo ve Harita Listesi

	Sayfa No
GİRİŞ _____	1
Nüfus Hareketleri _____	3
Kent ve Kentleşme _____	3
Çevre, Ekoloji ve Sürdürülebilirlik _____	5
BÖLÜM I. PLANLAMAYA EKOLOJİK YAKLAŞIM _____	10-51
I. 1. KÜRESEL ÖLÇEKTE _____	10-18
I.1.1. Çevre ve Ekoloji Olgusuna Yaklaşım _____	10
I.1.2. Planlama Ekoloji İlişkisi _____	11
I.1.3. Çevre Koruma ve Geliştirmeye Yönelik Uluslararası Kuruluşlar —	14
I.1.3.1. Birleşmiş Milletler Teşkilatı _____	14
I.1.3.2. Dünya Bankası _____	15
I.1.3.3. Avrupa Topluluğu _____	15
I.1.3.4. OECD _____	16
I.1.3.5. Avrupa Konseyi _____	16
I.1.3.6. NATO _____	17
I.1.3.7. Diğer Önemli Kuruluşlar _____	17
I.1.4. Bölüm Sonucu _____	18
I.2. ÜLKESEL ÖLÇEKTE PLANLAMA - EKOLOJİ İLİŞKİSİ _____	19-36
I.2.1. Kalkınma Planlarında Çevre Politikaları _____	19
I.2.2. Çevre Koruma ve Geliştirme İle İlgili Yönetmelik Çerçeve _____	22
2.2.1. Çevre Bakanlığı _____	22

I.2.2.2. Yerel Yönetimler	22
I.2.2.3. Valilik ve Kaymakamlık	23
I.2.2.4. Diğer Bakanlık ve Kuruluşlar	23
I.2.3. Çevre Koruma ve Geliştirme İle İlgili Yasal Çerçeve	28
I.2.3.1. Anayasa	28
I.2.3.2. Çevre Kanunu	29
I.2.3.3. Çevre İle İlgili Diğer Mevzuat	32
I.2.3.3.1. Milli Parklar Kanunu	32
I.2.3.3.2. Turizmi Teşvik Kanunu	32
I.2.3.3.3. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	33
I.2.3.3.4. Kıyı Kanunu	34
I.2.3.3.5. Boğaziçi Kanunu	34
I.2.4. Bölüm Sonucu	36
I.3.1. İSTANBUL METROPOLİTAN ALAN ÖLÇEĞİNDE	37-51
I.3.1.1. Planlama Süreci ve Ekoloji İlişkisi	37
I.3.1.2. Yönetimsel Süreç ve Ekoloji İlişkisi	47
I.3.2. Bölüm Sonucu	51
BÖLÜM II. SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞME	52-62
II.1. Sürdürülebilirlik Kavramına Yaklaşım	52
II.1.1. Sürdürülebilir Kalkınma	52
II.1.2. Sürdürülebilir Sanayi	54
II.1.3. Sürdürülebilir Enerji	55
II.2.2. Sürdürülebilir Kentsel Gelişme	57
II.2. Bölüm Sonucu	62
BÖLÜM III. İSTANBUL ÖRNEĞİ	63-73
III.1. İstanbul Nüfus Gelişimi Ekoloji İlişkisi	63
III.1.1. İstanbul'da İlçeler İtibarıyla Nüfus Gelişimi ve Oluşan Çevre Sorunları	65
III.1.2. İstanbul İçme Suyu Havzalarında Oluşan Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri	67
III.2. Sürdürülebilir Kentsel Gelişme İçin Öneriler	69
Kaynakça	

TABLO, HARİTA VE GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No⁺

► Tablo 1 : Çevre Bakanlığı'nın Gönüllü Kuruluşlarla İşbirliği Toplantısına Katılan Kuruluşlar	27
Tablo 2 : Türkiye'de Planlama Mevzuatı	37
Tablo 3 : Çıkarılan İmar Affı Yasaları ve Hükümetler	47
Tablo 4 : İstanbul Planlama Çalışmaları ve Belediye Başkanları	47
Tablo 5 : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Organizasyon Şeması	50
Tablo 6 : İstanbul İlçeleri	66
Tablo 7 : İstanbul Su Havzalarında Koruma Kuşaklarına Göre; Alan, Nüfuslar ve Yerleşme Sayıları 1990	68
► Harita 1 : Boğaziçi Alanı Krokisi	35
Harita 2 : İstanbul Ciheti Nazım Planı	38
Harita 3 : Beyoğlu Ciheti Nazım Planı	38
Harita 4 : İstanbul Şehri Doku Değişimi, 1880 - 1960	41
Harita 5 : Hans HÖGG'ün İstanbul'u Planlama Çalışmaları	42
Harita 6 : İstanbul Çevre Yolu Planı	44
Harita 7 : İstanbul Metropolitan Alanı Sanayi + Konut Büyüme Modeli	46
Harita 8 : 1934-1993 Yılları Arasında İstanbul Kentsel Yerleşim Alanının Genişlemesi	64
Harita 9 : İstanbul Metropolitan Alanı'nda İdari Sınırlar - 1994	66
Harita 10 : İstanbul Metropolitan Alanı'nda Ekolojik Sınırlar - 1993	67
► Grafik 1 : Yıllara Göre İstanbul'da Yapılan Yolculuk Sayılarının Değişimi	42
Grafik 2 : İstanbul'da Araç Kullanımının Türlerine Göre Dağılımı	42
Grafik 3 : 1950 - 1990 Yılları Arasında Türkiye ve İstanbul Nüfus Artışı	63
Grafik 4 : 1950 - 1990 Yılları Arasında İstanbul İlçelerinin Nüfus Gelişim	63
Grafik 5 : 1955 - 1990 Yılları Arasında İstanbul Nüfus Artışı	65
Grafik 6 : 1950 - 1990 Yılları Arasında İstanbul Nüfusunun Asya ve Avrupa Yakalarına Dağılımı	65

+ . KENDİSİNDEN BİR ÖNCE GELEN SAYFA NUMARASI VERİLMİŞTİR.

Grafik 7 : 1950 - 1990 Yılları Arasında İstanbul İlçelerinin Nüfus Artış Oranları	65
Grafik 8 : 1965 - 1990 Yılları Arası İstanbul Su Havzalarında Nüfus Artışı	67
Grafik 9 : İstanbul Su Havzalarında Nüfus Yoğunluğu - 1990	68
Grafik10 : 1950 - 1990 Yılları Arasında Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusunun Dağılımı	68
Grafik 11 : 1950 - 1990 Yılları Arasında, Yaş Grupları İtibariyle, İstanbul Nüfus Gelişimi	68
Grafik 12 : İstanbul Nüfusunun Okuryazarlık Durumu	68
Grafik 13 : Bir Eğitim Kurumundan Mezun Olanların Okuma Yazma Bilenler İçindeki Oranı	68

GİRİŞ

Son yıllarda **çevre olgusu** uluslararası kamuoyunu en çok meşgul eden olayların başında yer almaktadır. Aşırı nüfus artışı, açlık, nükleer felâketler, kentlerin kontrolsüz büyümesi, yağmur ormanlarının giderek yok olması, asid yağmurları, sera etkisi, ozon tabakasının delinmesi, sürüp giden savaşlar gibi konular tüm insanlığın ortak kaygıları haline gelmiştir.

Uluslararası ölçekte yaşanan bu sorunlardan, ülkemizi soyutlamak olanaksızdır. Bugün çevre sorunları, hiçbir sınır tanımaksızın yayılmaktadır. Örneğin,

Çernobil'de yaşanan nükleer kaza sonucu tüm Rusya ve komşu ülkeler giderek dünya ülkeleri tehlike altına girmiştir. Ülkemiz de bu kazadan etkilenmiştir. Yine, Karadeniz'e bırakılan zehir yüklü varilleri, İstanbul Boğazı'nda yaşanan tanker kazalarını, sadece bir bölgenin değil, gezegenimizin ortak sorunları olarak görmek gerekir.

Bu çalışma yukarıda sıralanan sorunlardan; **nüfus artışı, kentleşme ve çevre sorunlarına fiziki planlama açısından** nasıl bakılabileceğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Çalışma her ne kadar uluslararası ve ulusal ölçekten bir takım girdiler almasına ve öneriler getirmesine rağmen, **İstanbul ağırlıklı** olarak ele alınmıştır.

Bölgelerarası sosyo - ekonomik dengesizlikler ve siyasi tercihler sonucu, kırdan şehire doğru yaşanan yoğun göç hareketi, bugün kentlerimizde yaşadığımız çevre sorunlarının temelini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada yer alan İstanbul metropolü, tüm bu değişimlerden etkilenmektedir. İstanbul, aşırı nüfus artışı ve onun beraberinde getirdiği birçok sorunlarla beraber **çevrenin en çok tahrip edildiği** kentlerimizin başında gelmektedir.

Sağlıksız ve kontrolsüz bir kentsel büyüme, tüm İstanbul metropolünün sosyo - ekonomik ve politik hayatını yönlendirmektedir. Bu bozulma, **kentin yaşam kaynaklarını** tehdit eder duruma gelmiştir.

Bu nedenlerden dolayı, yaşam kaynaklarının gelecek nesillerin de faydalanabilmesi gerektiğini savunan **sürdürülebilir kalkınma** anlayışının, planlama düşüncesi içinde nasıl ele alınabileceği bu **çalışmanın yapılış amacını** oluşturmaktadır.

Çalışmada **izlenen yöntem** ise; ele alınan konuların uluslararası ölçekten başlayıp, giderek ulusal, bölgesel ve kent ölçeğine indirgenmesi şeklindedir. İstanbul genelde bölgesi içinde incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma III ana bölümden oluşmaktadır.

I. bölüm, **Planlamaya Ekolojik Yaklaşım** adını almaktadır. İlk olarak küresel ölçekte çevre ve ekoloji olgusu incelenmekte, çevre koruma ve geliştirme ile ilgili uluslararası kuruluşlar ele alınmaktadır.

Daha sonra buradan yola çıkılarak ülkesel düzeyde devletin çevreye olan bakış açısı ele alınmış bu konuda oluşturulan **yasal ve yönetsel çerçeve** incelenmiştir.

Birinci bölümün son konusu ise **İstanbul Metropolitan Alan** ölçeğinde yapılan planlama çalışmalarının ve yönetim yapısının ekolojik açıdan irdelemesi yapılmıştır.

II. bölüm **Sürdürülebilir Kentsel Gelişme** adını taşımaktadır. Bu bölümde ise sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkışına ve kalkınma, sanayi, enerji gibi diğer konularda bu kavramın nasıl ele alındığına değinilmiştir. Bunlardan ortaya çıkan sonuçlar ışığında, sürdürülebilir kentsel gelişme fikri tartışmaya açılmıştır.

III. ve son bölüm **İstanbul Örneği** adını almaktadır. Burada ise, nüfus artışının beraberinde getirdiği sağlıksız ve kontrolsüz kentsel büyümenin sorunları tartışılmıştır. Özellikle İstanbul'un yaşam kaynakları olan;

- Su havzaları
- Orman alanları
- Boğaziçi, Haliç ve Tarihi Yarımada'nın oluşturduğu "bütünleşmiş sit alanı" açısından bu oluşumlar ele alınmıştır.

Nüfus artışı ve beraberinde getirdiği çevre sorunları, günümüz kentleri açısından giderilemez bir kirlenme yaratmaktadır. Bu olgunun ortaya çıkmasında etken olan nüfus hareketlerini kent ve kentleşme kavramlarını tanımlamak yapılması gereken ilk iştir. Sonra bu olgulara sürdürülebilirlik açısından bakmak daha doğru bir yaklaşımdır.

Nüfus Hareketleri

"Nüfus artışı, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında ve gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir **kentleşme** olayının yaşanmasına yol açan en önemli faktörlerden birisi olmuştur.

1950'den sonraki 35 yıl içinde gelişmekte olan ülkelerde **kentsel nüfus** dörde katlanmıştır.

Türkiye kentsel nüfusu ise 1955 - 1990 arasındaki 35 yıl içinde 4.7'ye katlanmıştır. Türkiye için yıllık ortalama nüfus artışı bu dönemde % 4.42 kadar olmuştur." (1)

Nüfus artışı; doğal nüfus artışı ve göç ile oluşan nüfus artışı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

Doğal nüfus artışı, bir yerleşimdeki doğum oranının ölüm oranından fazla olması şeklinde açıklanabilir. Oysa **göç** bu kadar kolay açıklanamayan daha karmaşık yapılara sahiptir. Fakat temelinde yatan nedenlerin de ekonomik olduğu ortadadır. Özellikle **bölgeler arası ekonomik dengesizlikler** bu hareketlilikte en temel etkenlerdir. Bunların da en başında "iş bulmak" amacıyla gelişmiş kentlere göç etmek gelmektedir.

"Nüfusun kentlere olan baskısı, **ekolojik sorunların** en başında yer almaktadır. Bu nedenle kentlerde yığılan nüfusun şehir ile etkileşiminden doğan sonuçlardan en çok etkilenen çevre, yani kentsel çevredir. Korunması gerekli **kentsel çevre**, kentlerin içinde ya da dışındaki doğal çevre ile kültür verilerinin sergilendiği tarihi çevredir. Bir de buna insan onuruna yakışan düzeye çıkması istenen çevresel standartları eklemek gerekir." (2)

Kent ve Kentleşme

"Kent çağımızın en önemli ekonomik ve toplumsal olgularından birisidir. 1950'den bu yana kentlerde yaşayan nüfus yaklaşık dört katına çıkmıştır. Bu nedenle çağımız bir "**kentsel devrim**" çağıdır.

Ancak, kentin tanımı konusunda henüz tam bir kavram birliğine ulaşılamamıştır. Bu durum kentin işlevsel yapısında meydana gelen hızlı değişimden olduğu kadar, tüm ülkeler için geçerli olabilecek bir kent - kırsal ayrımı yapmadaki güçlükten de kaynaklanmaktadır." (3)

Nitekim, çeşitli bilim dalları kenti, kendi bakış açılarından tanımlamaya çalışmaktadır.

Örneğin **nüfus büyüklüğü** kent tanımında en çok kullanılan bir ölçüttür. Bazı araştırmacılara göre 10000 kişilik nüfus, bir kent için en az nüfus büyüklüğü olarak

(1) TANYERİ, İbrahim (1992). **Nüfus Artışı, İktisadi Gelişme Doğal Kaynaklar ve Çevre**, Dünya Nüfus
Günü Toplantısı, s. 35. Türkiye Çevre Vakfı, Ankara

(2) TANKUT, Gönül (1992). **Nüfus, Şehirler ve Çevre**, Dünya Nüfus Günü Toplantısı, s. 149, Türkiye
Çevre Vakfı, Ankara

(3) ALTUĞ, Fevzi (1989). **Kent Ekonomisinin İlkeleri**, s. 4, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

kabul edilmektedir. Ülkemizde, 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu'nun 1. maddesi, nüfusu 2000 den aşağı olan yerleşimlere köy, 2000 ile 20000 arası olanlara kasaba ve 20000 den fazla nüfusu olan yerlere şehir denir diye bir hüküm getirmiştir.

Aynı zamanda 1930 tarih 1580 sayılı Belediye Kanunu, nüfusu 2000'i geçen yerleşim yerlerinde belediye örgütü kurulabileceğini belirtmiştir. Belediye, ilçe ve il sınırları içinde kalan yerleşimler kent sayıldığına göre, nüfusu 2000 üzeri olan yerleşimler kent adını almaktadır. Ancak, salt nüfus ölçütüne göre, bir ayırım yapmak her zaman doğru olmayabilir.

Yerleşim mekânındaki hakim **ekonomik faaliyet türü**, kent - kır arasındaki işlevsel farklılığı ortaya koymaktadır. Temelde kırsal kesimde hakim ekonomik faaliyet türü tarımsal üretim olmasına karşılık, kentsel yerleşmeler, sanayi, ticaret ve hizmetler gibi tarımdışı faaliyetlerin yoğunluk kazandığı alanlardır.

Hangi bakış açısından bakılırsa bakılsın, kentlerin; nüfusun bir alanda yoğunlaşması ve tarımsal nitelikte olmayan bir üretimin ağırlıklı olması gibi iki temel özelliği vardır.

Bu bakımdan kentler, sanayileşme gibi tarımdışı bir etkinliğin sonucuna bağlı olarak bir nüfus birikim süreci yaşamaktadır.

Bu süreç içinde kentler doğal kaynakların en fazla kullanıldığı mekânlar konumuna gelmektedir.

Böyle bir düşünce ile kent "**insanın doğayı en fazla değiştirdiği yer**" (4) şeklinde tanımlanabilir.

Ortaya çıkan kentsel çevre sorunları, uzun dönemde global çevre sorunları haline gelebilmektedir.

Dolayısıyla kentler, ülkelerin fiziki planlama, yerleşim, çevre gibi politikalarının uygulanması gereken en önemli odak noktaları haline gelmişlerdir.

Bu bağlamda kentler, çevrebilimsel ilkelerin tüm ekonomik sürece uygulanması gerekliliğini savunan **sürdürülebilir kalkınma** stratejilerinin uygulanacağı en önemli merkezler korunuma gelmektedirler.

Sonuçta ortaya çıkan **sürdürülebilir kentler kavramı**, insanların gereksinimlerine bugünkünden daha iyi yanıt verebilecek kentleri oluşturma ve varolan kentleri daha iyi organize etme düşüncesine dayanmaktadır.

"Hızlı bir nüfus birikim süreci yaşanan gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir kentleşme sürecinin olduğu açıktır. Hızlı kentleşme ile birlikte kentlerde daha yoğun bir **çevre kirlenmesi** ortaya çıkmıştır. Hızlı büyüyen kentlerde sağlıklı yaşam için

(4) TÜMERTEKİN, Erol (1991). Kent Coğrafyası Ders Notları, M. S. Ü., İstanbul

gerekli olan temiz suyu sağlamak, temiz havanın kirlenmesini önlemek, kentsel yönetimlerin gücünü aşan finansman kaynaklarına sahip olmayı gerektirmiştir. Öte yandan yeterli sağlık koşullarını yerine getiremeyen kentler, sağlıksız bir çevrenin yarattığı hastalıklar ile karşı karşıyadır." (5)

Büyük kentlerde yoğunlaşan sınıai kuruluşlar, bu kentlerdeki hava ve su kirlenmesini, gürültü ve sınıai atıkların artmasını hızlandırmış ve sağlıksız bir çevrenin oluşmasına yol açmıştır.

Hızlı kentleşme çoğu zaman konut, sağlık, eğitim, kentsel altyapı, kentsel istihdam açısından yetersiz bir kentsel gelişmeye yol açmıştır.

Kentlerin hızlı bir biçimde büyümesi kentsel gelişmenin kontrol edilmesini zorlaştırmıştır.

Kontrolsüz kentsel büyüme ile konut, su, kanalizasyon, ulaşım, sağlık, okul ve benzeri hizmetlerin sağlanması daha pahalı olmuştur.

Sonuçta kentleşme bir nüfus birikim süreci olarak ele alındığında bu süreçle birlikte oluşan değişimler kentlerimizin yaşadığı "**ekolojik sorunlar**"ın başında gelmeye başlamıştır.

Çevre, Ekoloji, Sürdürülebilirlik

Çevre

"Çevre için pekçok değişik tanımlamalar yapılmış ve hemen tümü kendi bakış açılarından gördüğü de doğrudur. Diğer bir deyişle çevre görelilik taşıyan bir kavramdır." (6)

Bu nedenle çevre kavramını tanımlayabilmek, olguya bakış açısına göre değişecektir. Burada birkaç tane farklı çevre kavramı üzerinde duracağız. "Çevre; kişiyi etkileyen, özdeksel ve tinsel gelişmesini biçimlenmesini ve yaşamını belirleyen, dirimbilimsel, iklimle ilgili ve toplumsal etkenlerin tümü." (7)

"En basit anlamıyla çevre, canlıların içinde yaşadığı ortamdır. bu ortamı canlı ve cansız varlıklar oluşturur. O nedenle, çevre, canlıların yaşayıp gelişmesini sağlayan ve onları sürekli olarak etkileri altında bulunduran fiziksel kimyasal ve biyolojik faktörlerin bütünlüğüdür." (8)

"En geniş anlamıyla çevre, insan ve diğer tüm canlı varlıkları ile birlikte doğanın ve doğadaki insan yapısı öğelerin bütünüdür. Tanımın bu geniş kapsamı içinde doğal ve yapay çevre olmak üzere, çevre olgusunu belirleyen iki temel unsur dikkati çekmektedir. **Doğal çevre**, doğal etki ve güçlerin oluşturduğu, insan müda-

(5) TANYERİ, İbrahim (1992). a. g. e., s. 46

(6) GÜREL, Sümer (1978). Kent Planlama Kavramına Doğru, s. 1. G.Ü. GSF, 1978, İzmir

(7) KELEŞ, Ruşen (1980). Kentbilim Terimleri Sözlüğü, s. 32. Türk Dil Kurumu, Ankara

(8) ÇEPEL, Nurettin (1992). Doğa ve Çevre, Ekoloji, s. 38, Altın Kitaplar, İstanbul

halesine maruz kalmamış ya da böyle bir müdahalenin henüz değiştiremediği tüm doğal varlıkları ifade etmektedir. **Yapay çevre** ise insanlığın başlangıcından günümüze dek uzanan toplumsal ve ekonomik evrim süreci içinde, büyük ölçüde doğal çevreden yararlanılarak insan eliyle yaratılan tüm değer ve varlıkları kapsamaktadır." (9)

Bu tanımlardan yola çıkarak, çevreyi; "insanla birlikte tüm canlılar, cansız varlıklar ve canlı varlıkların eylemlerini etkileyen ya da etkileyebilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik toplumsal nitelikli tüm etkenler" (10) ile birlikte ele almak gerekliliğine ulaşabiliriz.

Söz konusu öğeler gözönünde tutulursa çevre; canlı ve cansız varlıkların karşılıklı etkileşiminin ürünüdür şeklinde tanımlanabilir. Ama böyle bir açıdan bakıldığında çevrenin kapsamadığı hiçbir alan ve süreç kalmamaktadır.

Tanım daha da açılarak yinelenecek olursa, çevre :

. İnsanın diğer insanlara olan karşılıklı ilişkilerini, insanların bu ilişkiler sürecinde birbirlerini etkilemesini,

. İnsanın kendi dışında kalan tüm canlı varlıklarla, yani bitki ve hayvan türleriyle olan karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimini,

. İnsanın canlılar dünyası dışında kalan, ama canlıların yaşamlarını sürdürdükleri ortamdaki tüm cansızlara, yani, hava, su, toprak, yeraltı zenginlikleri ve iklimle olan karşılıklı ilişkilerini ve bu ilişkiler çerçevesindeki etkileşimini anlatır.

Çevre kavramının bu denli geniş olması, sınırlarının bazen belirsiz görünmesi, çevreyi tanımlamada basitleştirmelere yol açmıştır. Böyle bir basitleştirmede niteliğine göre çevre, fiziksel ve toplumsal olarak ikiye ayrılabilir. Ayrıca çevre, mekansal boyutları içinde de yerel, bölgesel, ulusal ya da uluslararası bağlamda ele alınabilir.

Nitelik Açısından Çevre*

a. Fiziksel Çevre

İnsanın içinde yaşadığı, varlığını, özelliğini ve niteliğini fiziksel olarak algıladığı ortama fiziksel çevre denir. Yaşanılan mekân kentsel ya da kırsal yerleşme olabilir.

Fiziksel çevre, oluşumu bakımından ikiye ayrılabilir :

a. 1. Doğal Çevre

İnsanın oluşumuna katkıda bulunmadığı, hazır bulunduğu çevredir.. Aslında in-

---

(9) ALTUĞ, Fevzi (1990). Çevre Sorunları, s. 9 - 10 Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.

(10) KELEŞ, Ruşen, Hamancı Can. (1993). Çevre Bilim s. 21 - 27, İmge Yayınevi, Ankara

* Bu bölüm için Nurettin Çepel'in Doğa,Çevre,Ekoloji isimli kitabından yararlanılmıştır.

san da bu doğal çevrenin bir parçasıdır. Doğal çevre bileşenleri canlı ve cansız olmak üzere iki grupta toplanır.

İnsan, bitki ve hayvan toplulukları canlı öğeleri oluştururlar. Canlıların yaşamlarını sürdürürebilmeleri için gerekli olan, hava, su, toprak ile yer kabuğunu oluşturan katmanlar, yeraltı kaynakları ise doğal çevrenin cansız öğeleridir.

Doğal çevrenin temel özelliği, insan elinden çıkmamış olmasıdır. Bununla birlikte insan eliyle yaratılan doğal çevreden de söz etmek olasıdır. Örneğin, ağaçlandırma faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ormanlar, korular, yeşil alanlar ya da baraj gölleri, göletler bu niteliktedir.

a. 2. Yapay Çevre

İnsanın bilgi ve kültür birikimine dayanarak, doğal çevresinde bulmuş olduğu yeraltı ve yerüstü zenginliklerini kullanarak yarattığı çevreye yapay çevre denir. Temel özelliği tümünden insan elinden çıkmış olmasıdır. Kentsel ya da kırsal olma özelliğine bakılmaksızın yerleşim yerlerinin hepsi yapay çevreyi oluştururlar. Yapay çevre, yapıldığı dönemdeki toplumların bilgi, teknoloji ve toplumsal değerlerini yansıtır. Bu nedenle **ortak kültürel mirasın** da kaynağıdır.

Tarihi çevre, yapay çevrenin bir parçası olmakla birlikte, niteliği gereği özel bir yere sahiptir.

b. Toplumsal Çevre

Bir fiziksel çevre içinde bulunan insanların ekonomik, toplumsal ve siyasal sistemleri gereği yarattıkları ilişkilerin tümü toplumsal çevreyi oluşturur. En basit komşuluk ilişkilerinden başlayarak, alışverişe, eğitime, çalışma koşullarına, yöneten - yönetilen ilişkilerine kadar uzanan ve toplumsal yaşam koşullarını belirleyen bu resmi ve resmi olmayan ilişkiler, davranışlar toplumsal çevrenin ifadesidir.

Mekân Açısından Çevre

Çevre mekân boyutunda ele alındığında, coğrafi sınırlar ön plana çıkar ve yerelden küresele dek uzanan değişik mekân boyutları söz konusu olur.

Mekân, yerleşme yerinin özelliklerine göre kırsal ve kentsel olarak ayrılabilirdiği gibi, değişik ölçülerde, örneğin; yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası ve küresel olarak da sınıflandırılabilir.

Yerleşme yerlerine göre çevre kentsel ve kırsal olmak üzere iki farklı biçimde gerçekleşmiştir. Kır ile kent arasında nitelik ve nicelik bakımından önemli farklar vardır.

Ekoloji

"Ekoloji sözcüğünün ilk olarak, Alman Biyoloji Uzmanı Ernst Haeckel tarafından 1869 yılında, Eski Yunanca "**Oikos**" (evcik, yuva) ve "**logos**" (bilim) kökeninden bir terim olarak türetildiği ve kullanıldığı belirtiliyor.

Böylece ekoloji sözcük anlamıyla, konut bilimi veya ev ekonomisi bilimi olarak ifade edilmiş oldu. Onun içindir ki, bu bilim dalının ilk gelişim aşamalarında canlıların yaşadığı yerlerin özellikleri (iklim ve toprak) inceleniyordu. Ekoloji bilim dalının gelişimi süreci içinde ekoloji, söz konusu gelişim aşamalarına koşut olarak değişik ifadelerle tanımlandı.

Bunların başlıcaları şunlardır :

- . Ekoloji, toplumlar bilimi ya da yaşam birlikleri bilimidir.
- . Ekoloji, doğanın yapı ve işlevini inceleyen bilim dalıdır.
- . Ekoloji, organizmalarla çevrelerini ve bu iki varlığa ait öğelerin karşılıklı ilişkilerini araştıran bir bilimdir." (11)

Bu ifadeler göz önünde tutulursa, "**ekolojinin ilgi alanı**; canlı varlıkları doğal ortam ile organizmalar arasında kurulan ilişkiler bağlamında incelenmektedir.

Burada ele alınan canlılar yalnızca hayvan ve bitki topluluklarıdır. Oysa çevre, insanı da yapay ya da doğal ortam içerisinde inceleme konusu yapmaktadır. bu nedenle çevre, ekolojiye göre daha geniş kapsamlıdır. Fakat ekolojideki gelişmeler, 1980'li yıllarda görüldüğü gibi, giderek insanı da inceleme konusu yapma yolundadır. Ayrıca insanı hesaba katmaksızın, canlı ve cansız çevrenin kendi içinde ve birbiri ile etkileşimini sağlıklı olarak saptamak da olanaksızdır.

Görüldüğü üzere ekoloji, doğanın içinde gelişen ve yeralan bir bilimdir. Doğayı en iyi tanıyan, doğanın geleceğini görebilen bir bilimdir. İnsan faaliyetleri zamanla yerkürede silinmez izler açmış, insan, doğanın, diğer tüm türlerinin üstünde egemenlik kurmuştur. Ancak bu egemenlik biçimi ekolojik bulgular karşısında tartışılmalıdır. İnsanın yaşam ortamını yok etmesi uzak bir olasılık değildir. Bu nedenle ekoloji geleceğin bilimidir. Büyük bir olasılıkla insanın yerküre üzerinde varlığını sürdürebilmesi de ekolojiye bağlıdır." (12)

Bu nedenle "ekoloji bugün doğanın korunması noktasından hızla, kentin yaşam kalitesi üzerine bir düşünceye dönüşmüştür. En karmaşık bir insan ürünü olan kenti ele alan bu düşünce tarzı ile "**kentsel ekoloji**" doğmuştur." (13)

"Ekoloji, önceleri hayvan ve bitkiler ekonomisi anlamına geliyordu; son yıllar

---

(11) ÇEPEL, Nurettin, (1992). a. g. e., s. 13

(12) KELEŞ, Ruşen, HAMAMCI Can. (1993). a. g. e. s. 27 - 33

(13) ÇUBUK, Mehmet, (1993). **Kentsel Yaşam Kalitesi ve Ekolojik Planlama**, Planlama Kavramı ve Pratiğinde Yeni Yaklaşımlar Semineri, İller Bankası, İstanbul.

şema*

da canlılarla çevresi arasındaki ilişkilerin tümünü kapsayan bir anlam kazandı. Yukarıdaki diyagram ekolojinin kazandığı yeni anlamı açıklayacak niteliktedir.

Canlıların kendi aralarındaki ve cansızlarla olan ilişkilerinin tümünü bu diyagramın dört köşesinde yer alan nüfus, örgüt, teknoloji (ekonomi) ve doğal çevrenin karşılıklı etki ve tepkileriyle açıklamak olanağı vardır.

Sözü edilen 4 faktörden her biri kendi içinde alt bölümlere, kesimlere ayrılabilir. Öte yandan bu alanda durgunluğun değil, hareketliliğin, değişimin egemen olduğunu unutmamak gerekir." (14)

Bu değişmeyi yaratan en önemli etkenin de "insan faktörü" olduğu unutulmamalıdır.

"19. yy.'da hakim olan "**Determinist Görüş**" göre; insanın doğa ile olan ilişkisinde doğanın sınırları içinde kalınabileceği savunulmaktadır. Alman Ratsel bu konuyu şu şekilde ifade eder; "insan yeryüzünün bir ürünüdür." Oysa 20. yy. başlarından itibaren Fransız Coğrafyacılar tarafından sunulan "**Posibilist Görüş**"; insanın doğanın sunduğu birçok imkândan yararlanmasında onun sahip olabileceği kültür ve tekniğin rol oynadığını, dolayısıyla insanın yeryüzünde pasif bir eleman olmadığını savunmaktadır." (15)

Sürdürülebilirlik

"Kavram, 1980'lerin sonlarından itibaren "**Brutland Raporu**" olarak da bilinen ve Birleşmiş Milletler'in Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından "**Ortak Geleceğimiz**" adlı raporun yayınlanması ile yoğunlukla tartışılmaya başlanmıştır.

Ancak kavramın bu şekliyle ifade edilmesi bile; özellikle 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra çeşitli evrelerce sözkonusu edildiğini biliyoruz.

---

(14) YAVUZ, Fehmi. (1975). Çevre Sorunları s. 4, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın. No 385, Ankara.

(15) TUMERTEKİN, Erol. (1990). Şehir Coğrafyası Ders Notları, M.S. Ü., İstanbul.

* YAVUZ, Fehmi.(1975). a.g.e.,s.4

1968'de Steward Marquis "Ekosistemler, Toplular ve Kentler" isimli makalesinde, bozulan ve kontrolden çıkan doğal ekosistemleri yeniden denetim altına alabilmek için insanların ekosistem yöntemi teknolojisi geliştirme çabasına girdiğinden söz etmektedir. O yıllarda, bileşenlerin, alt sistemlerin ve tüm ekosistemin denetimi ve yönetimi olarak ifade edilen kavram bugün artık sürdürülebilirlik adını almıştır.

Sürdürülebilirlik bir sistemin devam etme kapasitesidir. Ancak sürdürülebilirliği bir son durum veya sabit, varılabilecek bir son nokta gibi de algılamamak lazım; sürdürülebilirlik, uzun vadede bir sistemin devamlılığını test etmek için bazı iniş - çıkışların varlığının kabul edildiği devingen bir denge halidir.

Sürdürülebilirlik, canlı varlıkların yaşar kalmalarına, gelecek kuşakların haklarına ve bu hakların gerçekten politika ve eylemlere konu edilmesini sağlayan kurumlara yönelik ahlaksal normlar içeren geniş bir kavramdır." (16)

"Sürdürülebilirlik bir toplumun, ekosistemin ya da sürekliliği olan herhangi bir sistemin işlevini kesintisiz, bozulmadan, çürümeye meydan vermeden, aşırı kullanımla tüketmeden ya da sistemin hayati bağı olan ana kaynaklara aşırı yüklenmeden sürdürülebilmesi yeteneği olarak tanımlanmaktadır.

Toplumsal ve doğal yaşamın her biriminde yeni bakış açıları, yeni düşünce ve tavırlar geliştirmesi önermektedir. Bu kavram eğitimde; insan ilişkilerinde, doğa - insan ilişkisinde, kurumlararası ilişkilerden, yeraltı, yerüstü kaynakların kullanımına, atmosfer ve çevrenin yönetimine dek tüm yaşam koşullarında, yeni bir bakış açısı getirmiştir."(17)

BÖLÜM I - PLANLAMAYA EKOLOJİK YAKLAŞIM

I.1.KÜRESEL ÖLÇEKTE

I.1.1.Çevre ve Ekoloji Olgusuna Yaklaşım

"İnsanoğlu varoluşundan bu yana bir "çevre" içinde yaşamış, doğal ve yapay çevresini değiştirmek için sürekli uğraş vermiştir.

Özellikle 19. yüzyıldan bu yana yaşanan hızlı sanayileşme ve nüfus artışı, motorlu araç sayısının ve enerji tüketiminin hızla artması; tarımın makinalaşması, üretimin ve tüketimin milyonluk kentlerde yoğunlaşması, sosyal ve fiziksel çevrenin kirlenmesine yol açmış, önceden kestirilemeyen çok yönlü **çevre sorunlarına** neden olmuştur .

Yaşanan yoğun, sağlıksız ve **plansız kentleşme**, kentte yaşayanları; gürültü, hava kirliliği, su ve toprakta oluşan kirlilik, yeşil alanların giderek yok olması, sağlı-

(16) UZEL, Elvan. (1994). **Kalkınma ve Çevre İlişkilerinde Sürdürülebilirlik ve Mekân Organizasyonu**, Yüksek Lisans Mekân Organizasyonu Dersi Öğrenci Çalışmaları, M. S. Ü., İstanbul

(17) KARAMAN, Aykut. (1993). **Ekolojik Planlama Kavramsal Çerçeve ve Bir Yöntem**, İller Bankası,

ğa zararlı konut ve işyerleri koşulları, trafik ve ulaşım sorunları gibi çevre sorunları ile karşı karşıya getirmişti. Ayrıca yaşanan bu **kontROLSÜZ kentsel gelişme**, kentlerin etrafındaki doğal alanlara da sıçramış ve kentler gelecekları için birer doğal rezerv olan alanları teker teker kaybetmektedirler. Özellikle 3. dünya ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bu durum gelecek için şimdiden kaygı uyandırmaktadır.

Tüm bunlardan başka sanayi ve kentsel **atıkların** zararsız hale getirilmeden sulara ve doğal çevreye atılması, gübre ve kimyasal maddelerin ve çeşitli tarımsal ilaçların tarımda yoğun olarak kullanılması; su kaynaklarının, denizlerin ve doğal çevrenin kirlenmesine, doğal bitki ve hayvan neslinin yok olmasına yol açmaktadır.

Çevre sorunlarının bir beldenin, bölgenin hatta ülkenin sınırlarını aşan boyutlara varması, bu sorunların mahalli niteliklerini, getirilecek mahalli çözümlerin önemini azaltmamıştır.

Ancak çevre sorunlarının tek tek yerel yönetimlerin - belediyelerin - sınırlarını, güç ve imkânlarını aşması; kentsel, bölgesel, ülkesel ve hatta uluslararası ölçekte ve birbirini tamamlayan nitelikte, **kuruluşlararası işbirliği ve koordinasyonu** zorunlu hale getirmektedir.

Kentsel bölgesel ve ulusal planların yapılmasında, çevrenin korunmasını sağlayıcı ve çevre kirliliğini önleyici düzenlemelerin getirilmesi, çok yönlü aktif bir planlama anlayışının kabul edilmesi zorunlu hale gelmiştir." (18)

I.1.2..Planlama Ekoloji İlişkisi

"İçinde yaşadığımız yüzyıl, insanın doğa üzerindeki, baskılarının giderek yoğunlaşmaya ve ekosistemdeki dengesizliklerin ortaya çıkmaya başladığı bir yüzyıldır. Bu nedenle, **hızlı nüfus artışı ve aşırı kentleşme sonucu** doğa üzerindeki baskıların yoğunlaşması, yaşayanların refahı ve gelecek kuşakların kullanımı için doğal değerleri koruma gereksinimi ve biyolojik dengenin tehlikeye atılması v. b. endişeler sonucunda çevre sorunları çağdaş toplumların gündeminde yer alan en önemli konulardan biri durumuna gelmiştir.

Doğal ve yapay elemanlar arasındaki mekânsal ilişkileri gösteren bir bütün olarak **kentleşmenin geleceği**, insan tarafından yaratılan elemanlar ile doğa arasında biyolojik olarak bir denge elde etmeyi en iyi şekilde sağlayan mekânsal yapıların uygulanmasına bağlı kalmaktadır.

İnsan çevresini değiştirecek yeni yatırımların mekânda en iyi biçimde yerleş-

---

(18) Çevre Sorunları ve Çevre Mevzuatı (1981). Marmara ve Boğazlar Belediyeler Birliği - İstanbul.

mesini sağlayan **fiziki planlamanın amacı**; gelişen veya ıslah edilen alanın tüm işlevsel elemanları arasında en iyi ilişkileri belirlemektir. Diğer bir deyişle, yeni yatırımlar için en iyi yer seçimini sağlamak, yeni ulaşım ağları, yeni konut alanları ve yeni sanayi eylemlerini doğru bir şekilde yerleştirmek, kentlerin ve çevrelerinin gelişimini düzenlemek ve organize etmektir.

İster mikro ölçekte ister makro ölçekte bir yaklaşımla davranılsın, **planlama**, mevcut ve gelecekteki insan eylemleri için bir çerçeve oluşturan çevreyi oldukça fazla etkilemektedir. Bu nedenle kentleşme süreci, insan çevresinin organizasyonuna öncelik verecek bir şekilde düzenlenmeli ve yönlendirilmelidir. Uygun bir çevrenin yaratılması ve korunmasını içeren kent büyümesinin düzenlenmesi; ekolojik ve sosyal önceliklerin de ele alınmasını gerektirmektedir. Buna bağlı olarak kent çevresi, en uygun kentleşme şemasını kullanarak makro ölçekte tasarlanmalıdır.

Çünkü **doğanın tahribi**, kısa sürede elde edilecek kazançlara yer verilmesi nedeniyle oluşmuştur. Dolayısıyla, ekonomik maliyet gözönünde tutulurken, olayın **sosyal maliyeti** geri plana itilmiştir.

Yalnızca ekolojik olarak yapılan analitik çalışmalar, pozitif bir çevre yaratmada, mevcut değerleri ve çevreyi korumak, değiştirmek veya iyileştirmede, çevresel değerlerin tahribini önlemede yeterli değildir.

Ekolojik araştırmalar ve çalışmalar olmaksızın yeterli bir çevre politikasına başlamak mümkün değildir. Fakat bu çalışmalar mevcut durumu değiştirmek için yeterli değildir. Bu amaca ulaşmak, **fiziki planlama stratejisi** ile mümkün olabilir. Bu strateji de; mikro ölçekte kentsel ve doğal çevrenin korunması, iyileştirilmesi, makro ölçekte hazırlanan **evrensel ekolojik politika** tarafından yeterince desteklenmelidir.

Çevre bilimleri ilişkisinde hızla gelişen bir alan olarak **Çevre Planlaması**, çevresel etkenler ve ekolojik ilkelerle birlikte, Bölge Planlaması'ndaki gelişmeler de önem kazanmıştır. Özellikle biyofiziksel haritalar ve uzaydan algılama yöntemleri ortaya çıkmıştır. Uzaydan algılama yöntemleri, çevre değişimlerini izleme amacı ile, çevresel etki değerlendirilmesinde, **Şehir ve Bölge Planlaması**'nda alan seçiminde kullanılmaktadır."(19)

"Toplumlar çevreye bakışlarını, aşığıdaki kavramsal çerçevelerde, örgütlerlese sürdürülebilir bir gelişmeye yönelebilirler. Bu çerçevede mevcut uygun teknoloji ve tekniklerin ;

(a) Kaynakları kullanmamızı verimlilik ve yararlılığı geliştirmeye

- (b) Çevreye saçılan atıkların azaltılmasına
- (c) Yenilenebilen sistemler olan tarım toprakları, deniz mahsulleri ve ormanların korunmasına
- (d) Kentsel planlamada makroformun verimlilik ve yararlılık eşikleri içinde oluşturulmasına yöneltilmesi gerekmektedir."(20)

"Sürdürülebilir kentsel planlama projeleri 1990'ların belirlediği yeni anlayıştaki yaklaşımları içeren projeler olmak durumundadır. Bu yaklaşımdaki projeler;

- (a) Mevcut kentsel yaşam ortamını "geri dönüşümlü" yeni toplumsal yaşam - kent etkileşimi içindeki modellemeyi
- (b) Yeni gelişme alanlarının yine yeni toplumsal yaşam, kent formu ve doğal kaynak kullanımının modellenmesini öngörmelidir.

Sürdürülebilir gelişmenin ekolojik söylemi ile sürdürülebilir yeni planlamanın söylemi içerik ve amaçlar olarak aynı olduğu için bu tür planlamayı **"ekolojik planlama"** olarak adlandırabiliriz.

Ekolojik kent planlama bir dizi amaçlar gerçekleştirmeye yönelik bir sonuç planlamasından çok bir dizi amacı denetleyen bir süreç planlamasıdır.

Bu süreç;

- (a) Bir kentsel gelişmeyi bütünsel sistem bakış açısı içinde görür. Bu görüş içinde tüm Dünya, geçmiş ve gelecekte önemli parametrelerdir.
- (b) Tüm insanlığı ve doğayı birbirini karşılıklı destekleyen bir fiziksel plan bütünlüğü içinde öngörür.
- (c) Kurumsal, toplumsal ve hükümetlere ilişkin bağlamı sabit veri olarak görmez. Çünkü önümüzdeki yüzyıl önemli değişimleri hazırlamaktadır. Ticari sınırların kalkması, vakıflar gibi hükümetler dışı örgütlerin yaptırım güçlerinin artması çevreyi insan hakları gibi evrensel kurallara bağlamaktadır.
- (d) Gelecek kuşakları düşünerek az kaynak tüketimini öngörür.
- (e) Tüm tasarımların ve planların geri dönüşümlü olmasının sağlanmasını, atıklar ve kirlenmeyi önleyici birbirinin işine yarayacak üretimlerin yapılmasını ana hedefler olarak görür.
- (f) Olabildiğince güneş, su ve rüzgâr gibi yenilenebilir enerjiler sistemde öncelik arar.

Bu süreçleri içeren bir planlama anlayışının arazi kullanım stratejilerinde doğal denge ve süreçlerin korunması, ulaşım ve altyapı gereksinmelerini etkileyecek yeni yoğunluk ve zonlama anlayışlarına gidilmesi, mevcut işleyen dokuların yenilen-

---

(20) ATALIK, Gündüz, BAYCAN, Tüzin. (1993). **Sürdürülebilir Kalkınma - Kentleşme İklemlerine İlişkin**

mesi öncelikli konular olmak durumundadır."(21)

I.1.3.Çevre Koruma Ve Geliştirmeye Yönelik Uluslararası Kuruluşlar (22)

"Hızlı nüfus artışı ve bu nüfusun beraberinde getirdiği sorunlar, suyun, havanın, toprağın kirlenmesine ve canlı türlerinin bu tehdit altında azalmasına ve hatta yok olmasına yol açmıştır. Bu endişeler 1960'lı yılların sonunda ortaya çıkmıştır. Bu konuyla ilgili ilk büyük gelişme 1972'de Stockholm'de toplanan "Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı"dır. Bu konferansın ardından, Birleşmiş Milletler sistemi içinde sadece çevre ile uğraşacak "Birleşmiş Milletler Çevre Programı - UNEP" kurulmuştur. Ve Konferans'ın ilk günü olan 5 Haziran "Dünya Çevre Günü" olarak kabul edilmiştir." (23)

I.1.3.1.Birleşmiş Milletler Teşkilatı (UN)

Birleşmiş Milletler Teşkilatı yardım çalışmalarını, teknik yardım olarak, kendisine bağlı Kalkınma Programı aracılığı ile ayrıca normal programları gereğince yerine getirmektedir. Bundan başka örgüte bağlı uzmanlaşmış kurumlar aracılığı ile de geri kalmış ülkelere teknik yardım sağlanmaktadır.

Bunlar;

. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

Yapı sanayi alanında mesleki eğitim yapmaktan başka, bu sanayi dalında verimliliğin artırılmasına, işçi sorunlarının çözümüne yardım yapılmasına, sendikacılığın ve kooperatifçiliğin bu alandaki rollerinin geliştirilmesine çalışmaktadır.

. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)

Bu örgüt, kırsal alanlarda yaşayanların gönencini yükseltici önlemler geliştirmekte ve orman ürünlerinin konut gereksinimlerine daha iyi yanıt vermesi için yaptığı teknik çalışmaları üye devletlerin yararlanmasına sunmaktadır. 1945 yılında Roma'da kurulmuştur.

. UNESCO

Konut ve yerleşme sorunlarının eğitimine ve bu konulardaki yayım etkinliklerine katkıda bulunmaktadır.

. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)

Bu örgüt kentleşmenin ve çevre sorunlarının insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini giderici çalışmalar ve yayınlar yapmaktadır.

(21) KARAMAN, Aykut. (1993). a. g. e.

(22) KELEŞ, Ruşen. (1990). Kentleşme Politikası s. 427, İmge Kitabevi, Ankara

. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)

1972'de Stockholm Çevre Konferansı ardından kurulan bu örgüt, çevre sorunlarının giderilmesi, çevre sağlığı koşullarının geliştirilmesi için teknik yardım, eğitim, araştırma çalışmaları yapmakta ve kendisine bağlı "Çevre Fonu" aracılığı ile amacını gerçekleştirmeye yardımcı çalışmaları desteklemektedir.

. Birleşmiş Milletler Yerleşmeler Örgütü (HABITAT)

Birleşmiş Milletler, 1976 yılında Vancouver'de 131 ülkenin katıldığı bir HABITAT (İnsan yerleşmeleri) Konferansı toplamıştır. Bu konferansın ardından, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Örgütü, eski Yapı Konut ve Planlama Merkezini de içine alacak biçimde yeniden kurulmuş ve Nairobi'ye taşınmıştır. Bu örgütün başlıca amaçları arasında, yerleşme politikaları ve stratejileri saptamak, yerleşme planlaması, konut, altyapı ve kent hizmetleri sunulması konularında, teknik işbirliği, araştırma, planlama, haberalma, eğitim ve yayın etkinliklerinde bulunmak yer almaktadır.

I.1.3.2. Dünya Bankası (WB)

Dünya Bankası, bir süredir gelişmekte olan ülkelerin büyük kentlerinin ulaşım, kent hizmetleri, ve konut gibi sorunlarıyla ilgilenmektedir. Bu Banka içinde, bu sorunlarla ilgilenmek üzere bir birim de kurulmuştur. Dünya Bankası'nın ödünç para verme etkinliklerinin büyük bir kesimi, kentleri ilgilendirmektedir. Kentlerle ilgili projelerin tek tek değil, fakat aralarındaki tamamlayıcılık ve süreklilik nitelikleri gözönünde tutularak bir bütün halinde ele alınmasına Banka özel bir önem vermektedir.

Dünya Bankası, türlü nedenlerle, konut için doğrudan doğruya ödünç para vermek yerine, dar gelirlili ve yoksul kitlelerin barınma gereksinimlerinin giderilmesine yardımcı olmak üzere arsa sağlama ve bunların kamusal kent hizmetlerini tamamlama türünde yardımları yeğ tutmaktadır.

I.1.3.3. Avrupa Topluluğu (EC)

Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Kalkınma Fonu aracılığı ile Afrika, Asya ve Lâtin Amerika'nın gelişmekte olan ülkelere teknik yardım yapmakta ve ödünç para vermektedir. Ayrıca, üye ülkeler arasındaki ve bu ülkelerin türlü bölgeleri arasındaki gelişme farklılıklarının giderilmesi, daha dengeli bir gelişme sağlanması çalışmaları, yayınlar yaptırmakta ve teknik yardım da sağlanmaktadır.

Avrupa Topluluğu'nun Çevre Sorunlarına İlgisi;

a) Topluluk üyesi ülkeler arasında, çevreye ilişkin kurallar bakımından görü-

len farklılıkların, serbest rekabetin sağlıklı bir biçimde işlemlerini önlemesinden,

- b) Üye devletlerde yaşam kalitesinin farklılıklar göstermesinin, siyasal bakımdan arzu edilmemesinden,
- c) Doğal yaşam koşullarını iyileştirmenin yaşam kalitesini yükseltmenin ön koşulu sayılmasından,
- d) Çevre kirlenmesinin devletlerin sınırları dışına taşmasının kimi tüzel sorunlar doğurmasından,

kaynaklanmaktadır.

AT, tüm öteki görevleri gibi, çevreye ilişkin sorumluluklarını da, Konsey, Komisyon, Avrupa Parlamentosu, ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı gibi organları eliyle yerine getirmeye çalışmaktadır.

I.1.3.4. OECD

"Kalkınma ve çevre etkileşiminin önemi, kirlilik ihracı, kirliliğin ve izlenen çevre politikalarının ülkelerin ödemeler dengesi ve rekabet koşulları üzerindeki etkileri gibi konuların giderek önem kazanması, bu kuruluşun kentleşme ve çevre sorunlarıyla daha yakından ilgilenmesinde temel etmen olmuştur . OECD bünyesinde bir "**Çevre Sorunları Komitesi**" bulunmaktadır."(24) Bu komitenin kuruluş amacı, başlangıçta, üye ülkeler arasında, üyelerin çevre sorunlarına ilişkin tecrübelerinden yararlanmak üzere, bir bilgi iletişimi sağlamak olarak belirlenmiştir. Ancak daha sonra komitenin çalışma alanı genişletilerek, üye ülkelerin çevre politikalarının karşılaştırılması, ve doğal kaynakların korunmasına ilişkin çalışmaları da kapsar hale getirilmiştir. OECD bünyesinde bu bağlamda çalışma yapan dört araştırma grubu oluşturulmuştur. Bunlar :

- a) Hava Kirliliği Araştırma Grubu
- b) Suların İdaresi Araştırma Grubu
- c) Kentsel Çevre Araştırma Grubu
- d) Çevredeki Kirli Maddelerle İlgili Araştırma Grubu'dur.

I.1.3.5. Avrupa Konseyi

18 Avrupa ülkesini içine alan Avrupa Konseyi'nin organlarından biri de, **Avrupa Bölgesel ve Yerel Yönetimler Konferansı**'dir. Avrupa ülkeleri arasındaki birliğin, demokratik yöntemlerle, halka dayanarak gerçekleştirilebileceği düşünce-

---

İSPİR, G. Eyüp (1986). Şehirleşme ve Meseleleri, Ocak Yayınları, Ankara.

(23) URAL, Engin. (1990). **Çevre Alanında Uluslararası Gelişmeler**, Çevre ve Kalkınma İlişkilerinde Dünya Bankası, Türkiye Çevre Vakfı, Ankara

(24) ALTUĞ, Feyzi. (1990). Çevre Sorunları, s. 66 Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa

si, bu ideali herşeyden önce halka benimsetmek amacıyla, Konsey'de yerel yönetimlerin temsilcilerinden oluşan böyle bir organın kurulmasına yol açmıştır. Konsey'e üye olan ülkelerin yerel yönetimlerinin temsilcilerinden oluşan ve her yıl toplanan bu konferans'ta, bölge planlarının çeşitli türleri (geri kalmış bölgeler, sınır bölgeleri, anakent alanları v.b.) kentleşme, trafik, yerel yönetim maliyesi, doğal kaynakların ve tarihsel yapıtların korunması gibi konularda önemli kararlar alınmakta ve konseyin siyasal karar organlarının onayına sunulmaktadır. Konsey, kendisine bağlı çeşitli teknik komiteler aracılığı ile çalışmalarını sürdürdüğü gibi, emrindeki **Avrupa İskân Fonu**'ndan, doğal yıkım olaylarına (âfetlere) uğrayan bölgelerin yeniden yerleşme sorunlarının çözümüne ve toplu konut projelerine de yardımcı olmaktadır.

I.1.3.6. NATO

Özünde bir savunma paktı olmasına karşın NATO, askeri olmayan amaçları arasına, 1970'lerden başlayarak üyesi olan devletlere, çevre sorunları konusunda yardımcı olmayı da katmıştır. Bu örgütçe kurulan **Çağdaş Toplumun Karşılıştığı Sorunlar Komitesi**, pilot araştırmalar desteklemekte, ilgili hükümetlere politika önerilerinde bulunmaktadır.

I.1.3.7. Diğer Önemli Kuruluşlar

Çevre konusunda faaliyet gösteren diğer önemli uluslararası kuruluşlar şu şekilde sıralanabilir; (25)

a) Dünya Kaynaklarını ve Çevreyi Koruma Konseyi (WERC)

1972 yılında kurulan bu kuruluş doğal kaynakların rasyonel kullanılması amacını gerçekleştirmeye çalışır. Merkezi A. B. D'dedir.

b) Milletlerarası Kirlenmeyi Kontrol Cemiyeti (IAPC)

1970 yılında A. B. D'de kurulan bu cemiyet her türlü çevre kirlenmesini kontrol etmek ve gerekli tedbirleri almak amacındadır.

c) Milletlerarası Kalkınma ve Çevre Enstitüsü (IIED)

Birleşmiş Milletlere üye olan devletlerin, üyesi bulunduğu bu kuruluş, kalkınmanın getirdiği çevre sorunlarını çözmek amacıyla 1971 yılında merkezi Londra'da olmak üzere kurulmuştur.

d) Avrupa Çevre Bürosu (EEB)

AET üyelerinin doğal üyesi olduğu bu uluslararası kuruluşa diğer ülkelerin de

üye olmaları mümkündür. 1974 senesinde merkezi Brüksel'de olmak üzere kurulmuştur. Çevre sorunlarına çözüm arar.

e) Dünya Çevre Sorunları Bilgi Merkezi (WOIEP)

Çevre sorunlarının çeşitli ülkelerdeki faaliyetlerinin sonuçlarını araştırmak amacıyla 1971'de Paris'te kurulmuştur.

f) Avrupa Hava Kirliliği Birliği (EAA)

Sadece hava kirliliği konusunda araştırmalar yapmak üzere Paris'te merkezi bulunan bir kuruluştur.

g) Avrupa Ekoloji Enstitüsü (EEI)

Ekoloji konusunda araştırmalar yapmak üzere Fransa'da kurulan bir kurumdur.

h) Dünya Tabiatını Koruma Fonu (WWF)

i) Asya Çevre Sorunları Derneği (AES)

j) Milletlerarası Çevre Yönetimi Enstitüsü (IEMI)

k) Dünya Meteoroloji Teşkilatı (WMO)

l) Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (ECE)

m) Hükümetlerarası Oşinoğrafi Komisyonu (IOC)

n) Hükümetlerarası Denizcilik Danışma Teşkilatı (IMCO)

o) Avrupa Belediyeler Konseyi (CEM)

p) Mahalli İdareler Uluslararası Birliği (IULA)

I.1.4.Bölüm Sonucu

Ülkelerin; gelişme, kalkınma çabalarında uluslararası kuruluşların payı oldukça yüksektir. Hiç bir ulus tek başına yaşayamaz. Ülkeler arası işbirliği çalışmaları herşeyden önce dostluk barış gibi evrensel değerleri ayakta tutmaktadır. Aynı zamanda uluslararası ve bölgesel hatta yerel ölçekte yapılacak planlama çalışmaları için, uluslararası kuruluşlardan yardım istemek çok önemlidir.

Türkiye için de durum böyledir. Birleşmiş Milletlere bağlı olan Türkiye, Teşkilatın üye devletlere yaptığı yardımlardan yararlanmaktadır. Bunun en olumlu yanı, uluslararası; görgü, bilgi ve ilginin ülkemize çekilmesidir. Gerek Dünya Bankası'nın, gerekse **UNESCO, HABİTAT** gibi kuruluşların, yaptıkları çalışmalar, uluslararası ve ulusal ilginin bu yönde toplanmasını sağlamaktadır.

Örneğin Haziran 1996'da ikincisi İstanbul'da toplanacak olan Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Örgütü (HABİTAT) 25 binin üzerinde dünyanın çeşitli yerlerinden gelecek bilim adamlarını ağırlayacaktır. Bu konudaki organizasyonu **Toplu Konut İdaresi** yapmaktadır. Saptanan konulardan biri sürdürülebilir insan yerleşmeleridir. Bu ise, genelde Türkiye olmak üzere, İstanbul'un planlama tarihinde

önemli bir olay haline gelecektir.

Görülüyor ki, ulusal ölçekteki kurumların, uluslararası kuruluşlarla olan ilişkileri, ülkenin planlı kalkınması için önemli olan bağları oluşturmaktadır.

I.2.ÜLKESEL ÖLÇEKTE PLANLAMA - EKOLOJİ İLİŞKİSİ

I.2.1.Kalkınma Planlarında Çevre Politikaları

Türkiye'de, 1963 - 1972 yılları arasına kapsayan ilk iki planda, çevre sorunları için özel bölümler ayrıldığı, ayrıntılı politikalar oluşturulduğu görülmez. Bu planlarda, sadece, genel olarak "**çevre sağlığı**"ndan söz edilir.

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973 - 1977)

İlk kez III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, ayrı bir çevre bölümü vardır.

Planda, çevre - insan ilişkilerinde teknolojik koşullara bağlı olarak ortaya çıkan çevre sorunlarına değinilmiştir. Gelişmiş ülkelerde sanayi faaliyetlerinin yoğunluğu doğal kaynakların yıllarca aşırı kullanımı ile çevrenin bozulmasından söz edilmektedir. Ayrıca geliştirmekte olan ülkelerde ise örgütlenme yetersizliklerine, teknolojik geriliklere, yetersiz eğitim ve gelir düzeylerine bağlı olarak, **çevre - insan ilişkisindeki** hassas dengenin kurulamaması da söylenmektedir.

Çevre sorunlarını, geliştirmekte olan ülkelerin kalkınma sorunları dışında görmeyin mümkün olmadığı gibi, bu sorunları ileri sürerek sanayileşmeye ve kalkınmaya zarar verebilecek çevre politikalarının benimsenmeyeceği vurgulanmıştır.

Planda ayrıca, çevre sorunları karşısında ilgili Bakanlık ve Kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması ve ulusal düzeyde görev dağılımının yeniden düzenlenmesi **Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.)** koordinatörlüğünde yapılacak çalışmalarla belirlenmesi istenmiştir.

Bunlara ek olarak, çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda toplumun aydınlatılması için halk eğitiminin önemine değinilmiştir.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979 - 1983)

Bu planda, çevre sorunlarına, hem Toplumdaki Gelişmeler, hem de Temel Politikalar bölümünde yer verilmiştir.

Toplumsal Gelişmeler bölümünde, III. plan dönemindeki gelişmeler incelenmiştir.

1973 - 1977 döneminde çevre sorunları konusunda kamuoyu bilinçlenmesi olduğu, insan yerleşmeleri sanayi ve tarım nedeni ile meydana gelen çevre kirliliğinin genel olarak bilindiği belirtilmiştir.

Ancak, bu dönemde çevre koruma konusunda hangi yöntemlerin izlenmesi gerekliliği bilinmemekte ve çevre standartları oluşturulamamıştır.

Çevre standartlarının geliştirilememiş olması, çözüm önerileri ve önlemlerde

sağlıklı kararlara gidilmesini engellediği vurgulanmıştır.

Bu nedenle artan çevre sorunlarına değinilmiş ve Su Kirlenmesi, Hava Kirlenmesi, Toprak Erozyonu ve Kirlenmesi, Gürültü Kirlenmesi gibi konular, tek tek ele alınmıştır.

Sorunlar bölgesel ve kentsel ölçekte incelenmiştir. Bu bölgeler ise sanayileşme ve dolayısıyla kentleşmenin en yoğun olduğu yerleşimlerdir.

Bu nedenle Temel Politikalar bölümünde çevre ögesi, sanayileşme, tarımda modernleşme ve kentleşme sürecinde önemli bir öge ve etken olarak ele alınması gerekliliği vurgulanmıştır.

Mevcut sorunları giderici yaklaşımlarda, sosyo - ekonomik ve ekolojik yapıya en uygun çözümler seçilecektir. Ayrıca insan sağlığı için tehlike yaratan boyutlara varmış çevre sorunlarının bulunduğu yörelerle ilgili çevre projeleri öncelikle uygulamaya konulacaktır. Bu arada Plan'da **Ankara'nın hava kirliliğine çözüm önerisi, İstanbul Haliç Rehabilitasyonu, ve İzmit Körfezi'nin temizlenmesi** gibi konulara özellikle yer verilmiştir.

Çevre koruma konusunda, alınacak kararlarda yerel yönetimlerin etkinliğin artırılmasına, yer verilmiştir. Bununla birlikte çevre sorunları konusunda çalışan vakıf, dernek ve benzeri **gönüllü kuruluşların** plan doğrultusundaki faaliyetleri desteklenecektir.

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985 - 1989)

Planda çevre sorunları; şehirleşme, erozyon ve doğal afetlerin sonucunda ortaya çıkan kirlenmeler, hızlı sanayileşme ile tarımda modernleşmenin getirdiği sorunlar biçiminde ele alınmıştır.

Benimsenen **temel ilke**, sadece mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması değil, kaynakların gelecek nesillerin de yararlanabileceği en iyi şekilde kullanılması, muhafazası ve geliştirilmesidir.

Bu nedenle ülkemizde doğal kaynakların kullanımında, ekolojik denge gözetilerek bu kaynakların gelecek nesillerin de kullanabileceği şekilde muhafaza edilmesi ve geliştirilmesi üzerinde durulmuştur.

V. plana kadar, çevre korunması, kalkınma hızını azaltmayacak şekilde, mevcut kirliliğin önlenmesi şeklindeydi. Buna uygun çözümler isteniyordu.

Fakat V. planda, "kaynakların gelecek nesillerin de yararlanabileceği şekilde kullanılması" ifadesi ile, **sürdürülebilir kalkınma** fikri üstü kapalı da olsa dile getirilmektedir.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990 - 1994)

Bu planda **temel ilke**; insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak, sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere insana yakışır ,doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmaktır.

Bütün ekonomik politikalarda çevre boyutunun dikkate alınması esastır.

Plandaki temel ilke, **sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak** için olumlu bir ifade içermektedir.

VI. planda, V. plana göre sürdürülebilir kalkınma fikri açısından bir gelişme olmuştur. Bu ise, tüm ekonomik politikalarda, çevre boyutunun dikkate alınmasıdır.

Genel olarak kalkınma planlarında çevre olgusu, 1973'ten günümüze kadar artan bir ilgiyle ele alınmıştır.

Çevre olgusu, **1973 - 1983** yılları arasında, kalkınma ve sanayileşme hızını azaltmayacak bir biçimde, mevcut kirliliğin önlenmesi ve oluşabilecek kirlenmeler için önceden tedbir alınması şeklinde değerlendirilmiştir.

1983 - 1994 yılları arasında ise, bakış açısı, insan sağlığı ve doğal dengenin korunarak, sürekli bir ekonomik kalkınma için doğal kaynak kullanımının sağlanması yönündedir. Ayrıca, gelecek gelecek kuşaklara, insana yakışır bir doğal, fiziksel ve toplumsal çevre bırakmak ilke edinilmiştir. Dolayısıyla, bu dönemde sürdürülebilir kalkınma fikrinin, üstü kapalı da olsa, kalkınma planlarına yansıdığı söylenebilir.

Ancak, başta büyük şehirlerimizde olmak üzere yaşanan, ve gittikçe artan çevre sorunları, uygulamalarda birtakım başarısızlık ve eksikliklerin olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Uygulamadaki bu başarısızlık ve eksikliklerin nedenlerini şu şekilde özetleyebiliriz;

- a) 1980 sonrası ülkeye yeni ekonomik, sosyal ve politik bir düzen getirilmeye çalışılmış liberal bir anlayış ile konulara yaklaşmıştır. Ülkeye adapte edilmeye çalışılan **liberal görüş** topluma "herkesin istediği herşeyi yapabileceği bir başıboşluk" olarak yansımıştır. Bu nedenle gerek toplumsal yapıda gerekse buna bağlı olarak fiziki mekân boyutunda bozulmalar başlamıştır.
- b) İkinci bir nedeni hâlâ ülke mekânının nasıl kullanılacağını düzenleyen bir "**Milli Fiziki Plan**"ın olmayışı, kalkınma planlarındaki ilkelerin uygulamalara yansımamasına yol açmıştır. Ayrıca mekânsal gelişmeleri kontrol edecek ve yönlendirecek bir kurumun - örneğin **Şehircilik Bakanlığı**'nın olmayışı da sorunları daha da arttırmaktadır.

I.2.2.Türkiye'de Çevre Koruma Ve Geliştirme ile İlgili Yönetmelikler

"Çevre kavramı çok boyutlu bir kavram olup bir çok faaliyetleri kapsadığından, çeşitli kurum ve kuruluşlar çevrenin korunması ile görevlendirilmiş olup, farklı etkinlik ve ağırlıkta yetkilerle donatılmıştır. Konunun bu derece kapsamlı oluşu yetkili kurum ve kuruluşlar arasında çoğu zaman yetki karmaşasına neden olduğu gibi, bazı alanlarda da boşluklar ve üst üste binmelerle karşılaşmaktadır (26).

I.2.2.1.Çevre Bakanlığı

Türkiye'de çevre ile ilgili faaliyetlerin genel koordinatörlüğünü yapan ve çevre politikasını saptayan kuruluş Çevre Bakanlığı'dır. İlk olarak 1978'de Müsteşarlık olarak kurulan ve bazı örgütsel değişikliklere uğrayan Bakanlık Ağustos 1991 yılında yayınlanan Kanun Hükmünde Kararname ile geniş bir alan kapsayan görevler üstlenmiş ve etkin bir kurum haline getirilmiştir.

443 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye göre Bakanlık'ın **ana görevi**:

Çevrenin korunması ile ilgili çeşitli kurum ve kuruluşlar, yerel yönetimler ve tüm ilgililer arasındaki koordinasyonu sağlamak, izlemek ve denetlemek, çevrenin korunması ile ilgili genel politika ve programlar hazırlamak, çeşitli yönetmeliklerde çevre korumayla ilgili standartları belirlemek, Çevre Etki Değerlendirmesi (ÇED) çalışmasının yapılmasını sağlamak, çevre düzeni planını hazırlamak, çevre eğitimi ve bilincini yaymak, yayın ve dokümantasyon çalışmaları yapmak biçiminde özetlenebilecek çok kapsamlı görevler yüklenmiştir. Ancak görevlerden de anlaşılacağı üzere Çevre Bakanlığı çevrenin korunması için bizzat icrai faaliyette bulunan bir kurum olmaktan çok, **koordinatör ve düzenleyici** bir yapıya sahiptir.

I.2.2.2. Yerel Yönetimler

Çevre korunması ile ilgili olarak en önemli görevleri üstlenmiş olanlar yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimler içinde belediyeler 1580 sayılı, 3. 4. 1930 tarihli Belediye Kanunu Çevrenin Korunması ve Çevre Kirliliğinin önlenmesi konusunda geniş yetki ve görevler üstlenmişlerdir. Belediyeler belde halkının sağlık, huzur refahını sağlama, beldenin ve belde halkının huzur ve düzenini bozan faaliyetleri önlemekle görevli ve yetkili kılınmıştır. Yasa ile belediyeler; konutların, işyeri ve fabrikaların umuma açık yerlerin sağlık denetimi yapma, katı atıkları toplama ve imha etme, genel yerleri temizleme, kent içi trafiğini düzenleme, su sağlama, kanalizasyon yapma, su kaynaklarını ve kıyıları koruma, dinlenme ve rekreasyon alanları düzenleme, plânlı ve sağlıklı kentleşmeyi sağlama, yapılanmayı denetleme gibi görev ve yetkiler verilmiştir.

Belediyelere çevrenin korunması ile ilgili olarak yetki veren diğer bir düzenleme ise 3030 sayılı Büyükşehir Belediyeleri ile ilgili yasadır. Bu yasaya göre, yukarıda sayılan görevler yanında, 6. maddenin (I) fıkrası gereğince; çevre sağlığı ve korumasını sağlamak, 1, 2, 3'ncü sınıf gayrisihhi müesseselerin açılış ve çalışmalarına ruhsat vermek, Büyükşehir sınırları içinde bu belediyelere verilmiştir. Büyükşehir belediyeleri dışında ve diğer şehir belediyelerinin sınırları içinde aynı yetki 508 sayılı Gayrisihhi Müesseseler Yönetmeliği gereğince Sağlık Bakanlığı'na aittir.

Belediyeler imar yasasına göre, kent imar planların hazırlamak ve uygulamak her türlü yapılaşma hakkında izin yetkisine haiz hizmet birimleridir. Son yıllarda çarpık kentleşme ya da betonlaşma dediğimiz en önemli çevre sorunlarından biri de burada karşımıza çıkmaktadır.

1.2.2.3. Valilik ve Kaymakamlıklar

Vali, illerde her bakanın temsilcisi sıfatıyla idari ve siyasi yürütme vasıtası olup, merkezi idare teşkilatının en yüksek ve en geniş yetkili idarecisidir. Valiler **Mahalli Çevre Kurullarının Başkanı** olarak, çevrenin korunması ile ilgili işlerden sorumludurlar. Bunun yanında 3194 sayılı İmar Yasası ve 5442 sayılı İl İdaresi Yasası ve kendilerine verilmiş yetkiler gereğince, Valiliklerin Belediye ve Mücavir Alan Sınırları dışında arazi kullanımı, onanlı imar planı sınırları dışındaki arazilerde her türlü yapılaşma hakkında izin yetkisi, Çevre Düzeni Planları'nın hazırlanıp onaylanması görevleri arasındadır.

2872 sayılı Çevre Yasası da mahallin en büyük mülki amiri sayılan Vali ve Kaymakamlara çeşitli yetkiler tanımıştır.

15. maddeye göre, yasadaki yasaklara aykırı hareket ederek çevre kirliliğine yol açan kurum, kuruluş ve işletmelere mahallin en büyük mülki amiri bu faaliyetleri durdurmak için önce belli bir süre verir. Bu süre sonunda yükümlülüklere uymayanların kısmen veya tamamen, süreli veya süresiz olarak faaliyetleri durdurulur.

16. maddeye göre ise, çevre kirliliğinin toplum sağlığı yönünden tehlike yarattığı hallerde Sağlık Bakanlığı'nın veya Çevre Müsteşarlığı'nın faaliyetlerinin geçici olarak durdurulması hakkındaki kararını uygulama yetkisi mahallin en büyük mülki amirindedir.

1.2.2.4. Diğer Bakanlık ve Kuruluşlar

Yukarıda belirtildiği gibi, çevrenin korunması konusunda görev ve yetkileri olan çok sayıda kuruluşlar vardır. Ancak bu çalışmanın sınırları içinde, bütün bu kurum ve kuruluşları tek tek incelemek ve değerlendirmek gerekli olmadığı gibi

mümkün de değildir. Bu bakımdan, burada ilgili kuruluşların bazılarında kısaca söz edilecektir.

Çevrenin korunması ile ilgili çeşitli bakanlıklar, kendilerine yetki veren yasalarla birlikte şu şekilde sıralanabilir;

a) Sağlık Bakanlığı

1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu ve 508 sayılı Gayrisihhi Müesseseler Yönetmeliği gereğince Çevre Sağlığından sorumludur. Bu bağlamda Çevre Sağlığı üzerinde etkili gayrisihhi müesseseler yer seçimi, tesis ve açılma ruhsatlarının verilmesi, mevcut müesseselerde çevre sağlığı şartlarına uygunluğu denetlenmesi bu bakanlık tarafından yapılmaktadır."(26)

b) Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

"Bu Bakanlık bünyesinde, Enerji Dairesi'ne bağlı olarak 1977 yılında kurulmuş olan bir **Yakıt ve Çevre Sorunları Müdürlüğü** bulunmaktadır. Gerçekte bu birim, Ankara'da hava kirliliğini önlemek amacıyla oluşturulan Bakanlıklar arası Kurul'un sekreterliğini yapmak için kurulmuştur. Bugün ise, **Aliağa Rafinerisi'nin** durumunda olduğu gibi, genellikle enerji kaynaklarının çevreye etkileri ile ilgilenmektedir.

Çevre Sorunları Müdürlüğü'nün, çevreyi daha çok ilgilendiren aşağıdaki iki görevi üzerinde önemle durmak gerekir; Bunlardan birincisi, yakıtların, tekniğine uygun olarak yakılmalarını sağlayarak hem tasarruf elde etmek, hem de hava kirliliğinin azaltılmasına çalışmaktır. İkincisi de, enerji kaynaklarının üretimi ve tüketimi gibi etkinliklerin yol açtığı çevre sorunlarının çözümü konusunda bu bakanlıkla ilgili çalışmalar arasında eşgüdüm sağlamaktır.

c) Turizm Bakanlığı

Turizm Bakanlığı almakta olduğu olumlu ve olumsuz nitelikli kararlarla çevreyi doğrudan etkilemektedir. **2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası**, turizm bölgelerinde, turizm özeklerinde devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerde, "bölgenin doğal ve kültürel özelliklerini bozmamak, Bakanlık'tan izin almak koşuluyla kamuya yararlı yapılar yapılmasına olanak tanımıştır.

d) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın kuruluş kararnamesi (No: 441, R.G: 9.8.1991, No: 20955), Bakanlık'a, toprak, su bitki ve hayvan varlığı ve benzeri doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi için araştırma, inceleme, plan programı ve planlar yapmak görevini vermektedir. Buna ek olarak, Bakanlık'ın **Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü'nün** görevleri arasında da, çevrenin korunması için gerekli düzenlemeleri yapmak, korumak ve denetlemek amacıyla, tarım alanlarının, amacına uygun bir biçimde kullanılması için gerekli ilkelerin belirlenmesi de vardır. Tarım Bakanlığı, ayrıca, kırsal yerleşme birimlerinin yol, su, kanalizasyon, elektrik, ve yerleşim gereksinimlerini karşılamak, bunların ekonomik ve sosyal te-

(26) T.O.B.B. (1993). Çevre Kurulu Raporu, s. 106, Ankara(26) T.O.B.B. (1993). Çevre Kurulu Raporu, s. 106, Ankara

sislere, sağlıklı ve modern fiziki yerleşme olanaklarına kavuşmasını da sağlamakla görevlidir.

e) Orman Bakanlığı

Orman Bakanlığı'nın, ormanların korunmasının ve geliştirilmesinin yanısıra, ulusal park, doğa parkı, doğa anıtı, doğayı koruma alanı, mesire yeri gibi alanların ayrılması, korunması, işletilmesi, av alanlarının belirlenmesi, av ve yaban yaşamı kaynaklarının korunması, geliştirilmesi, işletilmesi, erozyonu önleyici önlemlerin alınması ve ağaçlandırma çalışmaları konusunda görevleri vardır.

f) Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Sanayi Araştırma Geliştirme Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak, sanayi kuruluşlarının ortaya çıkardığı sorunlarla ilgilenmek amacıyla, 1976 yılında bir **Çevre Sorunları Şube Müdürlüğü** kurulmuştur. Esasen, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevlerine ilişkin 3143 sayılı yasa da (R.G., 18.01.1985, No: 18639), "Sanayi ile ilgili çevre meseleleri hakkında çalışmalar yapmak ve gerekli tedbirlerin alınmasına yardımcı olmak", yukarıda adı geçen Genel Müdürlük'ün görevleri arasında sayılmıştır.

g) Bayındırlık ve İskân Bakanlığı

Bu bakanlık içinde çevreyle ilgili özel bir birim yoktur. **İmar Proje Daire Başkanlığı**, duruma göre konuyla ilgilenmektedir. ancak yapılan çalışmalar sadece bir birimin tekelinde de değildir. 1985 yılından bu yana, imar planlama sürecinde Bakanlık'ın yetkilerinde bir azalma olmuştur. Bu azalma Bakanlık'ın kent ve kasabalardaki çevre sorunlarını önleme üzerindeki yetkilerinin önemini azaldığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak, bununla beraber Bakanlık, gerekli durumlarda yasa hükümlerine göre, yerleşimler için doğrudan imar planları yapabilmektedir.

Bu nedenle, gerek doğrudan yaptığı planlamayla, gerekse, imar planlarında esas alınacak çevre ölçümleriyle, toplumsal ve fiziksel altyapı ölçünleriyle ilgili tip yönetmelikler aracılığıyla da, Bakanlık olarak dolaylı olarak çevreyi etkileme olanağına sahip bulunmaktadır.

Öte yandan, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, **İller Bankası** aracılığı ile belediyeleri finanse etmekte, olağan ve olağanüstü durumlarda, yerleşme ve çevre konularına ilişkin hizmetler sunmaktadır.

Bunlara ek olarak, Bakanlık, hem Turizmi Teşvik Yasası'na göre hazırlanacak Turizm Amaçlı Nazım İmar Planları'nı, hem Kültür ve Doğa Varlıklarını Koruma Yasası'na göre hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planları'nın, hem de Ulusal Parklar Yasası'na göre hazırlanacak olan gelişme planlarının yerleşmeye ve yapılaşmaya

ayrılan bölümlerinin onay yeri olma niteliğini sürdürmektedir. Belediye ve mücavir alan sınırları dışında kalan alanlarda, imar ve planlama yetkileri, İmar Yasası ile Valiliklere verilmiştir. Bakanlık'ın bu nitelikte olan yerlerdeki yetkilerini, valilikler emrindeki örgütü kullanmaktadır". (Ruşen Keleş-1993)

h) Kültür Bakanlığı

"1710 sayılı Eski Eserler Yasası ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası ile Doğal Sit, Tarihi sit, Arkeolojik sit, Anıt, Külliye gibi yerlerin korunması ve bunların denetiminden sorumludur."(TOBB-1993)

i) Kültür Değerlerini Koruma Yüksek Kurulu

"2863 sayılı yasa, "kültür varlığı", "doğa varlığı", "sit" ve "koruma alanı" gibi kavramların tanımını yaptıktan sonra, bunların korunması yöntemlerini de göstermiştir. Bu amaçla ilgili valilik ve belediyelere, belli süreler içinde koruma amaçlı imar planı yapma zorunluluğu getirilmiştir. Bu planların değerlendirilmesinde yetki **Koruma Kurulu** adı verilen yerel kurullardadır. **Yüksek Kurul**, bu alanda genel ilkeleri belirlemekte ve yerel kurullar da o ilkeler doğrultusunda görev yapmaktadır."(Ruşen Keleş-1993)

j) Özel Çevre Koruma

"2872 sayılı Çevre Yasası'nın 9. maddesi ve "Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunmasına Ait Sözleşme", "Akdeniz'in Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokolü" gereğince, ülke ve dünya ölçeğinde ekolojik önemi olan çevre kirlenmeleri ve bozulmalarına duyarlı alanları, tabii güzelliklerin ileriki nesillere ulaşmasını emniyet altına almak üzere gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi amacıyla "**Özel Çevre Koruma Bölgesi**" olarak Bakanlar Kurulu'na tespit ve ilân yetkisi verilmiştir."(TOBB-1993)

Bugüne kadar, Datça - Bozburun, Köyceğiz - Dalyan, Gökova, Gölbaşı, Pamukkale, Foça, Göksu Deltası, Kekova, Fethiye - Göcek, Ihlara, Patara, Belek Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak ilân edilmiştir.

k) Sahil Güvenlik Komutanlığı

"9.7.1982 gün ve 2692 sayılı Kanun ile kurulan Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın asıl görevi, bütün kıyıları karasuları ve içsularda güvenliğin sağlanmasıdır. Ancak 2692 sayılı Kanun'un 2. maddesinin (c) bendinde, liman sınırları dışında olmak üzere, Sahil Güvenlik Komutanlığı'na "deniz ve hava araçları ile denizlerdeki, tesislerden yapılacak hertürlü kirlenmelerle ilgili hükümlere" aykırı eylemleri önlemek, izlemek, suçluları yakalamak ve gerekli işlemleri yapmak görev ve yetkisi verilmiştir."(TOBB-1993)

l) Gönüllü Kuruluşlar

"Gönüllü kuruluşlar, demokratik ülkelerde, çevre duyarlılığının gelişmesine ve çevre politikalarının oluşturulmasına öncülük etmişlerdir. Gönüllü kuruluşlar, toplu-

ma birşeyler verme, birşeyler yapma ve ortaya koyma heyecanını yaşayan kişilerin vücuda getirdiği özel hukuk tüzel kişiliğine sahip kuruluşlardır. Hukuki yapılarının dayandığı temel hukuk kaynakları da, Medeni Kanun ve Dernekler Kanunu'dur. Diğer bir ifadeyle, gönüllü kuruluşlar, Türk hukuk sisteminde ancak **dernek ve vakıf** şeklinde ortaya çıkabilirler". (27) (Bkz. Tablo 1)

"Gönüllü kuruluşlar politika değişiklikleri için gerekli itici gücü oluştururlar. Devlet yaptırımlarını destekler ama hiçbir zaman devlet gücünün yerine geçemezler." (Edmund Cain-1994)

"Gönüllü kuruluşlar, sosyopolitik yaşamın önemli bir parçası olup toplumda yaşanan çeşitli faktörlerin etkisiyle, amaçları doğrultusunda, karar vermeyi etkileyebilmek için çeşitli yollara başvurabilirler. Sağlık, eğitim, spor, aile, kadın, insan hakları, kalkınma, çevre gibi aklımıza gelebilecek daha pek çok konuda faaliyet gösteren gönüllü kuruluşlar, yaptıklarıyla seslerini duyurma derecesine ve etkinliğine göre, toplumda daha önemli bir konumda yer alabilmektedir." (Meral Nazlıoğlu-1994)

Özellikle gelişmekte olan ülkeler gönüllü kuruluşları sayesinde, eğitim, sağlık gibi konularda eksiklikleri kapatabilirler. Devletin gidemediği veya ulaşamadığı veya yeterli olarak ilgilenemediği kesimlerin veya konuların üzerine giderek bu boşluğu doldurabilirler.

Gönüllü kuruluşların bu vazgeçilmez önemine Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nda da yer verilmiştir. Buna göre, kalkınma programlarında kişilere yalnızca "yararlananlar" rolü değil, "oyuncu olma" fırsatı verilmelidir.

Ülkemizde, gerek tek parti döneminde, gerekse çevre sorunlarının toplumsal bir sorun niteliğini kazanmış olduğu daha sonraki yıllarda, çevreye yönelik çalışmalar yapan, bu amaçla kurulmuş dernek v.b. örgütlerin varlığından söz edilmiyordu. Tek partili dönemde, yani 1950 ve öncesinde, çevre sorunlarının sahibi, yalnız devlet ve yerel yönetimlerdi. 1950 - 1970 yılları arasında ise, gönüllü kuruluşların sayısında ve etkinliklerinde genel olarak bir artış olmasına karşın, çevrenin korunmasını, iyileştirilmesini ve geliştirilmesini amaç edinmiş kuruluşlar henüz ortada yoktur.

Ancak, 1960'lı yılların ortalarından itibaren **Mimar ve Mühendis Odaları**'ndan bazıları, çarpık ve plansız kentleşme, ulaşım, toprak spekülasyonu, gecekondu v.b. sorunların yanı sıra, Ankara başta olmak üzere kimi yaşamsal çevre sorunlarına da eğilmeye başlamışlardır. Örneğin 1960'larda Demokrat Parti'nin İstanbul'da uygulamaya koyduğu imar hareketleri, Mimarlar Odası'nın yoğun muhalefetini de beraberinde getirmiştir.

---

(27) T. Ç.V. (1994) Gönüllü Kuruluşlar Toplantısı, s. 322. Şubat.. Ankara

TABLO 1. ÇEVRE BAKANLIĞI'NIN GÖNÜLLÜ KURULUŞLARLA İŞBİRLİĞİ TOPLANTISINA
KATILAN KURULUŞLAR

Çevre Gönüllüleri Derneği	Adana	Türkiye Tabiatını Koruma Vakfı	İstanbul
Çevre Koruma Derneği	Adana	Tarihi Evleri Koruma Derneği	İstanbul
SOS Akdeniz	Adana	Türkiye Doğayı Koruma Vakfı	İstanbul
Osmaniye Çevre Koruma Derneği	Adana	SOS Çevre Gönüllüleri Platformu	İstanbul
Doğayı Sevenler Derneği	Aksaray	SOS Akdeniz İstanbul	İstanbul
Biyologlar Derneği	Ankara	Güneş Enerjisi ve Çevre Derneği	İzmir
G.Ü. Çevre Eğitim Kulübü	Ankara	Çeşme Güzelleştirme ve Doğayı Koruma Derneği	İzmir
Hayvan Sevenler Derneği	Ankara	ÇEV-KOR	İzmir
Kız İzciler Derneği	Ankara	Çevre Dostları Derneği	İzmir
Kırsal Çevre ve Ormanlık Sorunları Araştırma Derneği	Ankara	Çevre Hizmetleri Derneği	İzmir
Kadın Demekleri Federasyonu	Ankara	SOS Akdeniz Bürosu	İzmir
Türkiye Çevre Vakfı	Ankara	Kocaeli Çevre Eğitimi ve Koruma Derneği	İzmit
Türk-Amerikan Kadınları Kültür Derneği	Ankara	Doğayı Koruma ve Güzelleştirme Derneği	İzmit
Türk Tabiatını Koruma Derneği	Ankara	Çevre Koruma Yeşillendirme Derneği	Kırklareli
Türkiye Ormancılar Derneği	Ankara	Beyşehir Gönüllü Çevreciler Derneği	Konya
Türkiye Ziraatçılar Derneği	Ankara	Çevre Sağlığı Birliği Derneği	Konya
Türk Kadınlar Birliği	Ankara	Üniversiteli Kadınlar Derneği	Konya
Yardım Sevenler Derneği	Ankara	Akhisar Sağlık Eğitim Kültür Vakfı	Manisa
Yeşil Ormanlık Derneği	Ankara	Çevre Kültür Varlıkları Koruma Derneği	Manisa
Çevre Koruma Derneği	Antalya	Doğayı Koruma Derneği	Manisa
Çevre Gönüllüleri Derneği	Antalya	Ekoloji Çevre Dergisi	Manisa
Türkiye Tabiatını Koruma Derneği	Antalya	Özel Körfez İlkokulu Çevre Kolu	Manisa
Ağaçlandırma ve Doğa Koruma Derneği	Aydın	Kültürel ve Doğal Yaşamı Koruma Derneği	Manisa
Kuşadası Mavi Bayrak Çevre Eğitimi Derneği	Aydın	Kültürel ve Doğal Yaşamı Koruma Derneği	Mersin
Bandırma Güney Marmara Doğ. ve Kültürel Çevre Koruma Derneği	Balıkesir	Doğal Hayatı ve Çevreyi Koruma Derneği	Mersin
Çevre Koruma ve Ayvalığı Güzelleştirme Derneği	Balıkesir	Bodrum Gönüllüleri Derneği	Muğla
Türkiye Tabiatı Koruma Derneği	Bolu	Fethiye Doğayı Koruma Derneği	Muğla
Düzce Çevre Koruma ve Geliştirme Derneği	Bolu	Marmaris Çevre Koruma Derneği	Muğla
Güney Marmara Doğa Kültür Çevre Koruma Derneği	Bursa	Marmaris Çevre Gönüllüleri Derneği	Muğla
Yüzme İhtisas Kulübü	Çanakkale	Muğlaya Gönül Verenler Derneği	Muğla
Çevre Korumacılar Derneği	Denizli	Yatağan Çevre Koruma Derneği	Muğla
Dicle Çevre Araştırmaları Merkezi	Diyarbakır	Çevre Koruma Derneği	Nevşehir
Çevre Gönüllüleri Derneği	Edirne	Çevre Gönüllüleri Derneği	Ordu
Keşan Doğa Kültür ve Çevre Derneği	Edirne	Çevre Gönüllüleri Derneği	Rize
Doğayı ve Çevreyi Koruma Derneği	Elazığ	Geyve Çevre Çocuk Kulübü	Sakarya
Çevre Gönüllüleri Derneği	Erzurum	Doğayı ve Çevreyi Koruma Derneği	Tekirdağ
Çevre Koruma Derneği	Eskişehir	Çevre Koruma Derneği	Tokat
Türkiye Tabiatını Koruma Derneği	Gaziantep	Doğal Hayatı Koruma Derneği	Trabzon
İskenderun Çevre Koruma Derneği	Hatay	K.T.Ü. Çevre Kolu	Trabzon
Çevre Gönüllüleri Derneği	Isparta	Van Gölünü Koruma Derneği 100. Yıl Üniversitesi	Van
Karadeniz Eğitim ve Çevre Koruma Derneği	İstanbul	Akdağmadeni Çevre Koruma ve Güzelleştirme Derneği	Yozgat
Ayazpaşa Çevre Derneği	İstanbul	Çevre Koruma Derneği	Zonguldak
Biyologlar Derneği	İstanbul		
Çevre Gönüllüleri Derneği	İstanbul		
Çevre Teknolojileri Uygulayıcıları Derneği	İstanbul		
Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu	İstanbul		
Çevre Kültür Değerlerini Koruma Vakfı	İstanbul		
Çevre Gönüllüleri Derneği	İstanbul		
Doğal Hayatı Koruma Derneği	İstanbul		
Doğa İle Banış Çevre Gönüllüleri Derneği	İstanbul		
Eko Çevre	İstanbul		
Esentepe Çevre Koruma Derneği	İstanbul		
Polonezköy Doğayı Koruma Derneği	İstanbul		
TEMA-Erozyonla Mücadele Vakfı	İstanbul		

Kaynak : Özel Çevre Koruma ,sayı:6,s.18
Özel Çevre Koruma Başkanlığı
Haziran 1994,Ankara

Meslek odalarının yanı sıra, **Tüberküloz ve Toraks Derneği, Ankara Hava Kirliliği ile Savaş Derneği, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Türkiye Ormancılar Derneği** gibi türlü kuruluşlar da bu arada etkin çalışmalar yapmışlardır. 1970'lerden sonra ise, çevrenin, ormancılık, imar, kirlenme v.b. tek tek yönleri ile değil fakat bütünü ile ilgilenen kuruluşların sayısının çoğaldığı dikkati çekmektedir. **Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu, Türkiye Çevre Vakfı, Doğal Hayatı Koruma Derneği** gibi kuruluşlar örnek olarak gösterilebilir.

I.2.3. Türk Çevre Mevzuatı

Bu bölümde Türkiye'nin çevre konusunda imzaladığı uluslararası sözleşmelerden daha çok Türk Çevre Mevzuatı üzerinde durulmuştur.

Konu için başta Anayasa olmak üzere, Çevre ile doğrudan ilgili 2872 sayılı Çevre Kanunu ve ilgili diğer kanun ve yönetmelikler incelenmiştir.

"Gün geçtikçe artan çevre sorunlarının, ulusal sınırları aşar nitelikte olması, uluslararası anlaşmaların önemini gün geçtikçe arttırmaktadır.

Türkiye de, çevre konusunda çeşitli uluslararası sözleşmelere katılmış bulunmaktadır. Bunlar arasında, Avrupa Kültür Anlaşması (1957), Nükleer Enerji Alanında Hukuki Sorumluluğa İlişkin Sözleşme (1961), Kuşların Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966), Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunmasına İlişkin Sözleşme (1980), Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirlenmesi Sözleşmesi (1983), Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşme (1983), Avrupa'nın Yaban Hayatını ve Yaşam Ortamlarını Koruma Sözleşmesi (1984), Nükleer Maddelerin Fiziksel Korunmasına İlişkin Sözleşme (1986), Akdeniz'in Kara Kökenli Kaynaklarından Kirlenmeye Karşı Korunması Protokolü (1987) bulunmaktadır." (28)

I.2.3.1. Anayasa

1980'lerin başlarına kadar çevre konusuna, sağlık politikasının bir parçası gözüyle bakılıyordu. Örneğin 1961 anayasasının **49. maddesi** "sağlık hakkı" ile ilgiliydi ve çevreye ilişkin düzenlemelerin tüzel kaynağını oluşturuyordu. Bu maddeye göre, "Devlet herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşamasını sağlamakla ödevlidir."

Bu anlayış 1982 Anayasası ile değişmiştir. 1982 Anayasası'nda çevre ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili birkaç madde yer almıştır. Çevreyi doğrudan doğruya ilgilendiren **56. madde** şu şekildedir: "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamak hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre

---

(28) ATALIK, Gündüz, BAYCAN Tüzin. (1993). a. g. e.

kirlenmesini önlemek, devletin ve vatandaşların ödevidir." Anayasa'da çevre ile dolaylı olarak ilgili diğer maddeler de şu şekilde sıralanabilir.

"Örneğin **57. madde** de "Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetilen bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirler alır. Ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler". Bu maddenin en önemli özelliği çevre şartlarını gözetilen bir planlama anlayışını gündeme getirmesidir. Dolayısıyla çevreselci bir tutum izleyen yeni planlama anlayışının yasal dayanaklarından birisini oluşturmaktadır.

43. madde; kıyıların, devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu gösterdikten sonra, "Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir." hükmünü koymaktadır. Kıyılarla kıyı kuşaklarının derinliklerinin ve bu yerlerden kişilerin yararlanma olarak ve koşulların belirlenmesi yasalara bırakılmıştır .

Toprak mülkiyetine yönelik **44. madde** ise, Devlet'e toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri olması görevini vermiştir. Toprakla ilgili maddenin devamı niteliğindeki **45. madde** ise, "Devlet'e tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemeyi bir görev olarak vermiştir.

Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması ile ilgili **63. madde**'de ise "Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır" (29) denilmektedir.

"**168. madde** "Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi" ne yöneliktir. Bu maddeye göre "Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzel kişilere devredebilir.

Ormanların korunması ve geliştirilmesi ile ilgili Anayasa'nın **169. maddesi**'nde "Devlet, ormanların korunması ve sahaların genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir." denilmektedir. Ayrıca, ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemeyeceğinden söz edilmektedir." (30)

1.2.3.3. Çevre Kanunu

11.8.1983 tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunu, yeni Anayasal Dönem sonrasında çevreye ilişkin olarak hazırlanmış bir dizi kanunun başında gelmektedir.

Kanunun amacı; "bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması; su, hava ve toprak kirlenmesinin önlenmesi; ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak,bugünkü

(29) KELEŞ Ruşen, HAMAMCI Can (1993). Çevrebilim, S.254 İmge Kitabevi, Ankara

(30) ERKÜN, Sefa (1993), Kentsel Çevre Hukuku Ders Notları, M.S.Ü. İstanbul

ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukuki ve teknik esaslara göre düzenlemektir."

Görüldüğü gibi, kanunun amacı son derece geniş tutulmuştur. Çevre korumasında uyulacak temel esasları belirleyen "ilkeler" başlıklı üçüncü maddede kanunun uygulamasında uyulacak temel ilkeler belirlenmektedir. Bu ilkeler şöyle özetlenebilir:

- (a) Çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi gerçek ve tüzel kişilerle vatandaşların görevi olup, bunlar bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlüdürler.
- (b) Çevrenin korunması ve kirliliğine ilişkin karar ve önlemlerin alınması ve uygulamasında; insan ve diğer canlı varlıkların sağlığının korunması, alınacak önlemlerin kalkınma çabalarına olumlu ve olumsuz etkileri ve fayda ve maliyetleri dikkate alınarak kısa ve uzun vadeli değerlendirmelerin yapılması esastır.
- (c) Arazi ve kaynak kullanım kararlarını veren ve proje değerlendirilmesi yapan yetkili kuruluşlar, kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkilememeyi dikkate alarak çevrenin korunması ve kirlenmemesi hedefini gözetirler.
- (d) Ekonomik faaliyetlerde ve üretim metodlarının tayininde çevre sorunlarının önlenmesi ve sınırlandırılması amacıyla en elverişli teknoloji ve yöntemler seçilir ve uygulanır.
- (e) Kirlenmenin önlenmesi, sınırlandırılması ve mücadele için yapılan harcamaların kirleten tarafından karşılanması esastır.

Çevre yasası, her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek biçimde alıcı ortama bırakılmasını kırsal ve kentsel toprağın aşırı ve yanlış kullanımı yüzünden temel çevrebilimsel dengenin bozulmasını; hayvan ve bitki türlerinin varlıklarının tehlikeye düşürülmesini, doğal zenginliklerin bütünlüklerinin yokedilmesini yasaklamıştır. İlgililer için, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek ya da azaltmak için önlem almak yükümlülüğü de getirilmiştir.

Çevre yasası, gerçek kişilerden, kuruluş ve işletmelerden, çevre yasalarına uymayanlara verilecek yönetsel nitelikteki cezaları da göstermiştir.

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun en belirgin özelliği bir çerçeve kanunu oluşudur. Bu nedenle çeşitli alanlarda ki uygulamaları yönetmeliklere bırakmıştır. Bu yönetmeliklerden bazıları aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır:

- (a) **Gürültü Kontrol Yönetmeliği (11.12.1986)**

2872 sayılı Çevre Kanunu gereğince hazırlanan ve yürürlüğe konu

lan Gürültü Kontrol Yönetmeliği, kişilerin huzur ve sükununu, beden ve ruh sağlığını gürültü ile bozmayacak bir çevrenin geliştirilmesini sağlamak amacıyla belediye ve mücavir alan sınırları içindeki ve dışındaki alanlarda uygulanmaktadır. Bu yönetmeliğin kendi yetki alanlarında uygulanmasından, mahallin en büyük mülki amiri, belediyeler ve köy tüzel kişileri sorumludur. Teknik konularda ise mahalli çevre kurullarının görüşünün alınması gerekmektedir.

(b) **Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği (2.11.1986)**

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun öngördüğü ve yürürlükte olan başka bir yönetmelik Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği'dir. Bu yönetmelik her türlü faaliyet sonucu atmosfere yayılan is, duman, toz, buhar aerosol halindeki emisyonları kontrol altına almak, insan ve çevresini hava alıcı ortamındaki kirlenmelerden doğacak tehlikelerden korumak amacını taşır.

Ayrıca yönetmeliğin 54. maddesi, yapılacak planlama çalışmalarında hava kirliliği konusunun ele alınması ile ilgilidir. Buna göre;" Bölge planları, Çevre düzeni planları ve imar planları yapılırken yerleşim bölgeleri, imar mevzuatındaki esaslar çerçevesinde hava kirliliğinin yerleşim mahallerine ve koruma gerektiren diğer bölgelere olan olumsuz etkilerinin mümkün olduğu kadar az olmasını sağlayacak biçimde planlanır ve uygun tedbirler alınır." denilmektedir.

(c) **Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği (4.9.1988)**

Bu yönetmelik, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun hükümlerine uygun olarak hazırlanmıştır. Amaç "ülkenin yeraltı ve yerüstü su kaynakları potansiyelinin her türlü kullanım amacıyla korunmasını, en iyi bir biçimde kullanılmasının sağlanmasını ve su kirlenmesinin önlenmesini ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirmek üzere, su kirliliğinin kontrolü esaslarının belirlenmesi için gerekli olan hukuki ve teknik esasları ortaya koymaktadır."

Yönetmelik hazırlanırken, alıcı ortamların kirlenmeye karşı korunabilmesi için başlıca iki yaklaşımdan hareket edilmiştir. Bunlardan birincisi su ortamı olduğu gibi saklanması gereken bir ekosistem olarak görmek suretiyle mevcut şekliyle korumak, diğeri ise su ortamını ülke ihtiyaçlarına uygun kullanım amaçlarının gereğine göre korumak.

Çevre Kanunu'nun 9. maddesinde belirlenen Çevre Koruma Alanla-

rı için esaslar belirlenirken birinci yaklaşımdan hareket edilmiştir. İkinci yaklaşım uyarınca; su ortamlarından yararlanma, imkânlarını geliştirmek ve devamlılığını sağlamak amacıyla ülkenin su kaynaklarını oluşturan baraj rezervuarı, akarsu, göl, gölet gibi kıta içi yüzeysel sular, yeraltı suları ile kıyı ve deniz sularının kullanımı açısından kalite sınıflandırılması getirilmektedir. Böylelikle her su kütlesini korumak şartları bu sınıflara göre belirlenmektedir.

I.2.3.3.Çevreyle İlgili Diğer Mevzuat

I.2.3.3.1. Milli Parklar Kanunu

9.8.1983 tarihli 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'nda, Milli park şöyle tanımlanmıştır: "Bilimsel ve estetik bakımdan, ulusal ve uluslararası, ender bulunan doğal ve kültürel kaynak değerleriyle, koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip doğa parçaları." Ayrıca "Tabiat Parkı", "Tabiat Anıtı", "Tabiat Koruma Alanı" terimleri de yasada tanımlanmıştır.

Milli parkları, Milli Savunma, Bayındırlık ve İskan ve Kültür Bakanlıklarının görüşü alındıktan sonra, belirleme yetkisi Orman Bakanlığı'nın önerisi üzerine, Bakanlar Kurulu'na bırakılmıştır. Orman rejimi dışında bu nitelikte yerler olursa, bunları belirleme yetkisi Bakanlar Kurulu'nundur.

Milli Park olarak belirlenen alanlarda, **gelişme planlarını** Orman Bakanlığı hazırlar ve uygular. Bu planlar uyarınca, ayrıca, insanların oturmasına ayrılacak yerler için, imar yasalarına göre, uygulama planları hazırlanır ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın görüşü alınarak Orman Bakanlığı'nca hazırlanır ve yürürlüğe konur.

Milli park ve benzeri alanlarda, gelişme planlarına uyulmak koşuluyla, kamu kuruluşlarınca yapılacak plan, proje ve yatırımlar için Orman Bakanlığı'ndan izin alınması gerekir. Eğer bu alanlarda, tarihsel ve arkeolojik kazı, restorasyon ve bilimsel araştırmalar yapılması söz konusu ise, gerekli izni Kültür Bakanlığı verir.

I.2.3.3.2. Turizmi Teşvik Kanunu

12 Mart 1982 tarihli 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun amacı, "turizm sektörünü düzenleyecek, geliştirecek, dinamik bir yapı ve işleyişe kavuşturacak tertip ve tedbirlerin alınmasını sağlamaktır."

Bu kanun, turizm hizmeti ile bu hizmetlerin gereği turizm bölgeleri, turizm alanları ve turizm merkezlerinin tespiti ile geliştirilmesine, turizm yatırım ve işletmelerinin teşvik edilmesine, düzenlenmesine ve denetlenmesine ilişkin hükümleri kapsar.

Kanunda yer alan terimlerden bazıları şöyle tanımlanmıştır:

"**Turizm Bölgeleri** : Sınırları Bakanlığın önerisi ile Bakanlar Kurulu kararı ile tespit ve ilân edilen bölgeleri"

"**Turizm Alanları** : Turizm bölgeleri içinde öncelikle geliştirilmesi öngörülen, mevkii ve sınırları Bakanlığın önerisi, Bakanlar Kurulu kararı ile tespit ve ilân edilen bölgeleri"

"**Turizm Merkezleri** : Turizm bölgeleri içinde veya dışında yeri, mevkii ve sınırları Bakanlığın önerisi, Bakanlar Kurulu kararı ile tespit ve ilân edilen, turizm yönünden önem taşıyan yerleri veya bölümlerini ifade etmektedir."

2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası, çevre koruma konusunda bazı önlemlerin düzenlendiği bir kanun olarak çevre mevzuatının içinde yer almaktadır. Ne var ki; bu yasanın yanlış uygulamalarla çevre tahriplerine neden olduğunu görmekteyiz.

"Bu uygulamalarla, 1983'ten 1993'e kadar geçen on yıl içinde, Türkiye'nin özellikle doğal ve kültürel çevre zenginliklerinin yoğun olduğu yörelerinde çoğunluğunu kamu mülkiyetindeki orman ve sit alanlarının oluşturduğu arsa ve arazilerde 100'e yakın yer turizm merkezi ilân edildi.

İlân edilen turizm merkezleri olağan imar koşulları dışında ayrıcalıklı yapılaşma haklarıyla yatırımcılara 49 yıllığına tahsis edilirken, özellikle İstanbul'da özel mülkiyetlere de "parsel ölçeğinde" aynı haklar tanındı. Örneğin; **Park Otel, Gök-kafes, Swiss Otel, Conrad ve altyapısız gökdelenler.....** gibi yoğun eleştiri konusu olan yapılar bu tür "turizm merkezi" kararlarıyla imar haklarına kavuşan uygulamalardır.

Turizm Teşvik Yasası'nın bu "bilim dışı" ve "kamu yararını gözardı eden" varlığı hukuk yoluyla ortadan kaldırılamıyor. Çünkü yasa "12 Eylül dönemine ait olma" ayrıcalığını taşıyor; 1982 Anayasası'nın "geçici 15. maddesi" gereğince, anayasa-ya aykırılığı iddia edilemiyor, iptal davası açılmıyor." (31)

1.2.3.3.3. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

23.7.1983 tarihli 2863 sayılı kanun bu kanunun **amacını** şöyle açıklamaktadır : "korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir."

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu; "korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hususları ve bunlarla ilgili gerçek ve tüzel kişilerin görev ve sorumluluklarını kapsamaktadır."

Kanunda, kültür varlıklarının, tabiat varlıklarının, sit kavramının ve koruma alanının tanımları yapılmıştır. Yasaya göre; **kültür varlığı**, tarih öncesi ve tarihi devir-

---

(31) EKİNCİ Oktay (1993). Turizm Merkezlerinde Ayrıcalıklı Uygulama, Cumhuriyet Gazetesi, 9 Kasım

lere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.

Tabiat varlıkları ise jeolojik devirlerle tarih öncesi ve tarihsel devirlere ait olup ender bulunmaları ve güzellikleri nedeniyle korunması gerekli yerüstü, yeraltı ya da su altı değerleridir.

Kanun **sit'i** ise tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarihi olayların yer aldığı yerler ve doğal özellikleri bakımından korunması gerekli olan yerler biçiminde tanımlamıştır.

I.2.3.3.4. Kıyı Kanunu

4.4.1990 tarihli 3621 sayılı Kıyı Kanunu, kıyılarla ilgili kavramları yeniden tanımlamıştır. Bunlar arasında, pratik sonuçları bakımından en önemlisi kuşkusuz, "kıyı kuşağı" kavramıdır.

3621 sayılı Kıyı Kanunu'nun **amacı**, deniz, tabii ve suni göl ve akarsu kıyıları ile bu yerlerin etkisinde olan ve devamı niteliğinde bulunan sahil şeritlerinin doğal ve kültürel özelliklerini gözeterek koruma ve toplum yararlanmasına açık, kamu yararına kullanma esaslarını tespit etmek amacıyla düzenlenmiştir.

Kıyı Kanunu, Anayasa'nın **43. maddesinde** yeralan kurala uygun olarak, kıyıların devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu ve kıyıların herkesin eşit ve özgürce yararlanmasına açık olduğunu hükme bağlamıştır. Bunun gibi, kıyı ve kıyı kuşaklarından yararlanmada özellikle kamu yararının gözetileceği de yasada yinelenmiştir.

Kıyılardaki çirkin ve düzensiz yapılaşmanın önlenmesi için Kıyı Kanunu, kıyılarda yapı yapmayı ilke olarak yasaklamıştır. Yalnız yapı yapmak değil, duvar, çit, parmaklık, tel örgü, hendek, kazık ve benzeri engellerin de kıyılarda oluşturulması yasaktır. Yasa kıyılardan, kıyının niteliğini değiştirecek boyutlarda kazı yapmayı, kum v.b. çekmeyi yasaklamıştır.

I.2.3.3.5. Boğaziçi Kanunu

"Boğaziçi Kanunu, ülkenin belli bir yöresini korumak ve yine salt o yöreye ait imar yetkilerini ve kurallarını belirlemek üzere çıkartılan ilk kapsamlı yasa niteliğini taşır. 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu 22 Kasım 1983 günkü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nun **amacı**, 1. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir. : "İstanbul Boğaziçi Alanı'nın kültürel ve tarihi değerlerini ve doğal güzelliklerini kamu yararı gözetilerek korumak ve geliştirmek ve bu alandaki nüfus yoğunluğunu arttıracak yapılanmayı sınırlamak için uygulanacak imar mevzuatını belirlemek ve düzenlemektir.

Boğaziçi Alanı'nda 2960 sayılı kanun yürürlüğe girinceye kadar, hem İmar Ka-

nunu kuralları, hem de **Anıtlar Yüksek Kurulu'nun** Boğaziçini'ni 1973'te sit alanı ilân etmesiyle uzun yıllar 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, 23 Temmuz 1983'ten sonra, o tarihte yayınlanan, Kültar ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun koşulları geçerli oldu.

1983 planlarındaki "Boğaziçi Sit Alanı" sınırı ile bu alanın içinde yer alan ve yine 1983 planında sınırları belirlenen "**Boğaziçi Kıyı ve Sahil Şeridi**", "**Öngörünüm Bölgesi**", "**Gerigörünüm Bölgesi**" ve "**Etkilenme Bölgeleri**", 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nda yer almıştır. Yasanın eki olarak Resmi Gazete'de yayınlanan haritada da bu bölgeler koordinatlarıyla birlikte belirlenerek ilân edilmiştir. (Bkz Harita 1)

Boğaziçi Kanunu'nun en önemli kurallarından biri öngörünüm bölgesinde "kesin yapı yasağı" getirmiş olmasıdır. 22 Temmuz 1983 tarihli planlarda imar hakkı verilen köy içi parsellerine bile inşaat yasağı getirilmiştir.

Öngörünüm bölgesindeki kesin imar yasağıyla birlikte, gerigörünüm bölgesindeki yapıların kat sayısı 4, etkilenme bölgesi için ise 5 katla sınırlandırılmıştır. Her iki bölgede uygulanabilecek en yüksek yapı yoğunluğu ise arsa alanının yüzde 15'i oranında belirlenmiştir.

Boğaziçi Kanunu'nda yer alan bu kuralları uygulayabilmek için üç önemli organ oluşturulmuştur :

- . Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu
- . Boğaziçi İmar Yönetim Kurulu
- . Boğaziçi İmar Müdürlüğü

9 Mayıs 1985 tarihinde yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu ile, Boğaziçi Kanunu değiştirilmiştir. **İmar Kanunu'nun** özel bir bölümünü oluşturan **46 - 48. maddeler**, Boğaziçi Kanunu'nun en önemli hükümlerini hemen hemen tümüyle yürürlükten kaldırmış, yasayı işlemez duruma getirmiştir. Bu değişiklikler şöyle özetlenebilir :

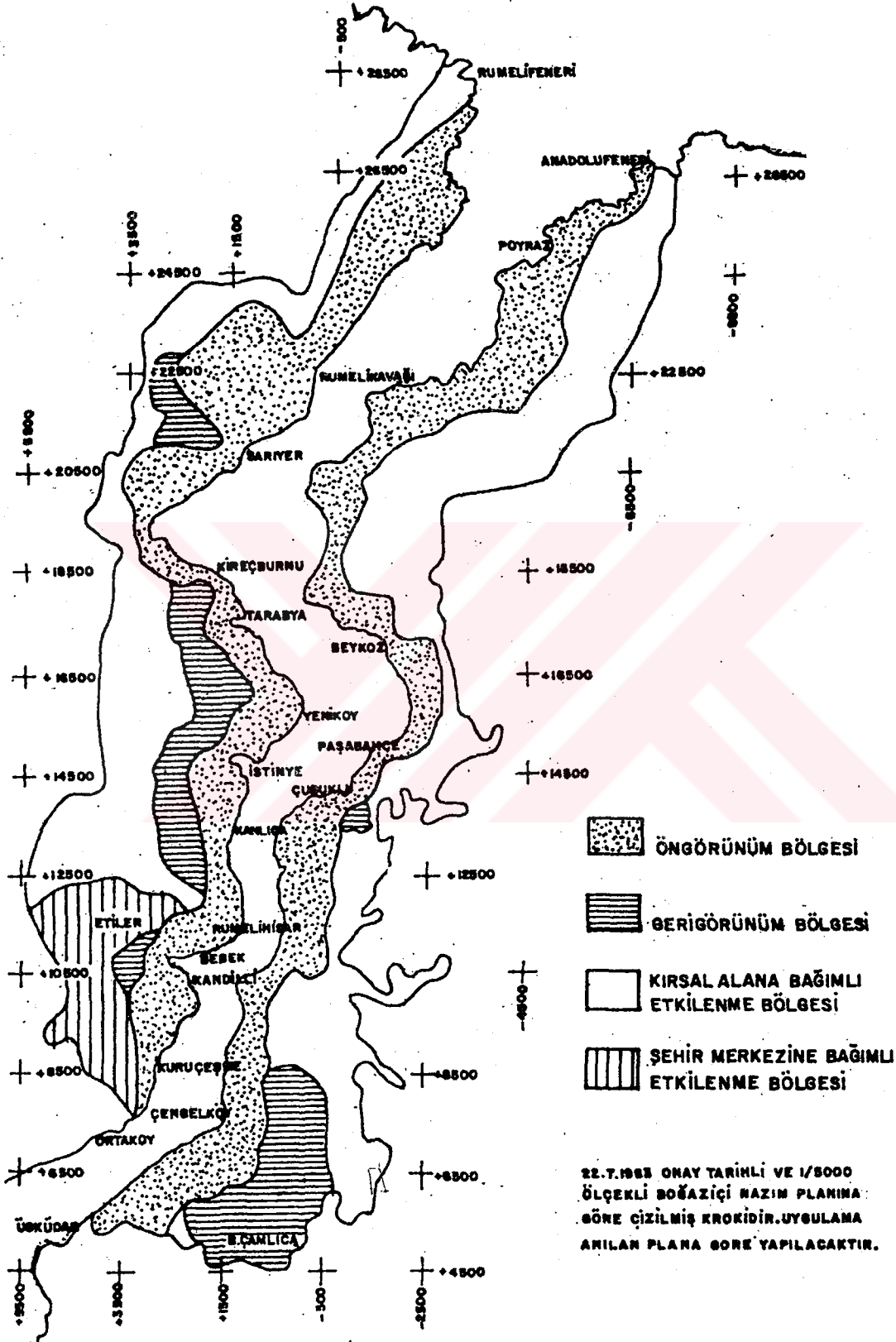
- a) 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nda öngörülen Boğaziçi İmar Koordinasyon Kurulu ve Boğaziçi İmar Müdürlüğü adlı organlar kaldırılmıştır. Bu organlara verilmiş görev ve sorumluluklar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ve İlçe Belediyeleri'ne bırakılmıştır.

Yasa, Boğaziçi şeridi ile "öngörünüm bölgesindeki" uygulamaların sorumluluğunu büyükşehir belediyesine, "gerigörünüm" ve "etkileme" bölgelerindeki uygulamaların sorumluluğunu ise ilçe belediyelerine bırakmıştır.

- b) Boğaziçi Kanunu'nun 3. maddesinin (f) ve (g) fıkraları, Boğaziçi Alanı'nda,

Harita 1.

BOĞAZIÇI ALANI KROKİSİ

22.7.1983 ONAY TARİHLİ VE 1/5000 ÖLÇEKLİ BOĞAZIÇI NAZİM PLANI'NA GÖRE ÇİZİLMİŞ KROKİDİR. UYGULAMA ANILAN PLANA GÖRE YAPILACAKTIR.

nüfus ve yapı yoğunluğunu arttırıcı nitelikte plan değişiklikleri ile, Boğaziçi kıyı ve kıyı kuşağında ve öngörünüm bölgesinde konut yapmayı, birleştireme ve ayırma işlemlerini yasaklamış olduğu halde, 3194 sayılı kanun ile bu mutlak sınırlar kaldırılmıştır.

Yürürlüğe girmesinden bir süre sonra, Anayasa Mahkemesi, İmar Kanunu'nun Boğaziçi ile ilgili 48. maddesinin (g) fıkrasında yer alan kuralı 11 Aralık 1986 tarihinde iptal etmiştir. (f) fıkrasını ise Anayasa'ya aykırı bulmamıştır. Ve (f) fıkrası bugün bu bölgedeki yoğun yapılaşmanın başlıca yasal dayanağını oluşturmaktadır.

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararının Resmi Gazete'de yayımlanmasına kadar geçen 4 aylık süre içinde, dönemin belediye yetkilileri tarafından verilen 1071 adet yapı bloğuna ait inşaat ruhsatına karşılık, 9 Mayıs 1985'ten **Anayasa Mahkemesi'nin** iptal kararına kadar geçen 19 aylık süre içinde ruhsat verilen yapı sayısı ise sadece 390'dır.

Bu ise, Boğaziçi üzerindeki spekülatif yapılaşmanın en çok tartışılan örneklerini oluşturmaktadır." (*)

Sonuçta, ekolojik açıdan son derece önemli bir konumda olan Boğaziçi'nde, son 10 yılda, kısa vadeli çözümler aranan, hukukun üstünlüğünü göz ardı eden bir süreç izlenmiştir. Dolayısıyla, bu süreç "uzun vadeli" düşünceleri savunan sürdürülebilirlik kavramı ile çelişmektedir.

I.2.4. Bölüm Sonucu

1970'lerde Dünya kamuoyunun yeni yeni çevre sorunlarına eğildiği görülmektedir. Ulusal ölçekte çevreye olan ilgi uluslararası oluşumlardan uzak tutulamaz. Nitekim 1972'de **Stockholm'de** toplanan **Çevre Konferansı** bunun en önemli göstergesidir. Bu ise ülkemizde ilk kez III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973 - 1977) "çevre"nin ayrı bir bölüm olarak işlenmesini getirmiştir. Çevreye olan ilginin, çok gerilere gitmesine rağmen, III. plan devletin, bu oluşumları yönlendirmek, koordinasyonu sağlamak, kamuoyunu bilinçlendirmek istemesini doğurmuştur.

Yine 1987'de **Brutland Raporu** ile birkez daha insanlığın çevre üzerindeki tahribatlarına dikkat çekilmiştir. Birleşmiş Milletler, bu raporla sürdürülebilirlik fikrini tartışmaya açmıştır. Yine bu oluşum, ülkemizde, o dönemde hazırlanan VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1990 - 1994) kendini göstermiştir. Plandaki temel ilke sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır.

Ülkemizde çevre ile ilgili ilk kuruluş Stocholm Konferansı ardından 1978'de ku-

---

(*)EKİNCİ Oktay (1994). "Boğaziçi Yasası", İstanbul Ansiklopedisi, cilt 2, s.290

ruhan **Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı**'dır. Bu kurum 1991 yılında **Bakanlık** haline dönüşmüştür. Bu olgu gerek uluslararası gerekse ulusal ölçekte yaşanan çevre olaylarına en azından ilgisiz kalınmadığının bir göstergesidir.

Ülkemizde bugün her ne kadar, yerel yönetimlere daha geniş yetkiler verilmek isteniyorsa da, çevre ile ilgili olarak merkezi hükümet kuruluşları daha etkindirler.

Bunların da en başından Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Turizm Bakanlığı ve Çevre Bakanlığı gelmektedir. Bugün gerek büyük şehirlerimizde (özellikle İstanbul'da) gerekse kıyılarımızda turizmi teşvik yasasının birçok uygulamaları sonucunda geri dönülmez kirlenmelere ulaşılmıştır. Örneğin İstanbul'da plansız, iş merkezleri, oteller gibi gökdelenler kurulmuş, kıyılarımızı 49 yıllığına işletmecilere veren bir anlayış izlenmiştir.

Yine, izlenen karayolu ağırlıklı politikalar, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nı çevreyi en fazla tehdit eden kurumlar arasına sokmuştur. Yapılan otoyollar, birçok tarım alanını, tahrip etmiştir.

Bu kararların oluşumunda siyasi tercihlerin olduğu kadar, ulusal bir fiziki planın ve bu planı hazırlanmasını ve uygulanmasını koordine edecek bir kurumun - Örneğin Şehircilik Bakanlığı'nın- olmayışı etkili olmuştur.

Yine İstanbul'da, yapılan Boğaz köprüleri ve çevre yolları, bugün yaşadığımız, çevre sorunlarının temel kaynağını teşkil etmektedir. Araba sahipliğinin artması her geçen gün trafiğe çıkan araç sayısını arttırmaktadır. Trafik sıklığı egzoz kirliliği, gürültü, benzin sarfiyatı gibi sorunları da beraberinde gelmiştir.

Özellikle 2. Boğaz Köprüsü su havzaları ve orman alanlarındaki kaçak yapılaşmayı arttıran en önemli yatırımdır. Yerleşme deseni bu yatırımlarla kuzeye kaymaktadır.

Bugün Zincirlikuyu - Maslak aksı iş merkezleri için cazip alanlar olmuştur. İki özel üniversite kendilerine kuzeydeki (Sarıyer ve Beykoz) ormanlık alanlarda, gerek Büyükşehir Belediyesi, gerekse Koruma Kurulu'nun olumsuz kararlarına rağmen yer seçmişlerdir.

Kent için daha sürdürülebilir olan demiryolu ve denizyolu ulaşımı göz ardı edilmekte, üçüncü Boğaz Köprüsü için çalışmalara başlanmaktadır.

Eğer bu köprü yapılırsa, su havzaları ve orman alanları tümüyle kaçak yapılaşma tehlikesi içine girecektir. Zaten bu yasadışı oluşum şimdiden başlamıştır.

Görülüyor ki İstanbul'un ülke için önemi büyüktür. Bu önem ilk defa Boğaziçi

Tablo 2.

TÜRKİYE'DE PLANLAMA MEVZUAT

KURUM	GÖREV	ÖLÇEK	YASAL DAYANAK
	ÜLKE DÜZEYİ		
Devlet Planlama Teşkilatı	1. 5 Yıllık kalkınma planlarının hazırlanması		DPT Kanunu (91,1960)
	2. Bölge planlarının yapılması veya yaptırılması		İmar Kanunu (3194, 9.5.1985)
Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	1. Çevre Düzeni Planlarının yapılması veya yaptırılması ve onayı	1/ 25.000	İmar Kanunu (3194, 9.5.1985)
	2. Afete maruz kalmış yerlerin imar planlarının yapılması ve onayı	1/1000	Umumi hayata Müessir Afetler dolayısıyla alınacak tedbirler ve yapılacak yardımlara dair kanun (7269/1051).
	3. Turizm alan ve merkezleri ile ilgili nazım imar planlarının onaylanması	1/ 5000	Turizmi Teşvik Kanunu (2634, 18.3.1982)
	4. Kıyılarda dolgu ve kurutma suretiyle kazanılan alanların imar planlarının onaylanması	1/1000	Kıyı Kanunu (3621, 17.4.1990)
	5. Gerekli görülen hallerde kamu yapıları, ulaşım açısından önemli, toplu konut uygulamaları ile ilgili imar planlarını re'sen onaylamak	1/5000 1/1000	İmar Kanunu (3194, 9.5.1985)
	6. Tekel dışı bırakılan parlayıcı ve patlayıcı madde depolarının imar planları	1/5000 1/1000	
	7. Gecekondu Önleme ve İslah bölgelerinde imar planı yapımı ve onayı	1/5000 1/1000	Gecekondu Kanunu (775/384)
	8. Milli Parkların Uygulama İmar planlarının onaylanması	1/1000	Milli Parklar (2873, 9.8.1993)

Kaynak: TEKİNBAŞ, Belma.

Müccavir Alanlar ve Fiziksel Planlama, ss.57 - 60, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Yayın no:69 Ankara

Turizm Bakanlığı	1. Turizm alan ve merkezlerindeki turistik tesis alanlarının uygulama imar planlarını onaylamak	1/1000	Turizmi Teşvik Kanunu (2634,12.3.1982)
	2. Turizm alan ve merkezlerindeki turizm dışı kullanımlara ilişkin uygulama imar planları hakkında ilgili idarelere görüş vermek	1/1000	Turizmi Teşvik Kanunu (2634,12.3.1982)
	3. Kıyılarda dolgu ve kurutma suretiyle kazanılan alanlara ilişkin Turizme dönük kullanımların devamı niteliğindeki uygulama imar planlarını onaylamak	1/1000	Kıyı Kanunu (3621/3830 4.4.1990)
Kültür Bakanlığı	1. Bölge kurulları arasında eşgüdüm sağlanması		Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (2863,23.7.1983)
	2. Kentsel, arkeolojik ve doğal sit alanlarında yapılacak planlarda bölge kurulları ve yüksek kurulun uyacağı kararları almak	-	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (2863,23.7.1983)
Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu	3. Kentsel ve arkeolojik ve doğal sit alanlarının planlama/yapılanma kararlarına ilişkin ilke kararları almak	-	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (2863,23.7.1983)
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı	1. Milli ve doğal parkların belirlenmesi, korunması ve gelişme planlarının hazırlanması	-	Milli Parklar Kanunu (2873,9.8.1993)
	2. Milli Parkların Uygulanış (İmar planlarının hazırlanması)	1/1000	Milli Parklar Kanunu (2873,9.8.1993)
Maliye ve Gümrük Bakanlığı (Arsa Ofisi Gh.Md.)	1. Organize sanayi, küçük sanayi, Toplu Konut alanlarında kamulaştırma yapmak, imar planlarını hazırlamak, onaylamak	1/5000 1/1000	Arsa Ofisi Kanunu (1164,29.4.1969) Kurumun Maliye Bakanlığına bağlanması (13.9.1989)

Çevre Bakanlığı	1. Ekolojik devrenin korunmasına yönelik çevre düzeni planlarını yapmak ve onaylamak	1/25.000 1/5.000 1/1000	Çevre Bakanlığının kuruluş ve görevleri hakkında KHK. (21.8.91)
Özel Çevre Koruma Kurulu Başkanlığı	2. Özel Çevre Koruma alanlarından her tür ve ölçekte plan yapmak ve onaylamak	1/25.000 1/5.000 1/1000	Çevre Bakanlığının kuruluş ve görevleri hakkında KHK. (21.8.91)
İller Bankası	Belediyelerin Talebi üzerine emaneten ve ihale ile imar planı yapımı	1/ 5000 1/1000	İller Bankası Kanunu. (4759.2.6.1945)

BÖLGE DÜZEYİ

Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu	Boğaziçi sahil şeridi öngörünüm bölgesinde yapılacak plan ve plan değişikliklerinin onayı	1/5000 1/1000	Boğaziçi Kanunu (2960.22.7.1983) (İmar Kanunu) (3194.9.5.1985)
G. Doğu Anadolu Projesi, Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı	GAP İllerinde (8 il) 1580 ve 3194 sayılı imar kanunu ile ilgili idarelere verilen imar ve altyapıya ilişkin hak ve yetkilerin kullanılması	1/25.000 1/5000 1/1000	KHK (388.6.11.1989)
TKTV Bölge Kurulları	Kentsel ve arkeolojik doğal sit alanlarında koruma amaçlı imar planları hakkında görüş vermek	1/5000 1/1000	KTVK Kanun. (2863/3386 23.7.1983 17.6.1987)
	Kentsel Arkeolojik doğal sit alanlarındaki imar plan değişikliklerinin belediyesince süresi içinde onaylanmaz ise kesinleştirmek.	1.1000	KTVK Kanun (2863/3386 23.7.1983 17.6.1987)
	Koruma amaçlı imar plan yapılmayacak sit alanlarında yapılacak plan değişiklikleri hakkında görüş vermek	Çeşitli	KTVK Kanun (2863/3386 23.7.1983 17.6.1987)

İL DÜZEYİ

Valilik	Belediye ve mücavir alan sınırları dışında imar planlarının hazırlanması ve onayı	1/5000 1/1000	İmar Kanunu (3194.9.5.1985)
---------	---	------------------	-----------------------------

Toplu Konut alanlarının ilanı		Toplu Konut Kanunu (2985, 17.3.1984)
Köy yerleşik alanlarının tesbiti		İmar Kanunu (3194, 9.5.1985)
Köy yerleşme alanlarının tesbiti ve planlarının onayı	1/1000	Köy Kanunu (442/3367, 26.6.1987)

YERLEŞME DÜZEYİ

Belediye	Belediye ve mücavir alan sınırları içinde imar planlarının hazırlanması ve onayı	1/5000 1/1000	İmar Kanunu (3194, 9.5.1985)
	Gecekondü önleme ve islah Bölgeleri tesbiti ve bunların imar planlarının yapımı ve onayı	1/5000 1/1000	Gecekondü Kanunu (775/3811)
	İslah imar planlarının yapımı ve onayı	1/1000	İmar Affı Kanunu (2981/3290/3386)
	Turizm alan ve merkezlerinde turizm dışı kullanımlara dair imar planlarının Turizm Bakanlığı görüşü alınarak onayı	1/1000	Turizmi Teşvik Kanunu (2634, 12.3.1982)
Büyükşehir Belediyesi	Büyükşehir İlçe belediyelerinin nazım imar planlarını yapmak ve onaylamak	1/5000	B.şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun (3030, 27.6.1984)
	İlçe belediyelerince hazırlanan uygulama imar planlarının onayı	1.1000	B.şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun (3030, 27.6.1984)

gibi ülkenin bir bölgesi için çıkarılan bir kanunda da kendini göstermektedir.

1.3.1. İSTANBUL METROPOLİTEN ALAN ÖLÇEĞİNDE*

1.3.1.1. Planlama Süreci ve Ekoloji İlişkisi

"1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediyeler ve 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunları, 1933 yılında çıkarılan Belediyeler Bankası Kanunu, 1933 yılında Ebniye Kanunu'nun yerine geçmek için çıkarılan "Yapı ve Yollar Kanunu" ve nihayet 1934 yılında çıkarılan "Belediye İstimlak Kanunu" yeni bir kentsel yönetim çerçevesini oluşturuyordu. 1580 ve 1593 sayılı yasalar, belli bir büyüklüğün üstündeki belediyeye de plan yapması ya da yaptırmayı zorunluluğunu getirmiştir." (32)

Bu yasaların plan yapılmasını zorunlu hale getirmesinden sonra İstanbul Belediyesi de Ankara örneğini izleyerek tanınmış şehirciler arasında sınırlı bir yarışma açarak plan yaptırma yolunu seçmiştir.

1932 yılında Avrupa'dan dört ünlü plançı yarışmaya çağırılırlar. Bunlarda ilki Alman plançı **Herman Elgözt**'tür. Diğer üçü ise Fransız plançıları **Alfred Agache**, **Jack Lambert** ve **Henri Prost**'tur. Bu dönemde, Paris Bölgesi Planlama Kurulu Başkanı olan Prost, işlerinin yoğunluğu dolayısıyla yarışmaya katılamamıştır.

1933'te yapılan bu çalışmaların değerlendirilmesinden sonra jüri Elgözt'ün çalışmasını birinci seçmiştir. Fakat elde edilen raporlardan, şehrin gelişmesine yön verecek düzeyde bir çözümlenme elde edilemediği gerekçesiyle plan yapma konusunda bir anlaşma sağlanamamıştır.

Hazırlanan planlama raporlarının daha çok genel düzeyde ve kent içi ulaşım sorunlarına yönelik olduğu görülmektedir.

Bunun üzerine 1935'te Alman plançı **Dr. Martin Wagner** İstanbul planlaması için çağrılır. "İstanbul ve Havalisinin Planı" isimli bir plan ve rapor hazırlar. Yaptığı bölgesel çalışmalar çevresel analizlere dayandırılmıştır. Çalışmada tarımsal toprakların korunması gereği vurgulanmıştır. Ancak hazırladığı plan önerisi kabul edilmemiştir.

1936'da İstanbul Belediyesi, Paris'teki Şehircilik Enstitüsü öğretim üyelerinden, **Prof. Henri Prost**'a kentin nazım planının hazırlanması amacıyla çağrıda bulunur. Henri Prost aynı zamanda Paris Bölgesi Başşehircisidir.

Prost yaptığı araştırmaların ilk sonucu olarak "Tarihi İstanbul Yarımadası" ve "Beyoğlu'nun 1/5000 ölçekli nazım planlarını hazırlamıştır. (Bkz. Harita 2, Harita 3) Bu plan üzerinde inceleme yapan Martin Wagner, Planı gerçekçi bulmamıştır. Pla-

(*) Bu bölüm için ;MSÜ Kentsel Planlama Yüksek Lisans Projeesi,"İstanbul Metropolitan Alan Planlama Çalışması"ndan yararlanılmıştır.

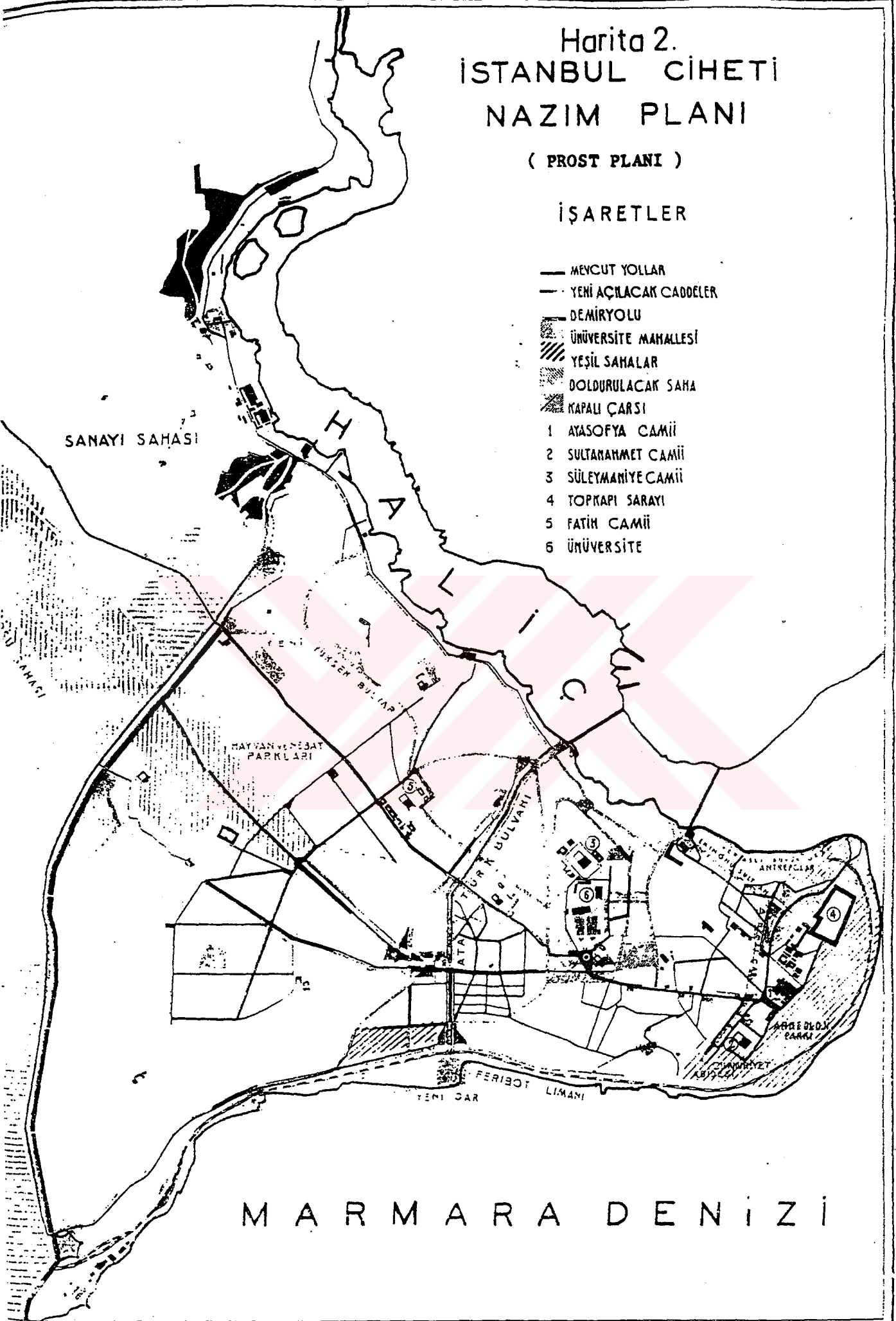
(32) TEKELİ İhan (1993). "İcabında Plan", İstanbul Dergisi, Sayı 4

Harita 2. İSTANBUL CİHETİ NAZIM PLANI

(PROST PLANI)

İŞARETLER

- MEVCUT YOLLAR
- - - YENİ AÇILACAK CADELER
- DEMİRYOLU
- ÜNİVERSİTE MAHALLESİ
- ▨ YEŞİL SAHALAR
- ▩ DOLDURULACAK SAHA
- ▧ KAPALI ÇARSI
- 1 AYASOFYA CAMİİ
- 2 SULTANAHMET CAMİİ
- 3 SÜLEYMANİYE CAMİİ
- 4 TOPKAPI SARAYI
- 5 FATİH CAMİİ
- 6 ÜNİVERSİTE

M A R M A R A D E N İ Z İ

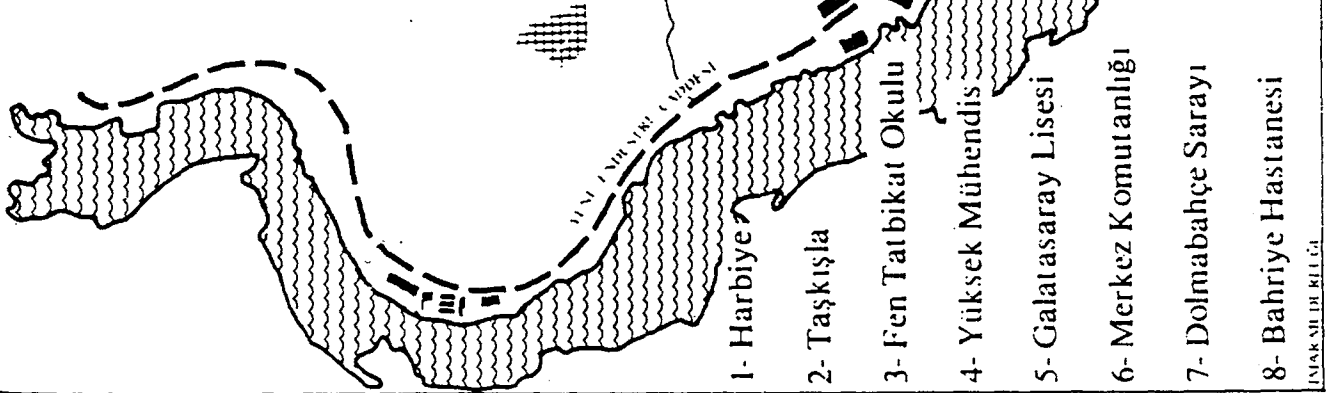
Harita 3.

BEYOĞLU CİHETİ NAZIM PLANI

(PROST PLANI)

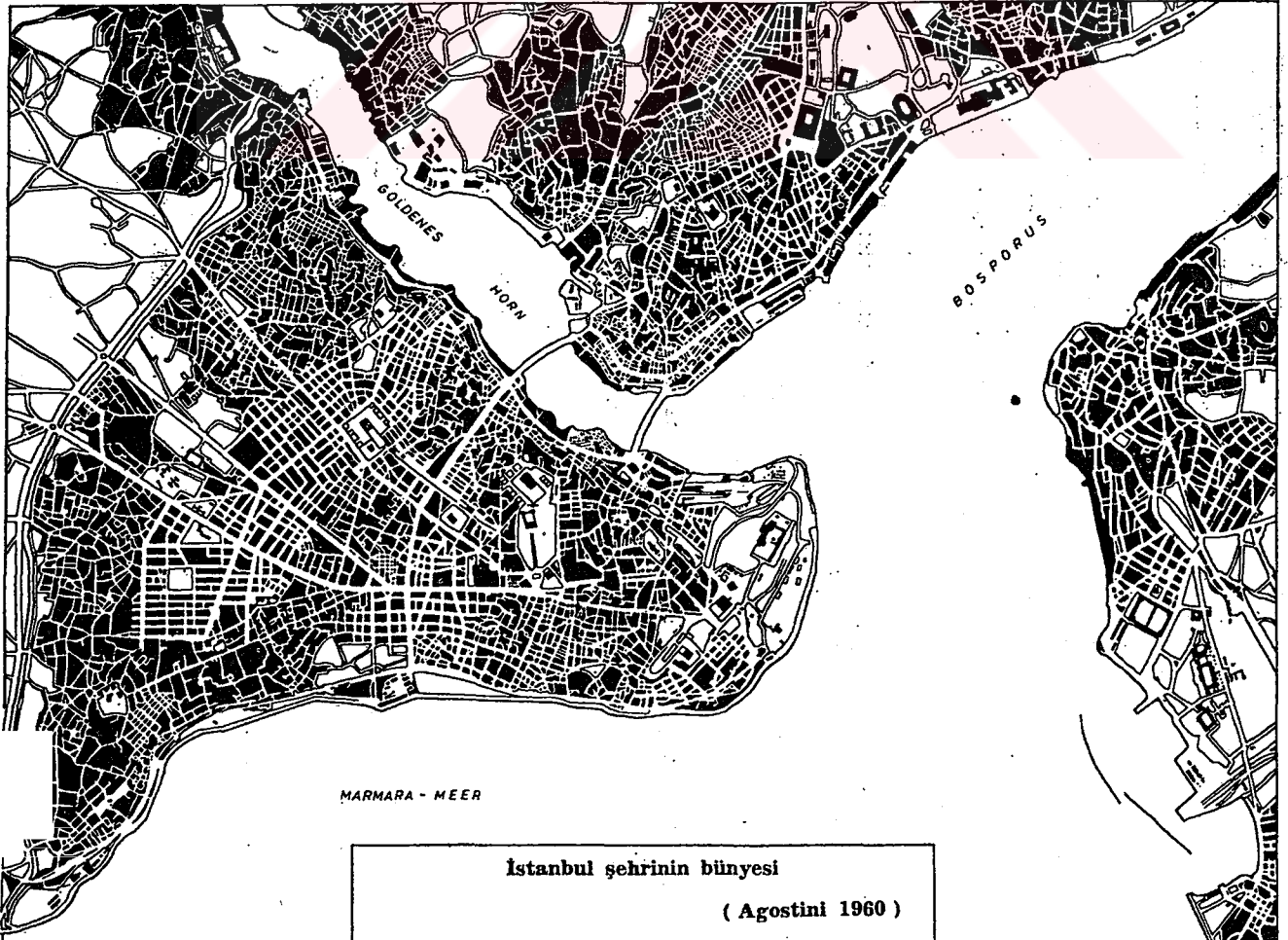
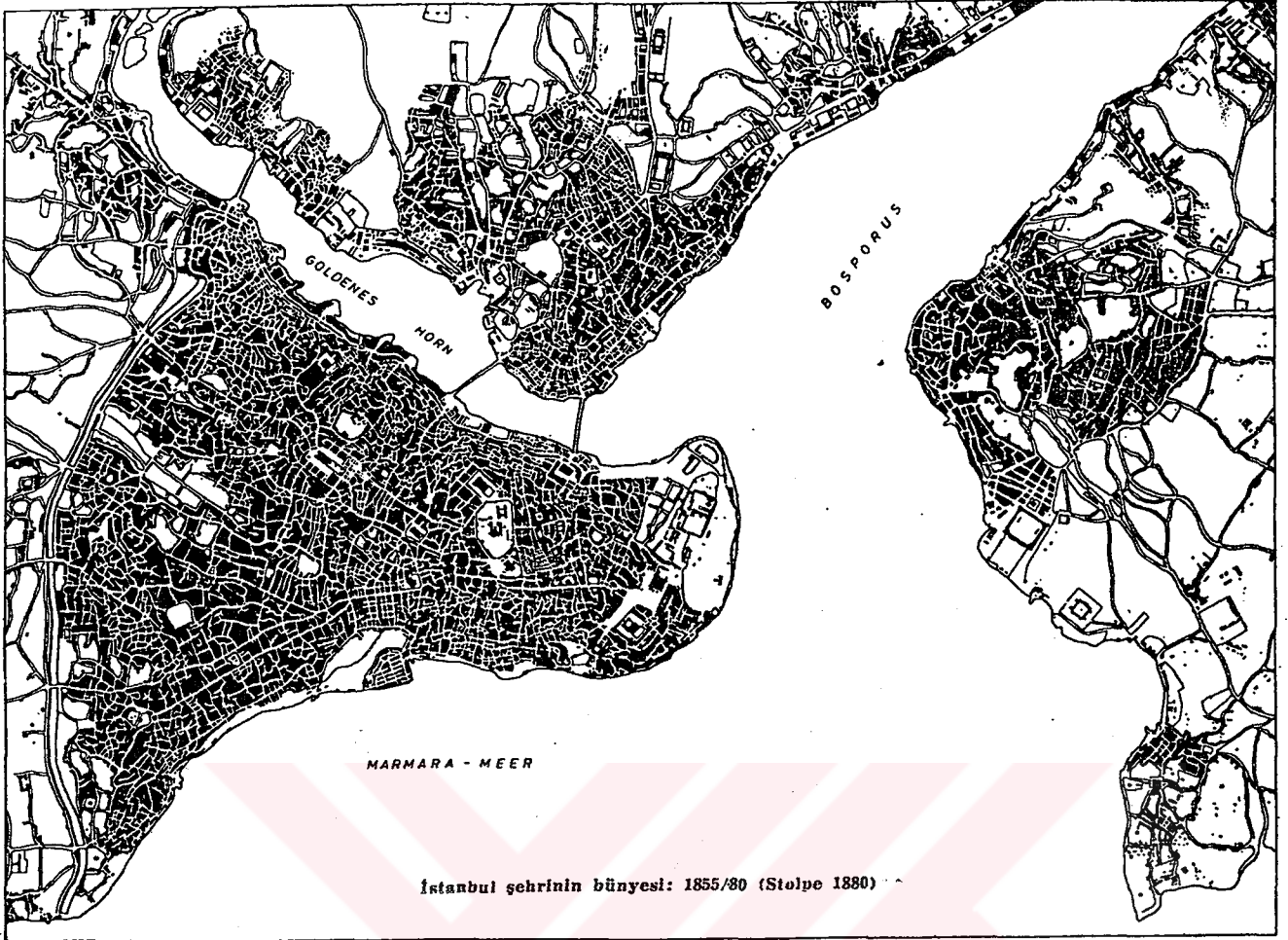
İşaretler

- Mevcut yollar
- - - Yeni açılacak caddeler
- Yeşil sahalalar
- Ormanlar ve parklar
- Mezarlıklar

Harita 4 . İstanbul Kenti'nde Doku Değişimi

Kaynak : STEWIG, Reinhard (1964) İstanbul'un Bünyesi
İ.T.O. Yayınları

tüye giden ekonomiyi unutturmak, yeni bir "vizyon" kazanmaktı. Bu gösterişi ise CHP'nin desteklediği Anadolu kentleri yerine İstanbul'da yaptı. Çünkü burada büyük bir oy potansiyeli vardı. Yapılanlar ise ulaşım düzeninin tamamen değişmesine neden oldu. (Bkz. Harita 4)

O güne kadar, bir yayalar kenti olan İstanbul, izlenen karayolu ağırlıklı politikalar ile, yavaş yavaş bir otomobil kentine dönmeye başladı. (Bkz. Grafik1, Grafik 2)

Operasyonun kararları kamuoyuna Başbakanın kişisel kararları olarak duyulursa da, çoğu kez, Prost ve Müşavirler Heyeti planlama kararlarının, seçmeci bir tutumla çevreye çok daha az duyarlı olarak uygulanmasından ibaretti.

Menderes operasyonu **Mimarlar Odası'nın** muhalefetini başlattı.

Bunun üzerine 1957 yılında Alman Plancı **Hans Högg** çağrıldı.

Prof. Hans Högg yönetiminde çalışan İstanbul Belediyesi özellikle kanalizasyon sorununa çözüm getirmeye çalışmıştır. Ancak önerilen çözümler yüksek maliyetler gerektirdiğinden uygulanamamıştır. (Bkz. Harita 5)

Högg'ün çalışmaları kamuoyunda plansızlık tartışmalarını ortadan kaldırmaya yetmedi.

1958 yılında **İller Bankasınca İstanbul İmar ve Planlama Müdürlüğü** kuruldu. Bu büronun müdürü **Cevat Erbel** oldu. İtalyan Plancı **Luigi Piccinato**'nun danışmanlığında İstanbul Metropolitan Alanı Planı hazırlanmaya başlandı.

Bu plan tamamlanmadan 27 Mayıs 1960 müdahalesiyle Menderes iktidardan uzaklaştırıldı. Böylece imar operasyonu da durmuş oldu.

27 Mayıs 1960 askeri müdahaleden sonra, bir yandan Menderes Operasyonunun yarım kalan işlerini tamamlamak ve borçlarını ödemek öte yandan eleştirilen plansız gelişmeyi ortadan kaldırılabilmek için kentin planının yapılması gerekiyordu.

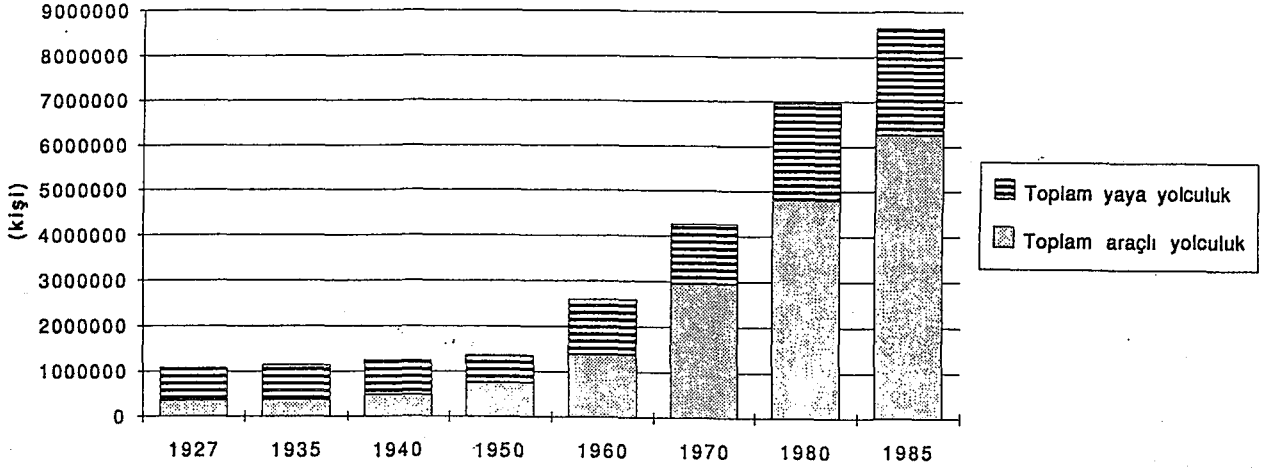
Piccinato'nun hazırladığı 1 / 10000 ölçekli "Geçit Devri Nazım Planı" 1960 yılı sonunda tamamlanmıştı. Piccinato'nun önerisi daha önceki planlama çalışmalarından iki bakımdan ayrılıyordu;

- a) Kent planının çözümünü kent içinde hapsolarak değil, bölgesel düzeydeki bir yerleşme şeması içinde aranmasıydı.
- b) Radyo - konsantrik kent biçimi yerine desantralize, açık, doğrusal bir şemayı getirmesiydi.

Bu plan meslek çevrelerince olumlu bulunmuştur. Fakat İmar ve İskan Bakanlığı bu planı, yapılacak bölge planlama çalışmalarına göre revize edilmesi gerektiği görüşü ile onaylamamıştır.

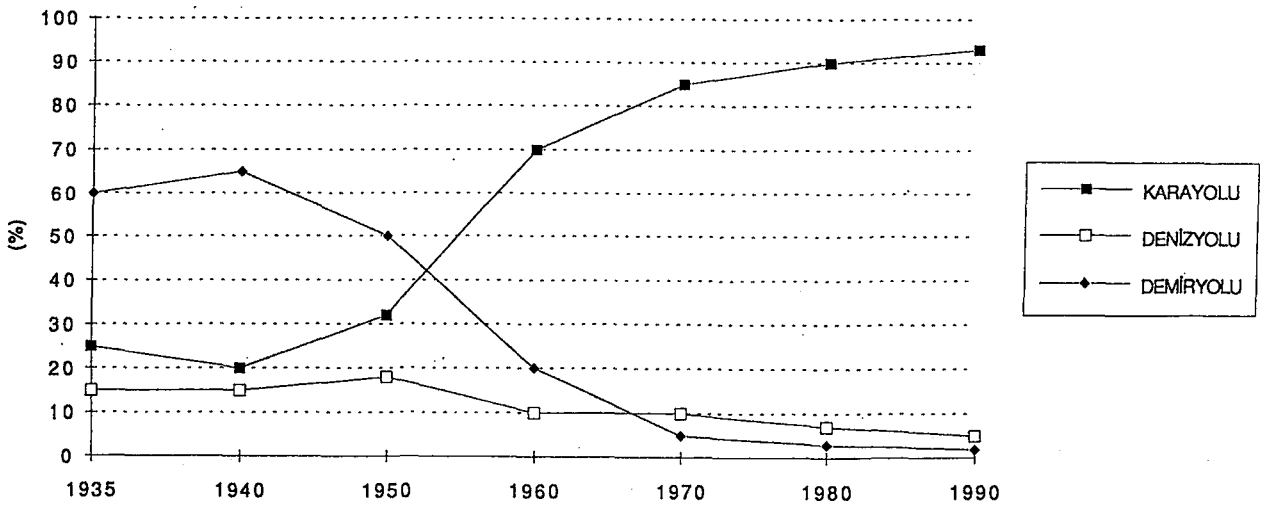
Bölge planlama çalışması için, bakanlık İstanbul'da bir bölge planlama bürosu açmıştır. Bu büro çalışmalarına 1960 yılında başlamıştır.

GRAFİK 1 : YILLARA GÖRE İSTANBUL'DA YAPILAN YOLCULUK SAYILARININ DEĞİŞİMİ

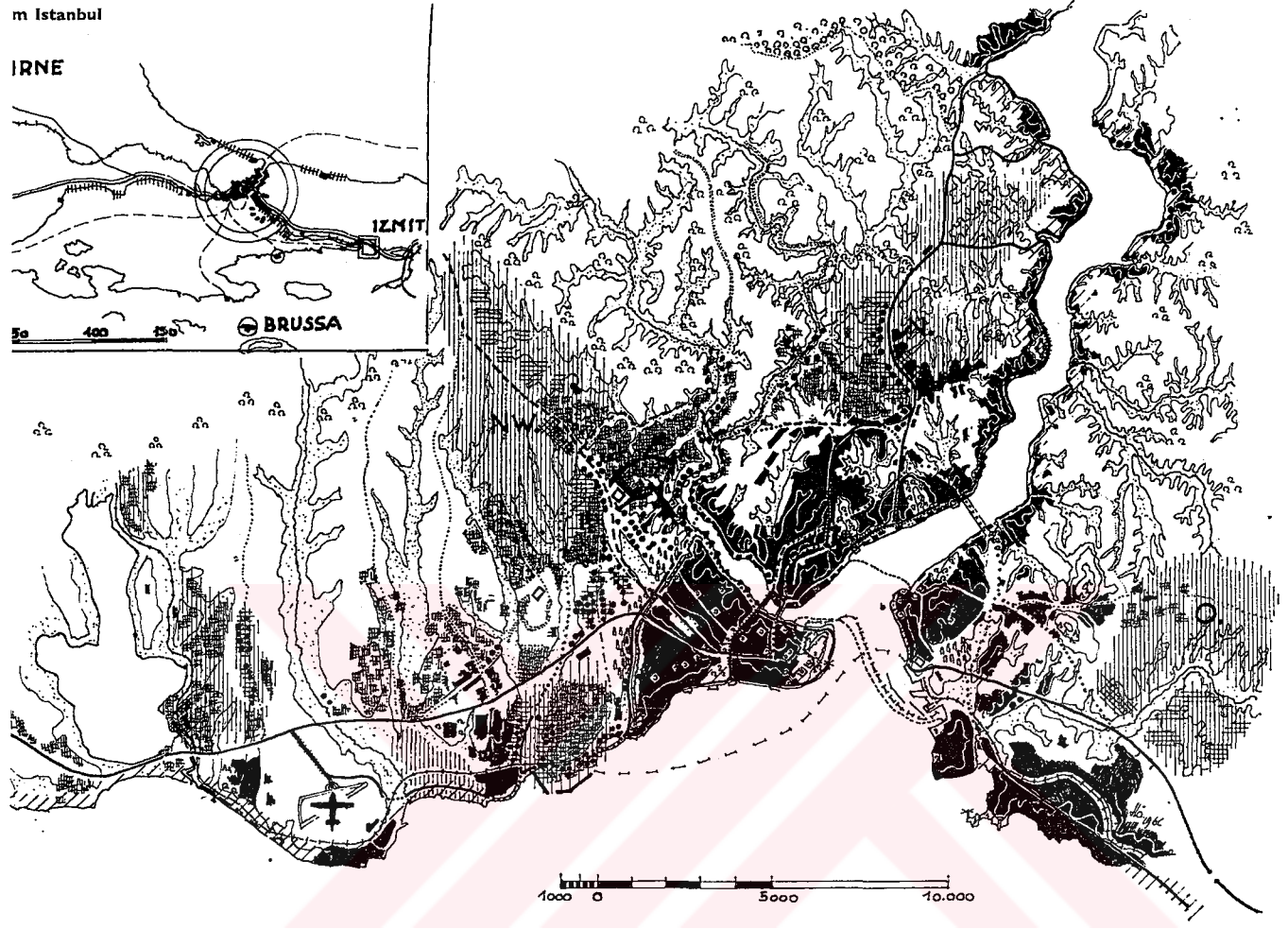
Kaynak : İstanbul Dergisi,sayı 2,sayfa27,1992

GRAFİK 2 : İSTANBUL'DA ARAÇ KULLANIMININ TÜRLERE GÖRE DAĞILIMI

Kaynak: İstanbul 2.Kentiçi Ulaşım Kongresi,1992

Harita 5 . Hans Högg'ün Planlama Çalışmaları

Raumordnungsstudie und Großraum Istanbul

Raumordnungsstudie

Großraum Istanbul

- Touristische Zielpunkte
- ~ Erholungsgebiete (jährlich 500.000 Sommergäste)
- ||||| Entwicklungsfähige Lage für Sommertourismus
- Industriehafen-Trabant Izmit
- Europa-Ankara-Straße
- Edirne-Sofia-Straße

- Stadtgebiete
- Ungeplante Stadtgebiete und »Gecekonduk«
- Industrie
- Eichenwald
- Tangenten und Radialen
- ältere Teile
- Ausbauteile
- Projektteile
- Neuordnungs- und Entwicklungsgebiete
- Neustadt Nordwest
- Neustadt Nord
- Neustadt Ost
- Kerne
- Gewerbe und Industrie
- Bevorzugte Erholungszone
- Wiederaufforstung

Kaynak : HÖGG, Hans .1961, İstanbul

Högg ve İller Bankası büroları kaldırarak Belediye'nin günlük işleri izleyen İmar Müdürlüğü'nden ayrı bir **Belediye İmar Planlama Müdürlüğü** kuruldu. Başına da **Turgut Cansever** getirildi. Bu şekilde İstanbul'un imarı Menderes Operasyonu sırasında, Mimarlar Odası'nın muhalefetine sözcülüğünü yapanlara teslim edilmiş oldu.

Doğu Marmara Planı, İstanbul, İzmit ve Adapazarı şeridinin gelişme problemlerini çözmeye yönelmişti.

Doğu Marmara Ön Planı, ülke kalkınmasına Doğu Marmara Bölgesi'nin optimum şehirleşmenin ve büyük şehirlerin kabulü ve desteklenmesini, bölgeler arası eşitlik ilkesi ile, fonksiyonların balgeler arası ve bölge içi dağılımında, belli bir yatırımla insanların daha iyi şartlar içinde yaşamasının sağlanmasını ilke olarak kabul etmiştir. Bu durum, İstanbul'un kentsel yerleşme sınırları içinde değil, bölge bütünlüğü içinde ele alındığını göstermektedir. Çevresel ilişkiler kurularak kentin kendine özgü yapısının ve kültür ve tabiat varlıklarının korunması hedefi gözetilmiştir. Bu nedenle parçacı değil bütüncül bir planlama anlayışı söz konusudur.

Dolayısıyla bu çalışma ve öneri bugün planlamaya ekolojik yönden bakış açısına göre doğru özellikler taşımaktadır. Özellikle konuya bölgesel hatta ülkesel ölçekten yaklaşmıştır. Doğu Marmara Bölge Planlaması 60'lardan sonra DPT'nin kuruluşu ile hazırlanan kalkınma planlarının hedeflerine uygun olarak geliştirilmiştir. Bu nitelikler bugün sıkça tartışmaya başladığımız sürdürülebilir kentsel gelişme hedefleri ile de paralel nitelikler taşımaktadır.

"Ancak 1963 yılında tamamlanıp Doğu Marmara Bölgesi Ön Raporu adı ile basılan bu eserin getirdiği öneriler, ilgili Bakanlığın ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın olumsuz tutumları nedeniyle sonuç verici bir düzeye kavuşamadı." (35)

1963 yılında Turgut Cansever'in ayrılması üzerine nazım plan çalışmaları bir sonuca ulaşamamıştır.

1964 yılında 1 / 5000 ölçekli Suriçi Nazım Plan onanmıştır. Hazırlanamayan zoning plan yerine de 1964 yılında İstanbul Kat Nizamları Planı yürürlüğe konulmuştur. İstanbul'daki imarlı kesimin kat yüksekliklerini arttıran bu plan, yapsatçı üretimin isteklerini yerine getirmekteydi. Bu plandan sonra yık - yap süreci tüm hızıyla çalışmaya başlamıştır.

1966 yılında **Milli Güvenlik Kurulu**'nun isteği üzerine, bu büro bir İstanbul Sanayi Nazım Planı hazırlamıştır. İstanbul'daki sanayi tesislerinin dağılımı büyük ölçüde 1966 planı ile belirlenmiştir. Gerek şehir içinde (örneğin Bomonti) gerekse şehir dışındaki (örneğin Halkalı, Kurtköy) sanayi alanları, faaliyetlerini yoğun ve

---

(35) TANERİ, Ergün (1986). Bölge Planlama, s. 10, Yıldız Üniversitesi Yayınları Sayı : 186, İstanbul.

düzensiz yerleşmeler yolaçmıştır.

1966 yılında 775 sayılı yasayla gecekondu toplumun gerçeği olarak kabul ediliyordu. 1960 yılların ikinci yarısında bir yandan 775 sayılı yasayla denetim altına alınmaya çalışılırken öte yandan bu gecekondular alanlarında birbiri arkasına belediyeler oluştu. 1980 yılında İstanbul Belediyesi çevresinde 34 tane belediye bulunuyordu. Bu, kentin çevresindeki spekülasyon faaliyetlerinin niteliğini değiştiriyordu. Daha önceki dönemin kent çevresindeki imar dışı parselasyonunun yerini "hisseli mülküyetle" satış alıyordu. Bunun paralelinde de hazine toprakları üzerinde gelişen gecekondular diye yeni bir kategori ortaya çıkıyordu.

1965 yılında Milli Güvenlik Kurulu'nda İstanbul, Ankara ve İzmir'in biran önce nazım planlarının yapılması için tavsiye kararı alınmıştır. Bunun üzerine aynı yıl alınan bir Bakanlar Kurulu kararıyla bu planların İmar ve İskan Bakanlığı'nın kuraacağı bürolarca İller Bankası'na finanse edilerek yapılması öngörülmüştür. Bu karar uyarınca **Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu** 1966 yılında kurulmuştur. Bu büronun başkanlığına **Mithat Yenen** getirilmiştir.

Bu büro İmar İskan Bakanlığı'nın Bölge Planlama Bürosu'nun elemanlarıyla ve onun çalışmalarına dayanarak kuruldu. Büro'nun danışmanlığına **Piccinato** getirildi. Piccinato'nun önerdiği plan şeması, uzun vadeli bölgesel bir altyapı çalışmasına dayanıyordu. Bölgesi içinde aralarında boşluklar bulunan şehirler oluşturarak büyüyen, gelişmeyi tüm bölgeye yayan ve doğal kaynakları tahrip etmeyen sağlıklı bir büyüme dokusu ortaya çıkarılmak istenmektedir.

Bu düşünce İstanbul'un bugünkü kentsel gelişmesini kontrol altına alma hedeflerinin temelini oluşturmaktadır. Zaten 1980'de ve 1994'te onaylanan Metropolitan planlar bu anafikirden yola çıkılarak hazırlanmışlardır.

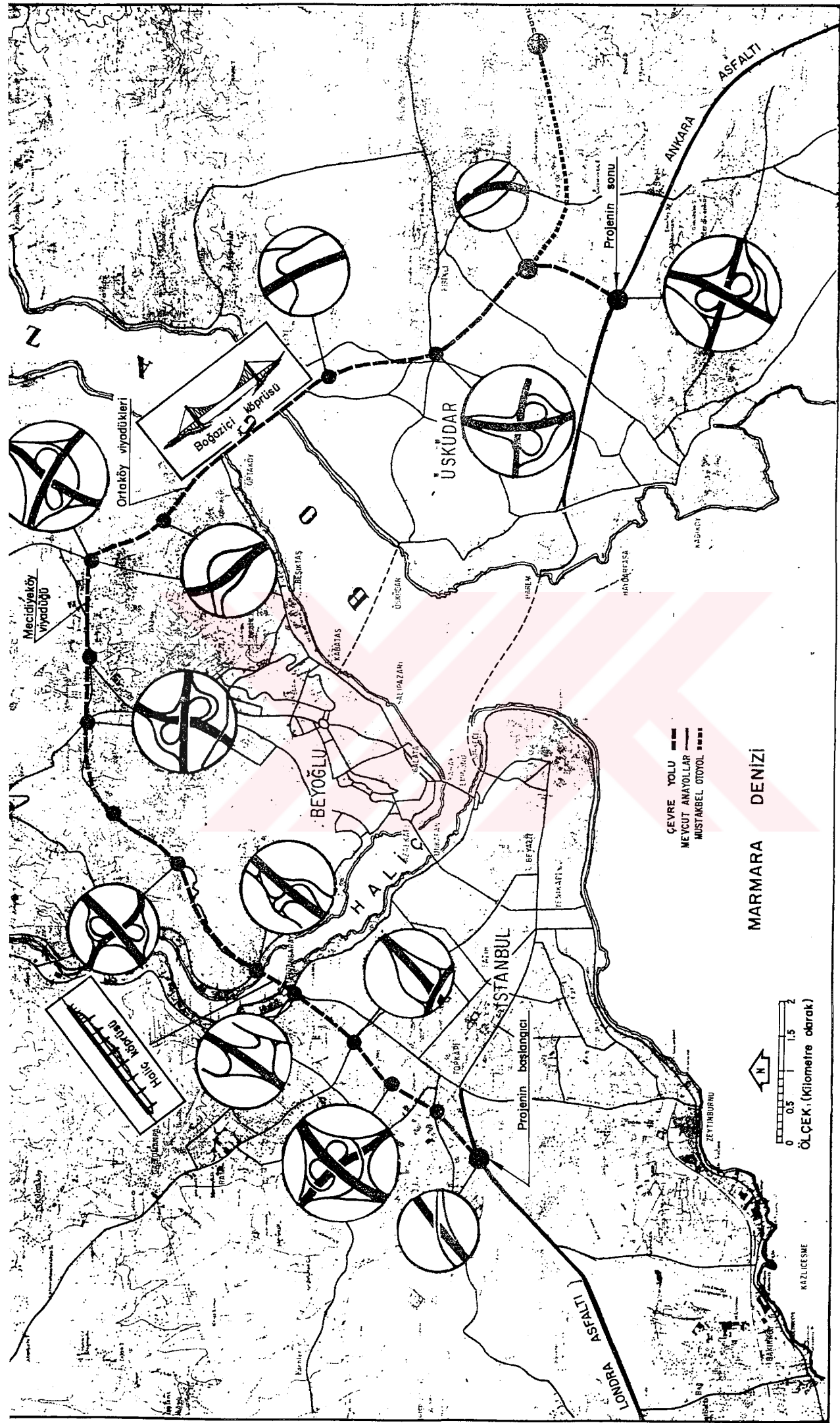
1967 - 1968 yılları **Boğaz Köprüsü**'nün yapılması hakkında, kamuoyunda çok yoğun tartışmaların yapıldığı yıllar olmuştur. Mimarlar Odası, köprü yapılmasının, bir tuzak olduğunu, bunun yerine metroya ağırlık verilmesini savunmuştur. Oysa Başbakan Demirel, Boğaz Köprüsü ve Çevre Yollarının yapılmasını, kendisinin bir prestij projesi olarak görüyordu. Sonunda, Nazım Plan çalışmaları daha tamamlanmadan, imar ve İskan Bakanlığı, sadece köprü ve çevre yollarının çizili olduğu bir planı "Çevre Yolları Mevzii Planı" adıyla 1968 yılında onanmıştır, 1970 yılında ihale edilen köprü inşaatı, 1973 yılında tamamlanarak trafiğe açılmıştır.

1. Boğaziçi köprüsüyle birlikte, o yıllarda iki yaka arasında araç trafiğinin son derece artmasına rağmen Boğaz'ı geçen yolcu adedinde çok büyük bir değişiklik olmamıştır. (36)

---

(36) EVREN, Güngör (1992) 2.Kentiçi Ulaşım Kongresi İnşaat M. Ühendisleri Odası	1972 (Köprüden önce)	1974 (Köprüden sonra)
Boğazı geçen taşıt adedi	5 milyon	14 milyon
Boğazı geçen yolcu adedi	113 milyon	118 milyon

Ama, uzmanların söylediği gibi bir "köprüler tuzağı" içine düşülmüştür.

Yapılan 2. Boğaz Köprüsü ile yerleşme deseni kuzeye kaymış, İstanbul'un yaşam kaynaklarından orman alanları ve su havzalarını tehdit eder duruma gelmiştir. Bu da yetmemiş 3. köprü için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Bu nedenle, kent içi ulaşımında karayolu ağırlıklı bir politika izlemek ve Boğaz geçişlerini köprülerle yapmak, ekolojik açıdan son derece sakıncalar doğurmaktadır.

Nazım Plan Bürosu, 1971 yılında 1 / 25000 ölçekli bir nazım plan çizmek zorunda kaldı. Çalışmalar tamamlanmadan böyle bir planın hazırlanması, **Dünya Bankası**'nın İstanbul'u kentsel projelerin finansmanına girişmek için bir örnek kent seçmiş olmasından kaynaklanıyordu. Planın varlığının işleri daha kolaylaştıracağı düşünülmekteydi.

Bu plan 1971 yılı askeri müdahalesi sonrasında bir bilim kurulunun incelenmesine tabi tutulmuştur. Kurulan bu planın kararlarının yeterli bilimsel araştırmayla desteklenmediğini belirtmesi üzerine de Bakanlıkça onanmamıştır.

Daha sonra İller Bankası'na metropoliten alandaki İstanbul dışındaki belediyelerin planlarını yapmak ve yaptırmak için "**İstanbul Mücavir Belediyeler İmar Planlama Bürosu**" kurdurulmuştur. Başına da **Cevat Erbel** getirilmiştir.

Bu sıralarda, Türk Hükümeti Dünya Bankasıyla İstanbul Şehirselleştirme Projesinin dış finansmanını sağlayacak bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmada, İstanbul Nazım Plan Bürosunda çalışacak yabancı uzmanlar ile birlikte bu büronun hazırladığı Nazım Plan Şeması'nın geliştirilmesi yanısıra bu şemadan bir kısma Dünya Bankasınca finanse edilerek projelerin ve programın tanımlanması amaçlanmıştır.

Bu proje çalışmalarının sürdüğü dönemde, ülkedeki iktidar partisinin değişmesine paralel olarak büronun başkanı Mithat Yenen'in yerini **Turgut Cansever** almıştır. Daha sonra kısa bir süre için büronun başına **Prof. Hande Suher** gelmiş, onun ayrılması üzerine de **Kutlu Güzelsu** büro başkanlığına atanmıştır. 1976 yılında, bu döneme kadar yapılan çalışmaları değerlendirerek yeni bir strateji öneren bir rapor hazırlandı. Büro, büyük ölçüde 1971 yılı önerisine dönüş niteliğindeki 1 / 50000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nazım Planı'nı 1980 yılında onaylamıştır.

Bu nazım planının amacı metropoliten İstanbul'un ülke ve dünyaca bilinen özdeğerlerini yitirmeden, uluslararası düzeydeki öneminin ülke yararına artırılması, bu arada ülke kalkınmasına uyumlu olarak metropolün büyüme ve gelişmesinde gerekli hizmet ve fonksiyonların yaratılması olarak tanımlanmıştır.

1980 nazım planı'nda yer alan İstanbul'un "doğal, tarihi ve kültürel değerlerinin korunması" ve "içme suyu kaynaklarının herşeye rağmen korunması" ilkeleri, "sürdürülebilir" bir gelişme için son derece önemlidir.

9 Temmuz 1984'te 3030 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu 9 Mayıs 1985'te 3194 sayılı yeni İmar Kanunu devreye girmiştir.

Bu yeni yasal düzenlemelerin ardından 1984'te, **İmar ve İskân Bakanlığı Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu** lağvedilmiş, bütüncül planlama çalışmaları, kısmi etüdlere biçiminde belediyede Planlama Müdürlüğü yetkisinde geliştirilmeye başlamıştır.

Planlama çalışmalarında belediye ve mücavir alan sınırları içinde Belediye, bu alanların dışındaki yerlerde ise valiliklerin bünyesindeki, Bayındırlık ve İskân İl Müdürlükleri yetkili kılınmıştır.

1980 - 1990 arasında İstanbul planlama hareketleri, plandan çok eyleme dayanan etkinlikler olmuştur.

1948'den 1983 yılına kadar, yasal olarak oluşmayan gecekonduları belirli periyotlarla "affeden" bir yasal süreç izlenmiştir. Ancak 1983'ten sonra 2805 sayılı yasa ile kentbilim alanına giren "**İslah İmar Planları**" "**kente karşı işlenen suç**"un en güçlü yasal dayanakları olmuştur.

Yasa üzerinde yapılaşma olmayan alanlarda dahi İslah İmar Planı yapımına izin vermiştir. Yapılan planların onay merci belediye ve mücavir alan sınırları dışında kalan valiliklerdir. 3030 sayılı kanun kapsamında kalan büyükşehir belediyelerinde, onay mercii ilçe belediye meclisleridir.

Bu durum, özellikle İstanbul'da "**gecekondulaşma tehlikesi var**" diye, birçok belediyenin tek başına yapılaşma olmayan alanlarda planlama yapmasına neden olmuştur.

"Uygulamalarda bütüncül bir yaklaşımdan uzak planlar üretilmesi, bugün karşılaşılan **imar kaosu**nun esas nedenlerinden birisidir." (37)

Bu uygulamalardan en çok etkilenen İstanbul'da, kentin yaşam kaynakları tehlike altına girmiştir. Bu kaynaklar;

- . Orman alanları
- . Su havzaları
- . Boğaziçi, Haliç ve Tarihi Yarımada'nın oluşturduğu "bütünleşik sit" (*) alanıdır.

Dolayısıyla, kontrolsüz kentsel gelişme bu alanları yok etmektedir. Bu İstanbul'da sürdürülebilir bir kentsel gelişmenin sağlanabilmesi için gerekli vazgeçilmez

(37) ÇETİNER, Ayten (1990). **Günümüze Kadar İstanbul'da Planlama Eylemleri ve Yarattığı Çevre Sorunları** s. 39 İstanbul Çevre Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu, Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu, İstanbul.

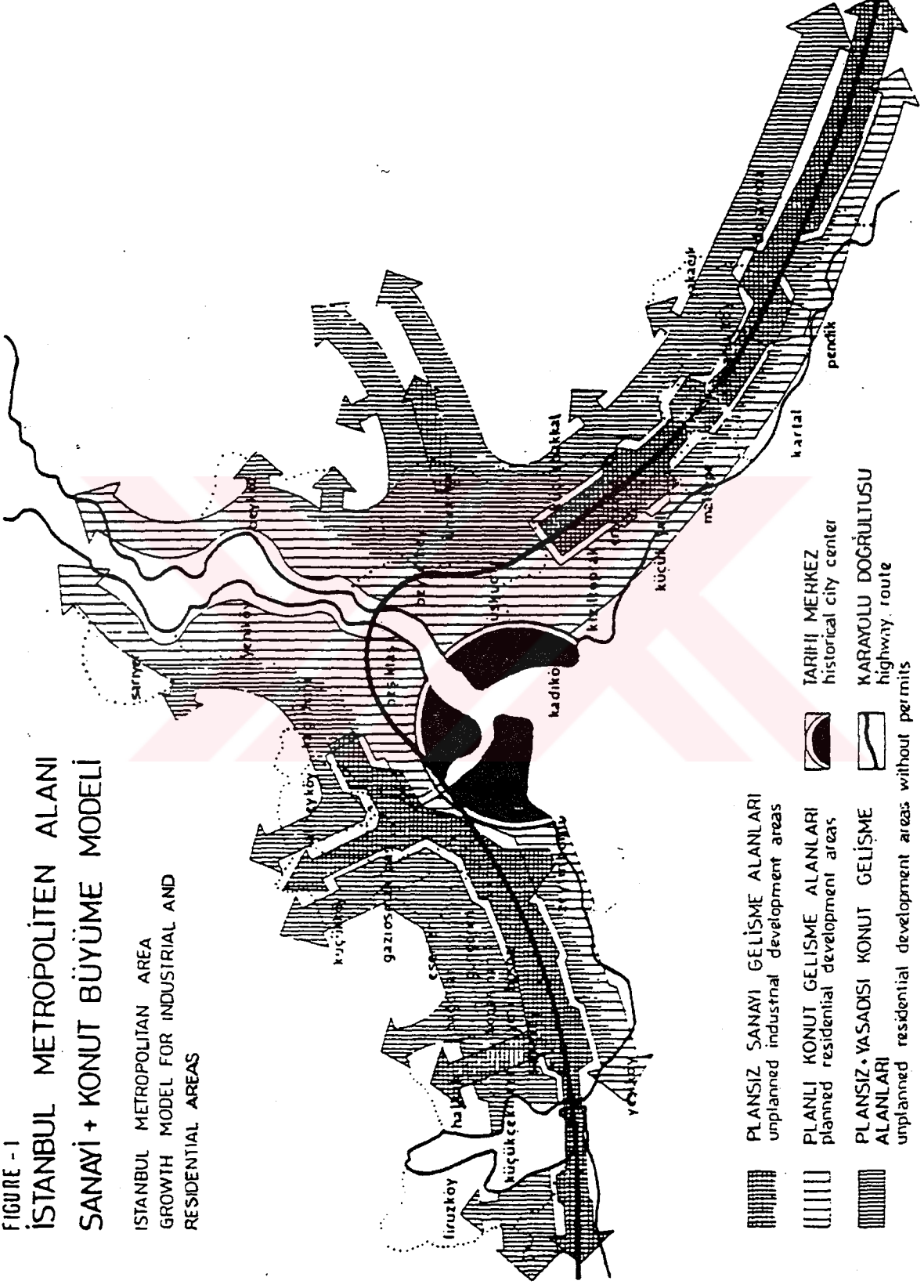
(*) ÇUBUK, Mehmet (1993). **Geleceğini Arayan Metropol**, İstanbul Dergisi, sayı 4

Harita 7.

FIGURE - I

İSTANBUL METROPOLİTEN ALANI SANAYİ + KONUT BÜYÜME MODELİ

İSTANBUL METROPOLİTEN ALANI
GROWTH MODEL FOR INDUSTRIAL AND
RESIDENTIAL AREAS

Istanbul şehrinin uzay haritası

Space map of Istanbul, Turkey

Weitraumkarte der Stadt Istanbul

kaynakların yok olması demektir.

1990'dan sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi planlama çalışmaları yine Belediye **Şehir Planlama Müdürlüğü**, tarafından yürütülmüştür. Bu dönemde 1 / 50000 ölçekli nazım plan çalışmaları yeniden başlatılmıştır.

Bu nazım planın amacı ise "İstanbul'un evrensel, kültürel, doğal, özdeğerlerinin ve tarihi kimliğinin korunarak, ülke ve bölge kalkınması ile, uyumlu büyüme ve gelişmesi sağlanırken, küresel ekonomik gelişme sürecine ve metropoller kademelemesi içinde yerini almasıdır."

1994 nazım plan amaç ve hedefleri ve bunlara yönelik öneriler, kentin "yaşam kaynaklarının" korunması, ülke ve bölge kalkınması ile uyumlu büyümesinin istenmesi "sürdürülebilir bir gelişme" ve "çevreye duyarlı bir planlama" anlayışı doğrultusunda doğru ilkelerdir.

Ancak, boyutları bölge ölçeğinden olduğu kadar, ülke ölçeğinden gelen kararlar uygulanması istenen planlama çalışmasını etkilemektedir.

"Özellikle İstanbul metropolü denilen alanın boyutlarının yaklaşık **300 km'lik Tekirdağ - Eskişehir gelişme aksı** olduğu düşünülürse İstanbul Büyükşehir Belediyesi içindeki Nazım Plan Bürosu'nun bu sorunları çözemeyeceği açıktır". (38)

Bunlar, ülke boyutunda cereyan eden ve kalkınmanın üç temel bileşeni olarak değerlendirilen, kentleşme, sanayileşme ve tarımda modernleşme sürecinde kent- sel mekâna yansıyan sorunlardır. Bu sorunlar temelde bölgesel ve ülkesel boyuttadır, ancak çözüm yerel boyutta ele alınmaktadır.

Bundan dolayı, sorunların çözümü ancak **yeni bir yönetim modeli** içerisinde aranmalıdır.

1.3.1.2. Yönetimsel Süreç ve Ekoloji İlişkisi

"14 Nisan 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanununa göre İstanbul yönetimi genel belediye düzenlemelerinden ayrı tutularak özel bir biçimde düzenlenmiştir. İstanbul kenti tek bir belediye olmak üzere kendi içinde on şubeye ayrılmıştır. İl özel idaresi belediye ile birleştirilmiş, "Şehremaneti" ve "Şehremini" adları kaldırılarak yönetim "belediye" olarak anılmıştır.

Belediye reisliği valilik makamı ile birleştirilmiştir. Böylece merkezi hükümet tarafından tayin ve azledilen bir vali ve belediye reisliği ile Ankara, İstanbul'a kolay hükmedebilecektir.

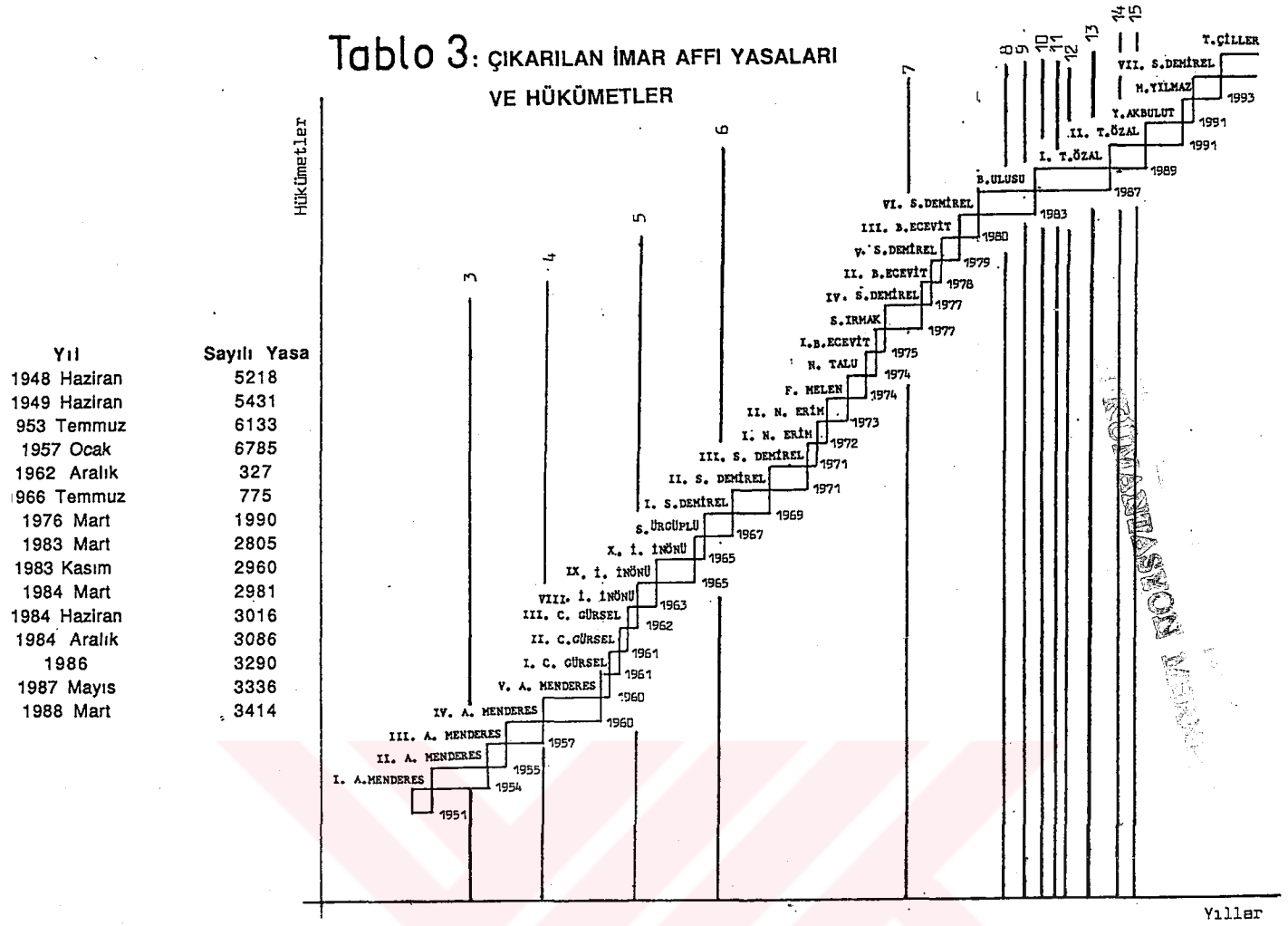
1938 - 1948 yılları arasında Cumhuriyet'in belediyecilik anlayışına uygun ve olabildiğince başarılı bir yönetim sergileyen **Lütfi Kırdar**, 1930'lu yılların başların-

---

(38) ÇUBUK, Mehmet. (1993). *İstanbul : A Metropolization Process*, Urbanistica, dicembre N.G, Università di Roma

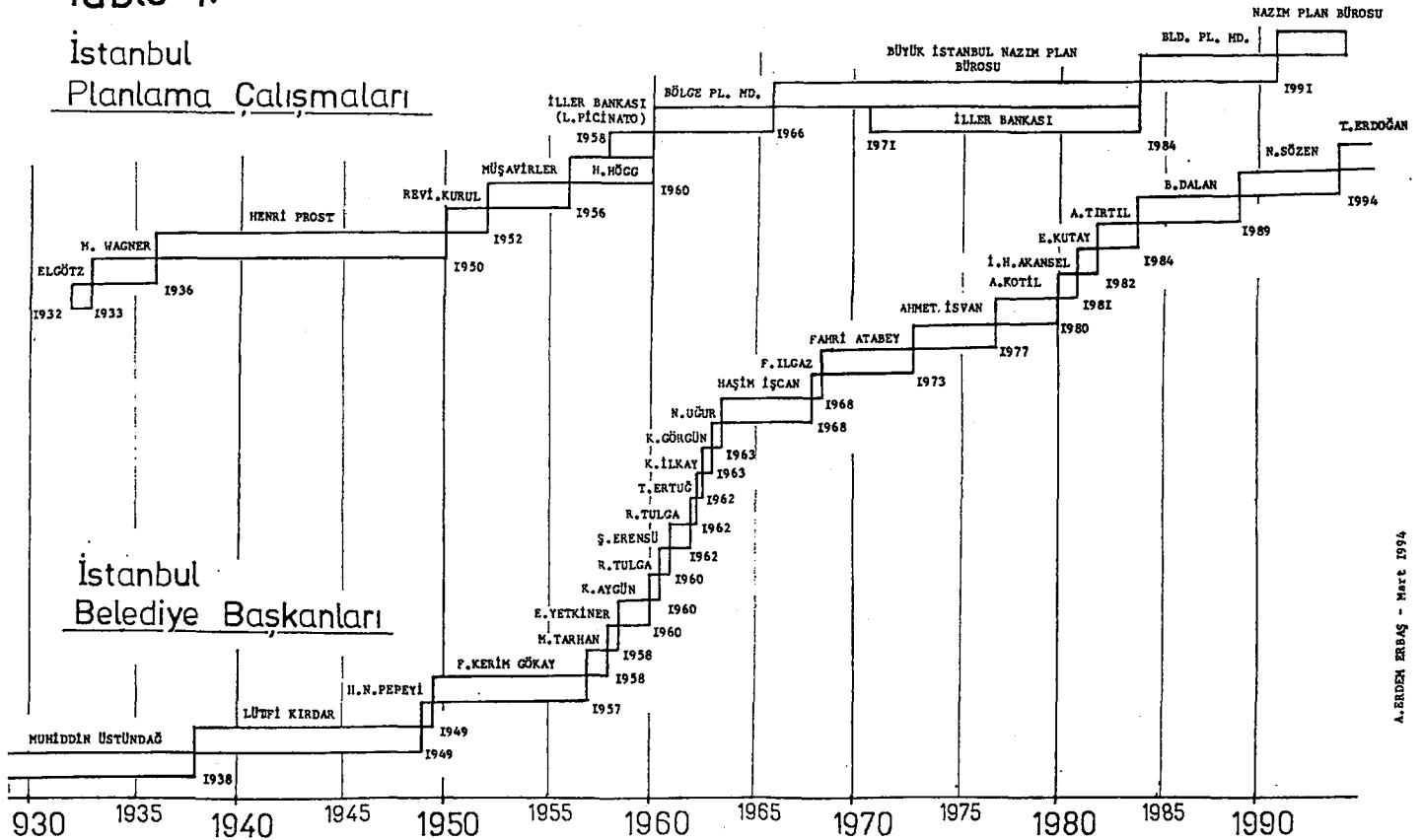

**Tablo 3: ÇIKARILAN İMAR AFFI YASALARI
VE HÜKÜMETLER**

Tablo 4.

**İstanbul
Planlama Çalışmaları**

dan beri gündemde olan imar planı hazırlık girişimlerini sonuçlandırmıştır. H. Prost'un hazırladığı İstanbul imar planı 1939 yılında merkezi hükümetin onay ve mali desteği sağlanarak uygulamaya geçilmiştir.

Getirdiği katkılar yanında kentin gelişme potansiyeline uygun olmadığı için geçerliliğini kısa sürede yitiren planın uygulanmasındaki imar operasyonlarına Lütfi Kırdar yönetiminin bitimiyle son verilmiştir.

1949 - 1957 yılları arasında Vali ve Belediye Başkanı **Fahrettin Kerim Gökay**'dır. 14 Mayıs 1950'de siyasal iktidarın değişmesine rağmen kendisi görevden alınmamıştır.

Fahrettin Kerim Gökay, yetersiz olan yol şebekesinin artırılması, kentin Anadolu Yakası'nın su sıkıntısını giderecek II. Elmalı Bendi yapımı gibi konularla uğraşmıştır.

Ayrıca kent merkezinde yer alan eski yapıların onarımlarını gerçekleştirdi. Bunlar arasında Fatih Külliyesi, Süleymaniye Camii çevresi ve Aksaray'da Murat Paşa Camii sayılabilir. Yine, mesleği gereği ruh sağlığında gürültü kirliliğinin önemini bilen Gökay, İstanbul'a klakson yasağı getirdi.

Vali ve Belediye Başkanı Gökay 1950 - 1954 arasında İstanbul'da çalışmalarını sürdürürken 1950'lerin ortasında **Başbakan Adnan Menderes** imar hareketlerini bizzat üstlendi.

Ancak 1956'da durum değişmeye başlamıştır. Başbakan Menderes zamanın ekonomik ve politik şartları oldukça kötüleşen hükümeti döneminde, İstanbul bunları örtmeye yarayacak kurtarıcı bir araç olarak görülmüştür. Yapılanlar ise, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana yapılan irili ufaklı imar operasyonlarına sonuçları çok yıkıcı olan bir yenisi eklenmiştir.

Bu operasyonlar sonucunda tarihi kent tahrip edildi. O zamana kadar görülmedik hızla ve genişlikte yollar açıldı. Bu yollar karayolu mühendislerince kentin topografyasına ve tarihsel eserlerine duyarlılık göstermeden gerçekleştirildi.

"Bu operasyonlarda yıkılan bina sayısı 7289'a ulaştı". (39)

Bütün bu müdahaleler ortamında F. K. Gökay'ın ikibaşlı kent yönetiminden memnuniyetsizliği kendisinin bir başka göreve atanması ile sonuçlanmıştır.

Gerçekten Başbakan Adnan Menderes, 1956'dan başlayarak fiili biçimde belediye reisliği yetkisini de üstlenmiş hatta kentin fahri belediye başkanı ünvanını almıştı. Bu karar o dönemin belediye başkanlığı makamında vekâleten bulunan **Mümtaz Tarhan** ve belediye meclis üyelerinin coşkulu tezahüratı altında alınmıştır.

---

(39) TEKELİ, İlhan.(1993).a.g.e.,s.33

Merkezi hükümetin, sırf ülkede kötü giden ekonomik ve politik durumu örtbas etmeye yarayacağını sandığı bu operasyon, başta tarihi ve doğal çevrenin tahribine neden olmuş yapılan istimlak ve kamulaştırma harcamalarıyla yokluklar artmıştır.

Yine bu dönemde 10 Mart 1954 tarih ve 6349 sayılı yasa ile İstanbul Birleşik İdaresi'ne bir geçiş süreci içinde son verilmesine karar verilmişti. Tereddütlü bir serüçten sonra ancak 1958 yılında gerçekleştirilebildi.

Ethem Yetkiner'in Vali ve Belediye Başkanlığı döneminde Başbakan Adnan Menderes'in kararı ve İstanbul Umumi Meclisi'nin onayı ile **Kemal Aygün** belediye başkanı seçilmiştir. (25 Aralık 1958)

27 Mayıs 1960'tan sonra kent yönetiminde bir süre istikrar sağlanamadı. 10 Haziran 1960 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile yeni seçimlere kadar belediye başkanlarının görevlerine son verilerek Belediye Kanunu'nun 94. maddesi gereğinde atama yoluyla başkanlar getirilmesi kararlaştırıldı. İstanbul'da üç yıl içinde 7 belediye başkanı göreve geldi.

1961 Anayasası ile gündeme gelen tüm belediye başkanlarının seçimle belirlenmesi kuralı uyarınca 27 Temmuz 1963 tarihli yasa ile belediye organlarının seçimine ilişkin yeni düzenlemelere gidildi. 17 Kasım 1963'te yerel seçimler yapıldı. İstanbul'da seçimli belirlenen ilk belediye başkanı **Haşim İşcan** oldu.

1961 Anayasası topluma daha geniş özgürlük ve haklar tanıyan bir yasa idi. Bu dönemde "planlı ekonomi" fikri benimsenmiş, planlı kalkınmayı sağlayacak olan, "Kalkınma Planları"nın ilki 1963 yılında hazırlanmıştır. Ülke plansızlığın hüküm sürdüğü bir dönemden sonra tekrar planlı kalkınma fikrine dönmüştür. Bölge Planlama çalışmaları başlamıştır.

Cumhuriyetle birlikte topyekün kalkınma fikri gündeme geldiyse de 1950 - 1960 yılları arasında, plansızlığın hüküm sürdüğü bir dönem geçirilmiştir. "Plan mı pilav mı?" tartışmaları bu dönemin genel yapısını ortaya koyması açısından son derece önemlidir.

1950 - 1960 yılları arasında, yapılanlar kısa vadeli ve günü kurtarmaya yönelik çalışmalardır. Bu durum uzun vadeli ve esnek bir planlama anlayışını öngören "sürdürülebilir kalkınma" kavramı ile çelişmektedir.

1957'de yürürlüğe giren 6785 sayılı İmar kanunu bu döneme damgasını vurdu. 9.5.1958'de 7116 sayılı kanuna göre, Bayındırlık Bakanlığı'nın planlama ve araştırma faaliyetleri, bu tarihte 1051 sayılı yasa ile yeni kurulan İmar ve İskân Bakanlığı'na devredildi. Bakanlığın, Bölge Planlama Dairesi, Metropoliten Planlama

Dairesi, Şehir Planlama Dairesi başkanlıkları faaliyetlerini sürdürdüler. Ancak örneğin Bölge Planlama Dairesi'nde 1961 yılına kadar bölgesel bazı fiziki planlar yapılabildi.

İstanbul'da nüfusun artışına paralel olarak ortaya çıkan yol ve trafik sorunlarına çözüm olması amacıyla yapılan alt ve üst geçitler İşcan döneminin başlıca düzenlemeleri olarak anılmaktadır.

Ayrıca H. İşcan, belediyelere ait gayrimenkullerin, elden çıkarma işlemlerini kararlı bir tutum içinde sürdürmüş ve çok değerli kent arazilerini belediyeye kazandırmıştır.

Buna rağmen, H. İşcan kentsel gelişmenin getirdiği mali zorluklar ve yeterli devlet yardımı olmayışı yüzünden sıkıntılı bir dönem geçirmiştir.

Bu döneme kadar geçen sürede İstanbul'un yönetim sorunları giderek artmaya devam etmiştir. Bu sorunlar şöyle özetlenebilir :

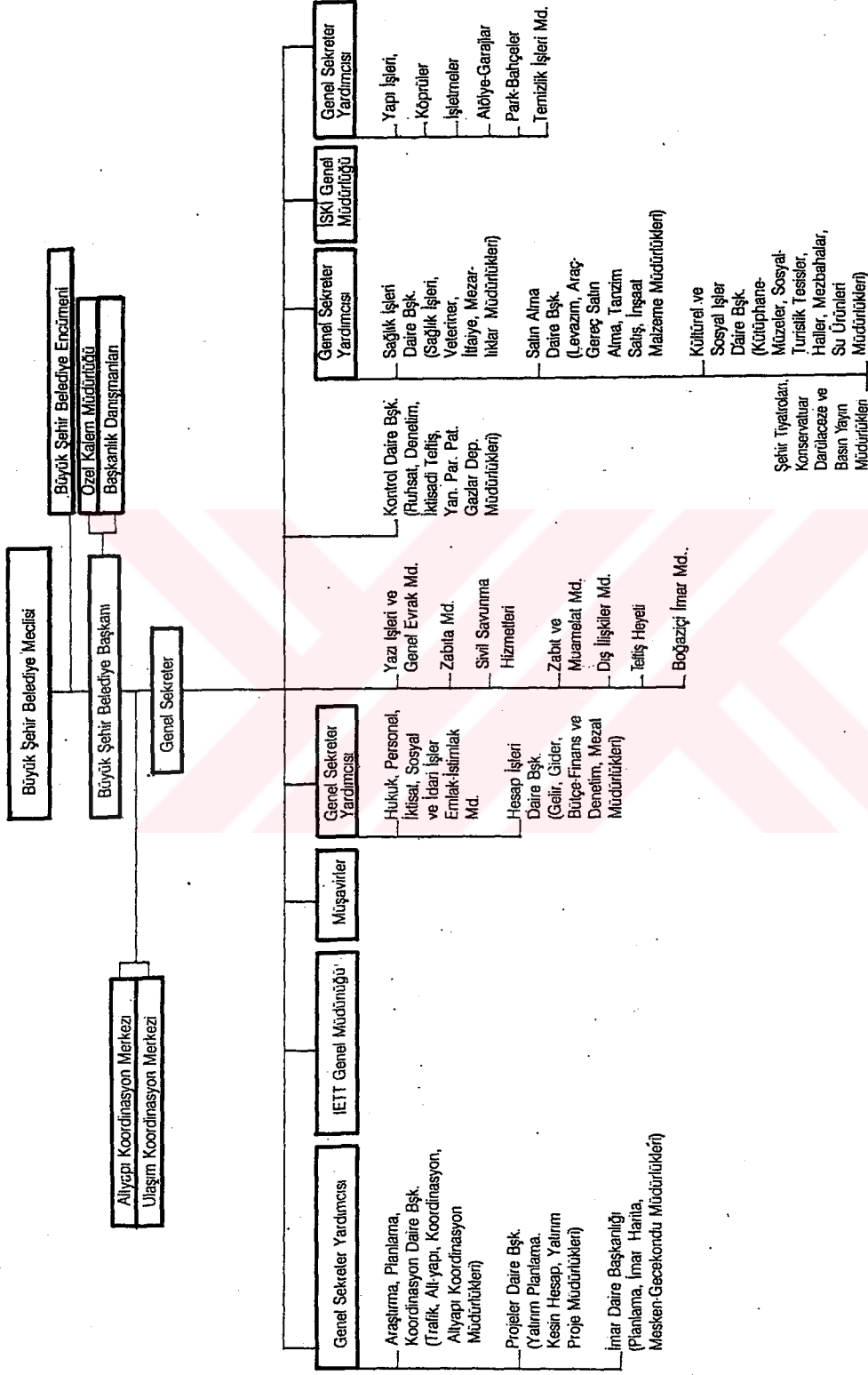
- a) Demokrasinin henüz kurumsallaşma aşamasında olmasından ötürü gerekli idari ve siyasi dengeler kurulamamıştır
- b) Daha temel altyapısını halledememiş bir kentte yapılan imar operasyonlarında sorunların çözümü başka boyutlarda aranmıştır. Gösterişli imar operasyonları bunları çözmeye yetmemiştir.
- c) 1950'lerden beri İstanbul kontrolsüz ve hazırlıksız bir biçimde büyümektedir.
- d) Hızla şehirleşen İstanbul'un sorunları bir kent, bölge ve hatta ülke sorunlarına dönüşmüştür.
- e) Bu gelişme karşısında yönetsel kademeler arasında koordinasyon eksikliği bulunuyordu.

1973 - 1977 yıllarında İstanbul Belediye Başkanlığı görevini **Ahmet İsvan** yürütmüştür.

1973 yerel seçimlerini kazanan İsvan, önceki yönetimlerden devraldığı borçları ödemeye çalışmıştır. Rant ekonomisinin hakim olduğu bir ortamda, toplumda kamu malı fikrinin oluşması ve buna sahip çıkılması bakımından önemli bir dönemdir.

1973 - 1980 yılları arasında kent yönetimince yeni belediyecilik anlayışının temel ilkelerinin çeşitli durumlarda kamuoyuna mal edilmeye çalışıldığı ancak eylem olarak bir taraftan merkezi idare diğer taraftan kentin güçlü çakır grupları tarafından yönetsel hareket alanının oldukça daraltılmış olduğu görülmüştür.

Tablo 5. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Organizasyon Şeması

Kaynak : Metropolitan Yönetim Dünya'da ve Türkiye'de, s.194

Marmara Ve Boğazlar Belediyeler Birliği, 1987, İstanbul.

Belediyenin güçlü bir konuma ulaşamadığı bu dönemde açılan 1. Boğaziçi Köprüsü ile yerleşme deseninin kuzeye kayışı hızlanmıştır.

1984 - 1989 döneminde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevinde **Bedrettin Dalan** vardır.

Bu dönemin yönetsel uygulamaları İstanbul'un hemen hergün ülke gündemini baş sıralarına gelmesine neden olmuştur.

Haliç Temizleme Projesi, Tarlabası Bulvarı'nın Açılışı, Boğaziçi sırtlarının Yapılanmaya Açılımı, kentin eski ve yeni merkezlerinde gökdelenler şeklinde 5 yıldızlı otel ve işmerkezi inşaatları gibi büyük imar kararları ile Menderes Dönemi İstanbul'unun belediyecilik anlayışını yansıtmaktadır.

1989 - 1994 döneminin Büyükşehir Belediye Başkanı **Nurettin Sözen**'dir. Özellikle ulaşım konusunda, toplu taşıma yer verilmesi bu dönemin olumlu çabalarıdır. Tramvay şebekesinin artması ve yüzyıllık özlem olan metronun temelinin atılması önemli olaylar arasındadır. Ancak bu dönemde izlenen popülist yaklaşımlar nedeniyle gecekondulaşma çok fazla artmıştır.

İstanbul Yönetimi Cumhuriyet Tarihi boyunca genelde Türk Siyasal Hayatı'nın demokratikleşme sürecindeki dalgalanmalara bağlı olarak yükselen ve alçalan ivmeler göstermiştir. Bir dönem demokrat, bir dönem girişimci, toplumsal kesimlerin hakim olduğu yönetsel örgütlenmeler içinde sürekli merkezi yönetimin müdahalelerine maruz kalmış bağımlı yapısı altında özerk kimliğini yaratamamıştır."⁽⁴⁰⁾

1.3.2. Bölüm Sonucu

İstanbul Metropolün'deki planlama ve yönetim çalışmalarını ülkedeki genel siyasi tablodan ayırmak zordur. Ülkenin en büyük metropolü olan bu kente olan ilgi her dönemde kendini göstermiştir.

1947 yılına kadar olan tek partili hayatta, kalkınma çabaları devlet eliyle yürütülmüştür. Kurulan fabrikalar, Anadolu'da demiryolunun ulaştığı şehirlere dağılmıştır. Gerek 1933 gerekse 1936 yılındaki sanayi planlarında durum budur. **CHP** hükümetinin programlarında İstanbul'da var olan sosyo ekonomik gelişmişlik ve teknik altyapı üstünlüklerine karşın Anadolu'ya önem verilen bir anlayış hakimdir. Bu durum 1936 - 1950 arası İstanbul planlama çalışmalarını yürüten Prost'un planlarına da yansımıştır.

Yapılan planlar, ülkenin önemli kentlerinden birisini bölgesi içinde değil kendi içine hapsolarak çözme yoluna gitmiştir.

1950'de siyasi hayat değişmiştir. **DP** ise İstanbul'u gözeten bir anlayışla hareket etmiştir. Özellikle kötü giden ekonomi ve siyasi hayatı unutturmak için göste-

---

(40) ALADA, Adalet. (1994). *Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul'un Yönetimi*, s. 133 Sayı : 8, İstanbul Dergisi, İstanbul

rişli imar operasyonlarına girişilmiştir. Planlama anlayışını ise "plan mı pilav mı" sözleriyle eleştirmişlerdir. Çok geniş bulvarlar açılmış, birçok bina yıkılmış, tarihi doku tahrip olmuştur.

1960'lardan sonra inişli çıkışlı giden siyasi hayat İstanbul planlama çalışmalarını da etkilemiştir.

1960'dan sonra planlı kalkınma fikri ön planda tutulmuştur. İmar ve İskan Bakanlığı bünyesinde bölge planlama çalışmaları yürütülmüştür. **Doğu Marmara Bölge Planı** hazırlanmıştır.

Yine 1965 yılında, **Büyük İstanbul Nazım Planı Bürosu** kurulmuş, çalışmalarını yapılan bölgesel analizlere dayandırmıştır.

1980'lere doğru hazırlanan **İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı**, 12 Eylül müdahalesinin ardından rafa kaldırılmıştır.

1984, 1985 de yeni yasal düzenlemelere gidilmiş ve nazım plan bürosu kapatılmıştır.

Bu büronun kapatılması ile beraber plansızlık tartışmaları yeniden alevlenmiştir.

Ancak bu durum da ülkede yaşanan genel sosyo ekonomik ve politik hayattan soyutlanamaz. Zira 1980'den sonra **Turgut Özal** ile ülkeye getirilmek istenen liberal görüş, ülkede "herkesin istediği herşeyi yapabileceği bir başıboşluk" olarak kabul edilmiştir.

Örneğin kente karşı işlenen suçun en güçlü yasal dayanaklarını oluşturan ve 1950'lerin başından itibaren süregelen, **imar aflarının** yarısı 1980'den sonra çıkmıştır. Bu gelişmeler ise İstanbul'da yaşanan **sağlıksız ve kontrolsüz kentsel gelişmenin** baş sorumlusudur.

BÖLÜM II- SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞME

II. 1. Sürdürülebilirlik Kavramına Yaklaşım

II.1.1. Sürdürülebilir Kalkınma

Kavram 1980'lerin sonlarından itibaren **Brutland Raporu** olarak bilinen, **Ortak Geleceğimiz** adlı raporun yayınlanması ile yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır.

"Nüfusun gittikçe artmasına paralel doğal kaynak kullanımı, son derece artmıştır. İnsanlığın doğal kaynakları sınırsızmış gibi kullanıp tahrip etmesi, gelecek kuşakların yaşar kalmaları için gerekli olan kaynakların yok olmasına neden ol-

muştur.

Bugünkü kaynaklardan gelecek nesillerin de faydalanmasını isteyen, kısa vadeli yerine uzun vadeli çözümler üreten ve çevrebilimsel ilkeleri diğer sosyo-ekonomik politikalara da uygulanması gerekliliğini savunan **sürdürülebilir kalkınma fikri** son yıllarda ülkemizde de yoğun bir şekilde tartışmaya açılmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma, sabit bir uyum değil, daha çok bir değişimdir. Bu değişim içinde kaynakların iletilmesi, yatırımların yönlendirilmesi, teknik gelişmenin yönlendirilmesi, ve kurumsal değişme, hem bugünün ihtiyaçlarıyla, hem de geleceğin ihtiyaçlarıyla tutarlı olmalıdır. Bu süreç kolay veya basit değildir. Çok acı kararların verilmesi şarttır. Böyle olunca da, nihai analizde, sürdürülebilir kalkınmanın siyasi iradeye bağlı olduğu ortaya çıkar." (41)

"Sürdürülebilir kalkınma bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamaktır. İçinde iki kavram vardır :

- "İhtiyaç" kavramı, özellikle dünyanın yoksullarının temel ihtiyaçları kavramı, ki buna herşeyden fazla öncelik verilmelidir.
- Çevrenin bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçları karşılayabilme yeteneğine teknolojinin ve sosyal örgütlenmenin getirdiği sınırlamalar düşüncesi .

Böylece, ekonomik ve sosyal kalkınmanın amaçlarını tarif ederken, gelişmiş olan veya gelişmekte olan, piyasaya yönelmiş veya merkezi planlamaya dönük olan tüm ülkelerde sürdürülebilirlik esas alınmalıdır. Yorumlar değişebilir, fakat bazı genel niteliklerin ortak olması, sürdürülebilir kalkınma temel kavramı üzerinde ve bunu başarmanın geniş stratejik çerçevesi üzerinde görüş birliğinin varlığı şarttır.

Hayat standartlarının sürdürülebilir olması için her yerdeki tüketim standartlarının uzun vadede sürdürülebilir olması gerekir.

Sürdürülebilir kalkınma, toplumların beşeri gereksinimlerini, hem üretim potansiyelini arttırarak hem de herkese eşit fırsat tanınmasını garanti altına alarak karşılamalarını gerektirir. Sürdürülebilir kalkınma ancak demografik gelişmelerin ekosistemin gelişen üretim potansiyeli ile uyum sağlamasıyla elde edilebilir.(42)

"Sürdürülebilir kalkınma aslında bir değişim sürecidir. Bu süreçte kaynakların kullanımı, yatırımların yönlendirilmesi, teknolojik gelişme yönünden seçilmesi ve kurumsal değişiklikler hep uyum içinde ve insanlığın bugünkü ve gelecekteki gereksinimleri ile beklentilerini karşılama potansiyelini zenginleştirici olmalıdır.

Sürdürülebilir kalkınma, büyümede daha az madde - yoğun, daha az enerji - yoğun bir gelişimi ve etkilerin daha adil olmasını gerekli kılar. Bu değişiklikler eko-

---

(41) ORTAK GELECEĞİMİZ (1987) Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, s. 32

(42) ORTAK GELECEĞİMİZ (1987) a. g. e. s. 71 Türkiye Çevre Vakfı, Ankara.

lojik sermaye stoğunu sürdürmek, gelir dağılımını iyileştirmek, ekonomik krizlere duyarlılık derecesini azaltmak için gereklidir." (43)

"Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için şunlar gereklidir :

- . Karar alınmasında vatandaşların etkin katılımını sağlayacak bir **siyasal sistem**
- . Kendi çabasıyla ve sürdürülebilir biçimde üretim fazlası ve teknik bilgi sağlayacak bir **ekonomik sistem**
- . Uyumsuz kalkınmadan doğan gerilimlere çözüm bulabilen bir **sosyal sistem**
- . Kalkınma için gerekli ekolojik tabanı korumaya saygı gösteren bir **üretim sistemi**
- . Durmadan yeni çözümler arayabilecek bir **teknolojik sistem**
- . Ticaret ve finansmanda sürdürülebilir düzenleri destekleyen bir **uluslararası sistem**
- . Esnekliğe, kendini düzeltme yeteneğine sahip bir **yönetim sistemi**

Bu şartlar daha çok kalkınma konusundaki ulusal ve uluslararası eylemlerin dayandırılacağı amaçlar niteliğindedir. Önemli olan bu amaçların ne derece içtenlikle izlendiği ve bu amaçlardan sapmalar olduğu zaman bunların nasıl bir etkinlikle düzeltildiğidir." (44)

II.1.2. Sürdürülebilir Sanayi

İnsanlar bir yandan hızla gelişen bilim, teknoloji ve sanayi ile doğaya hakim olup ekonomik açıdan yaşam düzeyini yükseltirken, diğer yandan da kendi hizmetine koştuğu doğayı hızla ve bilinçsizce tüketmektedir.

Sanayi yoluyla, doğal kaynaklar işlenmekte, ve ortaya çıkan ürünler insanlığın tüketimine sunulmaktadır. Son ürünün ortaya çıkmasına ve tüketilmesine kadar geçen süreçte çevre doğrudan doğruya etkilenmektedir.

Kirlilik israfın bir türüdür. Sınai üretimde verimsizliğin göstergesidir. Sanayiler kirliliği kendileri ve toplum açısından bir maliyet olarak görebildikleri zaman bunu önleme çabalarına girebilirler. Ancak bu sorunların çözümü için gerekli olan uluslararası yaptırım gücü çok önemlidir.

Sanayileşme sürecinde değişimlere uygun, sanayi ile ilgili arazi kullanım uygulamaları değiştirilmiştir. Son zamanlarda sanayi için daha fazla sürdürülebilir teknoloji ve planlama metotları geliştirilmiştir.

---

(43) ÜZEL, Elvan. (1994). a. g. e.

(44) ORTAK GELECEĞİMİZ (1987). a. g. e. s. 96

"Doğru bir yaklaşım olarak görünen, kurulmuş kirletici sanayileri, konut bölgeleri dışında organize bölgelere atmaktır. Bu şekilde daha sağlıklı bir kentleşme süreci olabilir. Esas fikir, orta ve küçük ölçekli sanayilerin mevcut arazi problemlerini çözmeye yardım etmektir." (45)

II.1.3. Sürdürülebilir Enerji

"Ekoloji bilimi açısından temel enerji kaynağı güneştir. Fosil yakıtlar da dahil, rüzgâr, hidroelektrik, biyogaz, alkol, dalga gibi tüm enerji kaynakları, güneş enerjisinin türevleridir. Çünkü hepsi ya doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak güneşten kaynaklanır.

Fosil yakıtlar (petrol, doğalgaz, linyit, kömür v.b.) yenilenemez nitelikte olmalarına karşın, güneş enerjisinin kendisi ve fosil yakıtlar dışındaki türevleri yenilenebilir nitelikte kaynaklardır. Dolayısıyla fosil yakıtlar tükendikten sonra bile, insanlık bu yenilenebilir nitelikteki kaynakları kullanabilecektir.

Ekoloji ve çevre açısından yenilenebilir nitelikte enerji kaynaklarının avantajları, hem uzun vadede kullanılabilmesi, hem de doğayı nispeten az etkilemeleridir. Nükleer enerji ise, özellikle nükleer atıklar nedeniyle çevre açısından sakıncalı bir teknolojidir.

Otomobil yakıtı olarak kullanılan benzinin ancak % 10 - 12'si yararlı iş enerjisine çevrilmektedir. Gerisi ısı enerjisine dönüşür. Buhar makineleri ve dizel motorları günümüzün standart otomobillerinden daha randımanlıdır. Örneğin, enerji açısından daha randımanlı çalışan elektrik veya dizel trenleri, otobüsler, metrolar, şehir hattı vapurları dururken, İstanbul şehir ulaşımının 1950 - 1960'dan bu yana büyük ölçüde otomobillere bağlı bir durumu gelmiş olması enerji politikası açısından büyük bir yanıltır." (46)

"Güvenli ve sürdürülebilir bir enerji üretimi, sürdürülebilir kalkınma için esastır. Sanayileşme, tarımsal kalkınma ve gelişmekte olan ülkelerde hızla artan nüfus çok daha fazla enerji gerektirecektir.

Gelişmekte olan ülkelerin enerji kullanımını 2025 yılına kadar sanayileşmiş ülkeler düzeyine getirebilmek için bugünkü global enerji kullanımını beş misli genişletmek gerekmektedir. Gezegenin ekosistemi buna dayanamaz, özellikle de eğer bu artışlar, yenilenemeyen fosil yakıtlara temellendirilirse hiç dayanamaz.

O halde istenen ekonomik büyüme çağı, geçmişe oranla çok daha az enerji yoğun olmak zorundadır. **Enerji tasarrufu politikaları**, sürdürülebilir kalkınma için ulusal enerji stratejilerinin can damarı olmalıdır.

---

(45) URBAN ECOLOGY (1992) Seventh Conference on Urban and Regional Research s. 36,
19 June - 3 July United Nations Economic Commission For Europe,
Ankara, Turkey

(46) BERKES Fikret, KIŞLALIOĞLU Mine. (1990) Ekoloji ve Çevre Bilimleri s. 62, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Sanayileşme ile birlikte ülke hızlı bir kentleşme süreci içerisinde. Kentleşme; nüfusun büyük çoğunluğunun kentlere yığılması ile mevcut kentlerin büyümesi ve yeni kentlerin ortaya çıkmasıdır. Fakat ülkemizde kentleşme hızı, sanayileşme hızına yetişememektedir. Bu ise sağlıklı bir kentleşme tablosu ortaya koymaktadır. Bu ise gerek enerji, gerekse tüm kentsel alt ve üst yapı hizmetlerinde aksamalara yol açmaktadır. Dolayısıyla kentleşmenin sağlıksızlığı, son derece yanlış enerji kullanımlarını ortaya çıkartmaktadır.

Bugünkü enerji kullanımı, gelecek yüzyıla uzanacak düzenleri şimdiden şekillendirmektedir. Bu soruna sürdürülebilirlik açısından yaklaşıldığında ortaya çıkan kilit unsurlar şunlardır :

- . Enerji arzının insan ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar artmasını sağlamak
- . Enerji verimi ve tasarrufu tedbirleri uygulayıp primer kaynak kaybının en aza indirilmesini sağlamak
- . Enerji kaynaklarının taşıdığı güvenlik risklerini ve bundan kaynaklanan sonuçları bilerek kamu sağlığını korumak
- . Biyosferi korumak, daha yerel kirlenmeleri önlemek

Sanayileşme, kentleşme ve sosyal zenginleşmenin getirdiği enerji talebi artışı, global enerji tüketiminin son derece dengesiz dağılımına yol açmıştır. Dünya nüfusunun yaklaşık dörtte biri, dünya primer enerjisinin dörtte üçünü kullanmaktadır.

Yüksek enerji kullanacak bir geleceğin çevre riskleri ve güvensizlikleri de kaygı verici olup, bazı kuşkulara yol açmaktadır. Bunlardan dördü özellikle dikkat çekicidir.

- . Atmosfere bırakılan gazların "**sera etkisi**" sebebiyle bir iklim değişikliği yaratması konusudaki ciddi ihtimal (bu gazların en önemlisi karbondioksit olup, fosil yakıtların yanmasından kaynaklanmaktadır.)
- . Fosil yakıtların yanmasından kaynaklanan kirleticilerin yarattığı **kirlilik**
- . Çevrede aynı sebeplerle **asitin artması**
- . **Nükleer reaktör kazası** riskleri, arıtma sorunları, reaktörleri hizmet ömürlerinin sonunda sökme riskleri, nükleer enerji kullanımında bir yaygınlaşmanın getireceği tehlikeler

Geçtiğimiz otuz yılda dünyanın her tarafında görülen hızlı büyüme, ısıtma ve soğutma için, otomobil taşımacılığı, sınai faaliyetler ve elektrik üretmek için, artan bir yakıt tüketimini beraberinde getirmiştir.

1960'lı yılların sonlarında hava kirliliğinin artan etkileri üzerine başgösteren kaygılar bir takım iyileştirici tedbirlerin geliştirilmesine yol açmış, bunlar hava kalitesi kriterlerini, standartlarını, kirletici maddeleri maliyet - etkin şekilde ortadan kaldıran ek kontrol teknolojilerini getirmiştir. Bütün bunlar, bazı belli başlı kirletici

maddelerin emisyonunu büyük ölçüde azaltmış ve birçok kentin havasını temizlemiştir. Bununla birlikte, hava kirliliği, günümüzde bazı sanayileşmiş veya sanayileşmekte olan ülkelerin kentlerinde olduğu kadar, gelişmekte olan birçok ülke kentlerinde de ciddi düzeylere ulaşmıştır"(47).

"Sürdürülebilirlik açısından enerji üretimi ve kullanımı ile ilgili olarak söylenebilecek ilk söz; **"doğayı tüketmeden kullanım"** olur. Doğal kaynaklar üç grupta toplanabilir; ormanlar, toprak, balık stokları gibi canlı doğal kaynaklar, madenler gibi cansız doğal kaynaklar ve enerji kaynakları.

Canlı doğal kaynaklar için "tüketmeden kullanım" gerekir. Örneğin aşırı ve bilinçsiz avlanma nedeniyle birçok balık türünü artık göremiyoruz. Madenler gibi yenileneme nitelikteki doğal kaynaklar için **"yeniden kullanım"** önerirler. Enerji kaynaklarının yeniden kullanımı, termodinamik kanunlarına göre olanaksızdır. Dolayısıyla eldeki enerji kaynağının niteliği yenilenebilir olup olmadığı uzun vadeli kullanım açısından önemlidir. Bu görüşün sonucu olarak, ekologlar ergeç tükenecek petrol gibi enerji kaynaklarının yerine **"güneş enerjisini ve türevlerini"** önerirler.

Enerji tasarrufu "sürdürülebilir enerji" kavramı açısından çok önemlidir. Tasarruf etmek enerji kullanmamak anlamında değildir. Anlaşılması gereken enerjinin boşa kullanılmamasıdır. Enerji tasarrufu için iyi bir toplum bilincinin oluşması gerekir. Ayrıca oturduğumuz konuttan, yaşadığımız şehire kadar, tüm enerji kullanım yerlerinde **ısı izolasyonu** sağlanmalıdır". (48)

II.2.2. Sürdürülebilir Kentsel Gelişme

"Kentler, çeşitli ilgi alanları açısından tanımlanabilmektedir. Her bir bilim dalı kendi bakış açısından konuya yaklaşmaktadır. Fakat hangi bakış açısından bakılırsa bakılsın, kentlerin, nüfusun bir alanda yoğunlaşması ve tarımsal nitelikte olmayan bir üretimin ağırlıklı olması gibi iki temel özelliği vardır. Bu bakımdan kentler, enerji ve doğal kaynakların büyük miktarlarda kullanıldığı mekânlar künümüne gelirken, uzun dönemde, kentsel çevre sorunları da global çevre problemleri haline gelebilmektedir. Nitekim bu olgular kentleri ekonomik kalkınma ile çevre koruma arasındaki çelişkili ilişkinin temel odakları haline getirmektedir. Bu bağlamda da kentler, **üklerenin fiziksel planlama; yerleşim, kirliliği önleme ve kontrol politikalarının en ciddi biçimde uygulanıp, teste tabi tutulmasını** gerektiren yerler olmaktadır. Bu açıdan çevrebilimsel ilkelerin ekonomik sürece uygulanması gerekliliğini vurgulayan sürdürülebilir kalkınma stratejisinin bir parçası olarak sürdürülebilir kentler kavramı ve bu kavramın içeriği önem kazanmıştır.

Sürdürülebilir kentler kavramı, kentleri daha iyi organize etmek ve daha iyi

---

(47) ORTAK GELECEĞİMİZ. (1987) a.g.e. s. 38

(48) BERKES Fikret, KIŞLALIOĞLU Mine. (1990) a. g. e. s. 325

kaynaklandırmanın ötesinde; insan gereksinimlerine bugünkü kentlerden daha iyi yanıt verebilecek kentlerin oluşturulması düşüncesine dayanmaktadır." (49)

"Bu yüzyıl "kentsel devrim"in yüzyılıdır. 1950'den bu yana geçen 35 yıl içinde kentlerde yaşayan insanlar hemen hemen üç katına çıkmış, 1,25 milyar artmıştır. Daha gelişmiş bölgelerde kentsel nüfus yaklaşık ikiye katlanmış, 447 milyondan 838 milyona yükselmiştir. Az gelişmiş ülkeler dünyasında dört katına çıkarak 286 milyondan 1,14 milyara varmıştır." (50)

1940 yılında, sekiz insandan yalnızca biri kentsel bir merkezde yaşar, 100 insandan biri ise nüfusu bir milyon olan veya aşan bir kentte yaşardı.

1960 yılında, beş insandan birini aşan bir oran kentsel bir merkezde yaşıyor, 16 kişiden biri milyonluk kentlerde yaşıyordu.

1980'de üç kişiden biri kentlidir, on kişiden biri de milyonluk kentte oturmaktadır.

Son 30 yıl içinde birçok Asya ve Latin Amerika kentinde nüfus üçe veya dörde katlanmıştır. Son birkaç on yıl içinde bu kentlerde net göç, genellikle doğal artıştan daha baskın bir nüfus artış sebebi olmuştur.

Birçok gelişmekte olan ülkede kentler son yıllarda hayal edilemeyecek kadar büyümüş, bu büyümenin hızı da tarihte eşine rastlanamayan düzeyde olmuştur.

Kentlerin kontrolsüz yayılması, aynı zamanda kentsel çevre ve ekonomi üzerinde de ciddi etkiler yapmaktadır. Kontrolsüz gelişmeden ötürü konut, su, kanalizasyon ve kamu hizmetleri aşırı pahalı hale gelmektedir. Kentler genellikle en verimli tarım toprakları üzerine kurulmuştur, rehberlikten yoksun büyüme de bu toprağın gereksiz kaybına yol açar. Böyle kayıplar özellikle ekilebilir toprakları az olan ülkelerde çok ciddidir. Rastgele gelişme aynı zamanda kent parkları ve kamuya açık dinlenme ve eğlence yerleri için ihtiyaç duyulan alanları, doğal manzaraları da yok etmektedir. Bir alan bir kere inşaatla dolduğunda yeniden açık alan yaratmak hem zor, hem de pahalıdır.

Genel olarak kentsel büyüme çoğunlukla, konutları, altyapı ve istihdamı sağlayacak sağlam ve çeşitli bir ekonomik tabanın ortaya çıkmasından önce görülmektedir. Birçok yerde sorunlar sınai kalkınmanın uygun olmayan çizgileriyle, tarımsal ve kentsel kalkınma stratejileri arasındaki tutarsızlıklarla ilişkilidir.

Yerleşme yerleri, yani kent, kasaba ve köylerden oluşan ağ, çevreyi bütün yönleriyle kapsamakta, bu ortam içinde yer almaktadır. Uluslararası düzeyde, dünyanın önemli kentleri, gerek yatırımların tahsisi ve gerekse çoğu mal ve hizmetlerin üretim ve satışı açısından bir şebeke meydana getirmektedir. Bu merkez-

---

(49) ERTÜRK Hasan (1993) **Kentsel Çevre Sorunlarının Çözümü Açısından Ekolojik İlkeler**

Kent ve Çevre : Planlamaya Ekolojik Yaklaşım.

17. Dünya Şehircilik Günü, Bursa.

(50) ORTAK GELECEĞİMİZ (1987) a. g. e. s. 289 - 314

ler hava ve deniz limanlarıyla telekomunikasyon sayesinde bu şebekeye ilk katılabilenler olmaktadır. Yeni teknolojiler buralara gecikmeden gelir, önce büyük kentlerde, sonra daha küçüklerinde uygulamaya konur. Kentler ancak bu ağa sağlam şekilde bağlı oldukları zaman, dünya pazarlarına yönelik yatırımları ve imalat mallarını kendilerine çekebilirler.

Fakat bu yerleşme yerleri ağının doğal evrimi, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda tedirginlik yaratmaktadır. En büyük kaygılar da bir veya iki büyük kentin fenomen sayılabilecek şekilde büyümesine yöneliktir.

Hükümetler ve yardım kuruluşları tarafından desteklenen yatırımlar merkezileşme mantığını izlemiş, onlar da özel yatırımların davranışına uymuştur. Ulaşım sistemlerini, eğitim ve sağlık kuruluşlarını, kentsel altyapı ve hizmetlerini, talebin bulunduğu yere kurmuş, yani büyük kente getirmiştir. Kırdan kente göç de aynı yolu izlemiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri bu kentlerin ulusal ekonomide oyanamaya başladığı egemen rolden kaynaklandığını görürüz.

"Ortak Geleceğimiz'de, kentsel sorunun çözümüne yönelik saptamalar ve öneriler beş ana başlık altında toplanmaktadır.

1. Ulusal Kent Stratejileri

- . Büyük kentin büyümesini, gelişmesinin başlangıcında, zorlayıcı tedbirlerden başka hiçbir şey durduramaz
- . Başarılı müdahalenin kilidi zamanlamadır. Yoğunlaşmanın avantajları azalmaya başladıktan sonra seyrelme teşvik edilmelidir.
- . Büyük kentin çekiciliğini arttıran müdahalelerden uzak durmak gerekir, özellikle yiyecek ve enerjiye sübvansiyon, kent altyapısı ve diğer hizmetlere aşırı cömert davranma ve başkentte yönetim gücünün aşırı yoğunlaşması bu müdahalelere örnektir.
- . Metropollerin aşırı derecede büyümesini frenlemek için ikinci derece merkezlerin gelişmesi buldukları yörenin ekonomik yapısı ve potansiyeli dikkate alınarak teşvik edilmelidir.
- . Kırsal ve kentsel kalkınma stratejileri ve yaklaşımları birbirleriyle çelişkili değil, birbirini tamamlar nitelikte olmalıdır. İkinci derece merkezlerin geliştirilmesi, onların hizmet ettiği yörelerin ekonomik yararınadır.
- . Ulusal kentleşme stratejileri açık seçik bir amaçlar dizisini, ulusan kentsel sisteminin gelişmesindeki öncelikleri ve o sistem içerisindeki büyük, orta ve küçük merkezlerin nasıl gelişeceğini geniş perspektifli ve uzun vadeli bir biçimde belirlemelidir.

2. Yerel Yönetimleri Güçlendirmek

Gelişmekte olan ülkelerde küçük yerleşimler çok kısa zaman süresi içinde hızla büyümüş, ancak yönetim yapıları bu büyümeye ayak uyduramadığı için yetersiz kalmıştır. Her kentin gelişmesi, bulunduğu konumdaki özel sınır koşullarına bağımlıdır. Bu koşulları ise, merkezi yönetimin kalıplaşmış modelleri yerine, teknik ve mali imkânlar açısından güçlendirilmiş yerel yönetimler en iyi şekilde değerlendirebilir.

3. Kendi Kendine Yeterli Olma ve Vatandaş Katılımı

Gelişmekte olan ülkelerdeki kentsel nüfusun önemli bir bölümü düzenli ve sağlam iş olanaklarına sahip değildir. Bu kesim yaşamını sürdürebilmek için günlük bazı işlerle geçimini sağlamaktadır. Kentsel gelişmenin sağlanmasında ve altyapının oluşturulmasında bu işgücü potansiyelinden yararlanılmalıdır.

4. Yoksullar İçin Konut ve Hizmetler

Gelişmekte olan ülkelerde sağlıklı ve her türlü altyapıdan yoksun gecekonular tipik kentsel yerleşim biçimidir.

Hangi görünümde olursa olsun, düşük gelirli insanların iskânı, genelde üç karakteristiği paylaşır;

- Altyapı ve hizmetleri ya yetersizdir ya da hiç yoktur. Buna şehir suyu, kanalizasyon ve çöplerin hijyenik olarak toplanması da dahildir.
- İnsanlar kalabalık halde ve burun buruna yaşarlar, bundan bulaşıcı hastalıklar doğar, özellikle de kötü beslenme nedeniyle dirençleri düşünce daha çok yayılır.
- Yoksul insanlar genelde yaşamaya uygun olmayan yerlerde ev yaparlar; sel basmasına eğimli ovaları, tozlu çölleri, heyelana açık yamaçları ya da kirlenmiş sanayilere yakın bölgeleri seçerler. Böyle yerleri seçmeleri oradaki toprağın değerinin düşük olması, yani kendilerinin oradan atılma- imkânının zayıf olmasındandır.

Gelişmekte olan ülkelerde hükümetler, sağlıklı, kanun dışı yerleşimlere müdahale etmelidir. Müdahale biçimleri çok çeşitli olmakla birlikte, hükümetler aşağıdaki yedi önceliği rehber olarak kullanması gerekir:

- "Kanun dışı" iskân yerlerinde yaşayanlara kanunî zilyetlik hakkı tanımak, kamu kuruluşları eliyle tapu ve temel hizmetler vermek
- İnsanların ev kurabileceği veya evlerini iyileştirebileceği toprak ve diğer

kaynakların mevcut olmasını sağlamak

- c) Altyapısı ve hizmetleri olan, mevcut veya yeni, iskân alanları sunmak
- d) Evlerin nasıl daha iyi ve daha ucuz yapılabileceği, sağlık ve hijyen şartlarının nasıl iyileştirilebileceği konularında danışmanlık ve teknik yardım sağlayacak semt büroları açmak
- e) Kentin fiziksel gelişmesini planlamak, buna rehberlik etmek, yeni konutlar, tarım alanları, parklar, oyun sahaları için gerekecek araziyi tahmin edip sağlamak
- f) Kamu müdahalesinin kiracılarla ucuz pansiyonlarda oturanların şartlarını nasıl iyileştireceğini düşünmek
- g) Konut finansman sistemini değiştirip düşük gelirli gruplara ve semt gruplarına ucuz kredi sağlamak

5. Kaynakların Daha Çoğundan Yararlanmak

Gelişmekte olan ülkelerin kentsel kaynakları (araziler, hammaddeler, işgücü) verimli bir biçimde kullanılmamaktadır. Birçok toprak sahibi, iyi yerlerdeki arazilerini geliştirilmemiş durumda tutar, kent yayıldıkça arsanın artacak değerinden yararlanmayı beklemektedir. Spekülatif amaç taşıyan bu olgu aynı zamanda ekonomik açıdan verimsizdir.

Kentlerdeki potansiyel işgücünü harekete geçirecek yatırımlar ele alınmalıdır.

Bir başka az yararlanılan kaynak katı atıklardır. Bunların kaldırılması birçok kentte büyük sorun haline gelmiş, çoğu rastgele atılmaya ya da toplanmamaya başlamıştır. Maddelerin yeniden kazanılmasını, yeniden kullanılmasını, tekrar devreye sokulmasını teşvik etmek, katı atık sorununu azaltabilir, istihdamı canlandırabilir, hammadde tasarrufuna yol açabilir."(51)

"Türk uzmanlar tarafından gelişmekte olan ülkeler için, sonuca varılmış, **çevresel ağırlıklı kentleşme stratejileri** liste haline getirilmiştir.

- İyi disipline edilmiş kent ve sanayi gelişimi, turistik alanların sahilleri istilasını, ikinci konut ve gecekonduların yayılışını kontrol edecek, tarımsal alan kayıplarını önleyecek, iyi geliştirilmiş bir MİLLİ ARAZİ KULLANIM POLİTİKASI'na ihtiyaç duymaktadır.
- Yeni gecekondu alanlarının oluşumu önlenmelidir. Bu göçün bir sonucudur. Gelişmekte olan ülkelerde, projelerde öncelik seçimi ve yatırımlar bu sorun ile ilgili olabilir.

---

(51) USLU Orhan (1990). Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı s. 62. Türkiye Çevre Vakfı, Ankara

- Sistematik çevresel kalitede, takip ve kontrol başlanmalıdır.
- Konut, sanayi ve turizm gibi farklı fonksiyonlar için, yerine getirilmiş alt yapı tesisleri olmalıdır.
- Kirlenici sanayiler uygun çevresel altyapılar ile iyi planlanmış bölgelerde toplanmalıdır.
- Arazilerdeki vahşi çöplüklere karşı çıkmak gibi, sağlıklı uygun arazi oluşumları için doğru alan seçimi yapılmalıdır.
- Sanayiden kaynaklanan hava kirliliği önlenmelidir.
- Benzer sorunlar üzerinde, uyumsuz ve karşıt fikirler alabilen daha küçük belediyeler arasında işbirliği sağlanmalıdır.
- Arazi kullanım kararlarında, suyun yararlı kullanımları tanımlanmalı, ve onlarla ilgili diğer olgular göz önüne alınmalıdır.
- Su kaynakları ve arazi kullanımı için yapılan planlar sıkı bir şekilde uygulanmalı ve kontrol edilmelidir.
- Önemli gelişmeler için mekân düzenlemelerinden önce Çevresel Etki Değerlendirmeleri (Ç.E.D.) tamamlanmalıdır.
- Materyal girdisinin minimizasyonu sağlanmalı, "artık üretim" kullanılmalıdır. (Kirliliğin kaynağında kontrolü)
- Yaygın pratik davranışlar, verimlilik ve ekonomik görüşten cesaret almalıdır.
- Halk katılımı ve baskısı, azalmış çevre problemlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Kamunun haberdar edilmesi ve ilgisi teşvik edilmelidir".(52)

II.2. Bölüm Sonucu

Sürdürülebilirlik kavramı 1980'lerin sonlarından itibaren **Bruntland Raporu** olarak bilinen Birleşmiş Milletler ekibinin hazırladığı **Ortak Geleceğimiz** raporu ile yoğun olarak tartışılmaya başlanmıştır.

Dünya nüfusunun gün geçtikçe artmasına paralel olarak ortaya çıkan sorunlar'ın tüm ulusları tehdit eder duruma gelmesine dikkat çekilmiştir.

Raaporda; bugünkü kaynaklardan gelecek nesillerin de faydalanmasını isteyen, kısa vadeli çözümler yerine uzun vadeli çözümler üreten ve çevreselci düşüncenin koyduğu ilkelerin diğer sosyo-ekonomik politikalara da uygulanması gerekliliğini savunan **sürdürülebilir kalkınma** fikri ortaya konmuştur.

Bu tartışmalar çeşitli sosyal ve politikalarda da kendini göstermektedir.Örneğin arazi kullanım uygulamalarında ve üretim biçiminde sürdürülebilir teknoloji ve metod öneren **sürdürülebilir sanayi** tartışılmaktadır.Aynı şekilde **sürdürülebilir enerji sürdürülebilir turizm** gibi konular, son yıllarda uzmanlarca en çok tartışılan konuların başında gelmektedir.

Kuşkusuz bu tartışmaların bizleri en çok ilgilendiren yönü **sürdürülebilir insan yerleşmeleri ve sürdürülebilir kentler** kavramıdır.

Bu kavram ise kentleri daha iyi organize etmek ve daha iyi kaynaklandırmanın ötesinde ,insan gereksinimlerine bugünkü kentlerden daha iyi yanıt verebilecek kentlerin oluşturulması düşüncesine dayanmaktadır.

Bruntland Raporu 'nun bu konu ile ilgili olarak sunduğu çözüm önerilerinde genel birtakım bilgiler verilmiştir.

Ancak, bunların her ülkenin kendi iç koşullarına uygun olarak tartışılması ve kendi iç dinamiklerine uydurulması gerekmektedir.

Bu öneriler şunlardır;

- Uluslararası (bağlayıcı ve yaptırımcı) çevre koruma stratejileri
- Ulusal kent stratejileri
- Yerel yönetimleri güçlendirmek
- Kendi kendine yeterli olma ve vatandaş katılımı
- Yoksullar için konut ve hizmetler
- Kaynakların daha çoğundan yararlanmak

BÖLÜM III. İSTANBUL ÖRNEĞİ *

Kontrolsüz nüfus artışının kentlere olan baskısı yaratılan çevre sorunlarının en temel nedenidir.

Buraya kadar yapılan araştırmada **nüfus artışı, kentleşme ve çevre** üzerinde durulmuştur. Bir nüfus birikim süreci olan kentleşme, kontrol edilemeyen bir gelişme gösterdiğinde, kentsel çevre sorunları da buna paralel olarak artmaktadır.

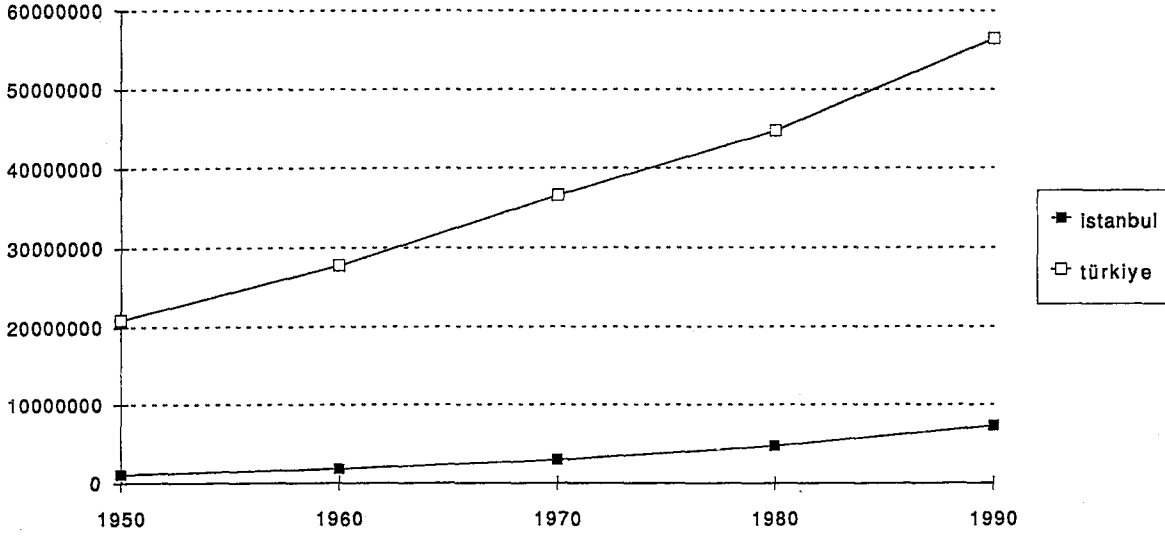
Örneğin; İstanbul'da son 40 yılda nüfusun % 527 artması, kentsel çevre sorunlarının en temel kaynağını oluşturmaktadır.

Dolayısıyla, bu çalışmanın son bölümünde, İstanbul'daki nüfus artışı ve bu artışın yarattığı çevre sorunları planlama pratiğimiz içinde ele alınacaktır.

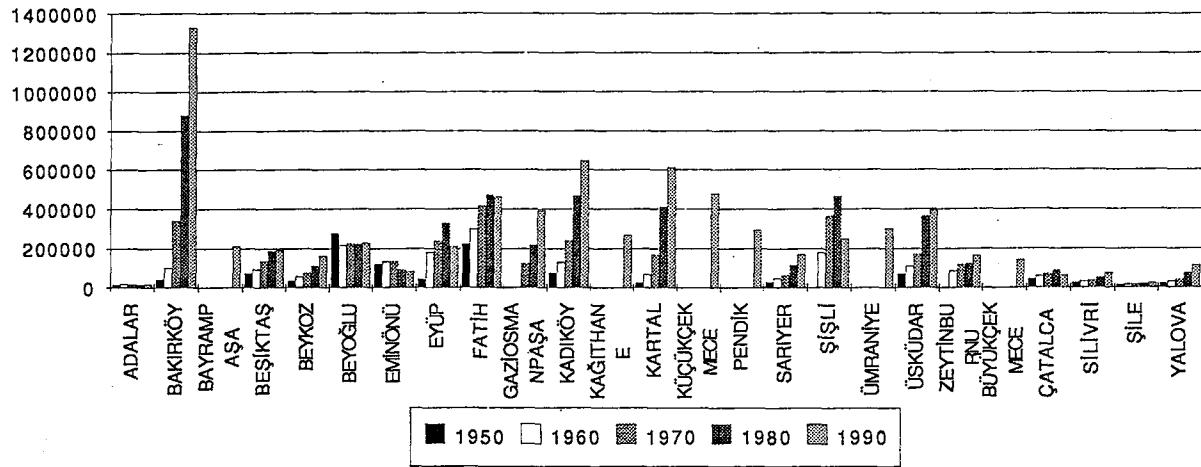
(*) Bu bölüm için ;MSÜ Kentsel Planlama Yüksek Lisans Projeesi,"İstanbul Metropolitan Alan Planlama Çalışması"ndan yararlanılmıştır.

GRAFİK 3 :1950-1990 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE VE İSTANBUL NÜFUS ARTIŞI

Kaynak: D.İ.E.

GRAFİK 4 : 1950 - 1990 YILLARI ARASINDA İSTANBUL İLÇELERİNİN NÜFUS GELİŞİMİ

Kaynak : D.İ.E. 1950,1960,1970,1980,1990 Genel Nüfus Sayımları

III. 1. İstanbul Nüfus Gelişimi - Ekoloji İlişkisi

1950 yılında 20947188 kişi olan Türkiye nüfusunun % 5,5'i İstanbul'da yaşamaktadır.

1950 yılından sonra, 1950'den önceki dönemlerin aksine İstanbul'u destekleyici kararlar ve yatırımlar yapılmıştır.

Bundan dolayı 1960 yılında, Türkiye nüfusunun % 6,7'si, 1970 yılında % 8,3'ü, 1980 yılında % 10,6'sı, 1990 yılında ise % 12,9'u İstanbul'da yaşar hale gelmiştir.

Bu artışta **göç** faktörünün payı yadsınamaz.

İstanbul dışındaki yerleşimlerden önceleri "**iş bulmak**" amacıyla, gelen nüfus, buradan kendine bir yaşam yeri oluşturma çabasına girmiştir. Kent yeni gelen bu genç nüfusu emebilecek kapasitede, sanayileşmesini tamamlayamamıştır. Ancak bu sanayileşme sürecini ülkede yaşanan genel olgulardan ayırmak oldukça zordur.

İstanbul'da kendine yer arayan bu yeni nüfus, önce kentin çeperlerinde, sanayi bölgelerine yakın olanlarda yer seçmiştir. Örneğin 1950'lerde **Alibeyköy** ve **Küçükköy, Haliç Sanayi Alanı**'na yakın olmasından dolayı, yüksek nüfus artışına sahne olmuştur.

Haliç'te yaşanan sanayileşme ve paralelinde yürüyen kontrolsüz kentleşme, **Haliç'in kirlenmesinin** temel etkenleridir. Kentin hemen yakınındaki böyle bir alanı sanayiye açmak ekolojik açıdan birçok maliyeti ödemeyi de beraberinde getirmiştir.

İstanbul'da 1970'lerde 1. Boğaz Köprüsü'nün yapılması ile başlayan giderek 2. Boğaz Köprüsü'nün yapılması ile devam eden **karayolu ağırlıklı bir politika** izlenmektedir.

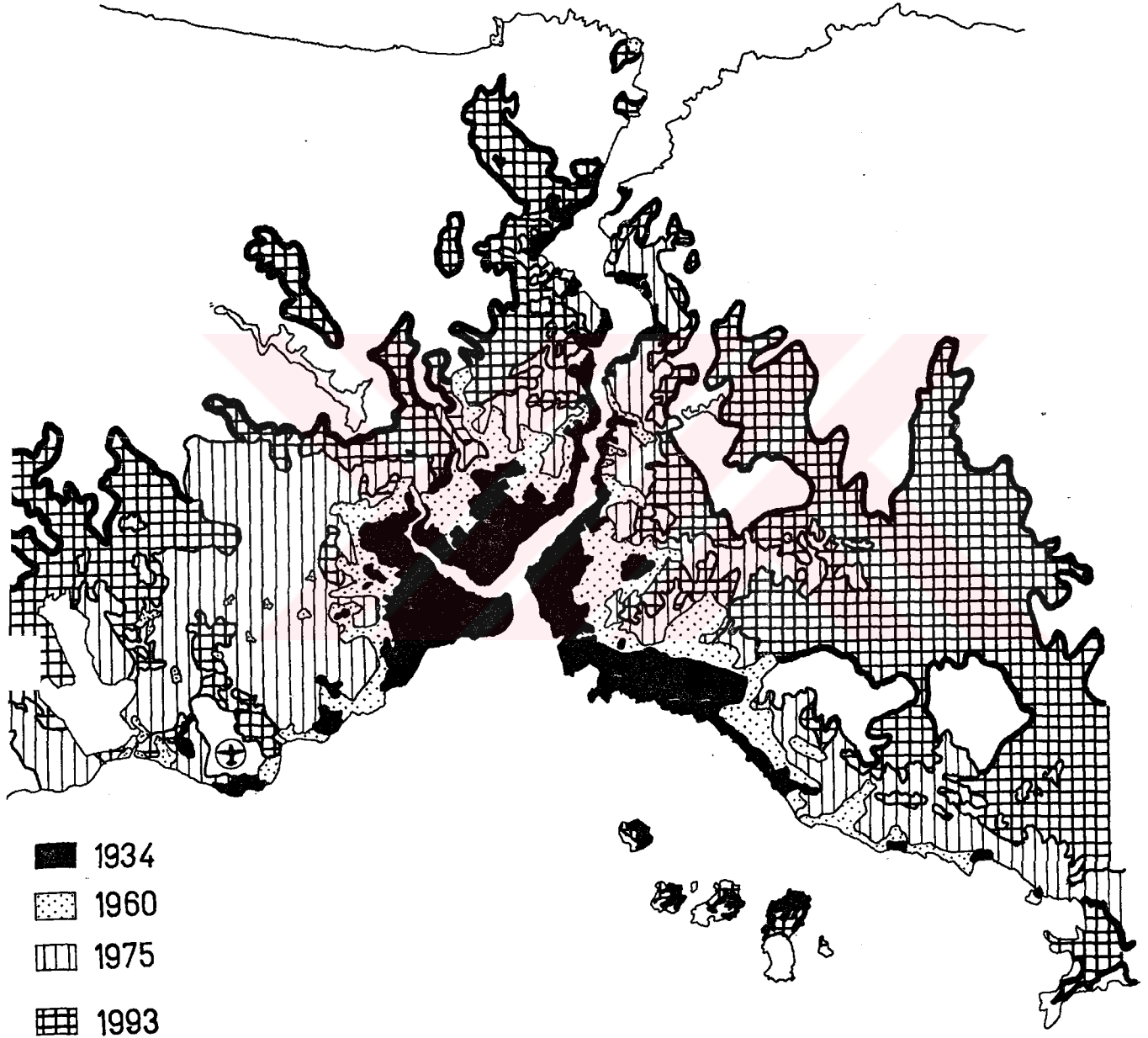
Sürdürülebilir kentsel gelişme için hatalı olan bu olgu, İstanbul yerleşiminin kontrolsüz bir biçimde orman ve su havzalarına doğru kaymasına neden olmuştur.

Gerek, ulaşılabilirliğin kolaylığı ile artan kentsel yayılma, gerekse otoyol yapımı ve kullanımı sırasında ortaya çıkan çevresel tahribat giderilemez bir kirlenmeyi de ortaya çıkarmıştır.

Bu nedenle hem belediye sınırları içinde hem dışında yer alan **orman alanları** ve **su havzaları** günümüzde, gecekondulaşma ve kaçak yapılaşmanın en fazla olduğu yerlerdir.

1955 - 1980 yılları arasında şehir nüfusunun il nüfusu içindeki oranı sürekli olarak azalmaktadır. Öyle ki 1980 yılında neredeyse şehir - kır nüfusu birbirine

Harita 8 . 1934 - 1993 Yılları Arasında İstanbul Kentsel Yerleşim Alanı'nın Genişlemesi

Kaynak : AYSU, Çiğdem (1994). Metropolitan İstanbul,
İstanbul Ansiklopedisi cilt 5
S.419

KUBAN , Doğan (1994). Kentin Gelişmesi
İstanbul Ansiklopedisi cilt 4
s.545

denk duruma gelmiştir. (% 61 - % 39)

Şehir nüfusu, belediyelerin kontrolünde olan alanlarda yerleşmiş nüfus demektir. Dolayısıyla, bu süre içinde belediyelerin kontrol edemediği alanlarda büyük bir nüfus patlaması gerçekleşmiştir. Öyle ki 1955 - 1980 yılları arasında şehir nüfusu % 124 artarken, kır nüfusu % 675 artmıştır. Bu artışın, **idari sınırlar** ile yakından ilgisi vardır.

Böylesine **dinamik gelişen bir kent**in sorunlarını, durağan, kendi içine dönük bir planlama anlayışı ile çözmek imkânsız hale gelmiştir.

III.1.1. İstanbul'da İlçeler İtibariyle Nüfus Gelişimi

1950 yılında İstanbul nüfusu 1166477 kişidir. Bu nüfusun %24 'ü Beyoğlu'nda, %19'u ise Fatih ilçesinde oturmaktadır.

1950-1960 yılları arasında İstanbul nüfus artış oranı %61 olmuştur. Aynı yıllar arasında bu oran Eyüp'te %300, Kartal'da %162, Bakırköy'de %141, Beykoz'da %81 ve Kadıköy'de %68 şeklinde gerçekleşmiştir. Diğer ilçelerin nüfus artış oranları İstanbul ortalamasının üzerine çıkamamıştır. Kent bu özellikleri ile Marmara Denizi'ne paralel olan **lineer bir aks** üzerinde gelişmiştir.

Kent merkezinde Beyoğlu'nun -%22'lik bir nüfus azalışına sahne olmasını ise, konut alanlarının işyerlerine dönüşmesi şeklinde açıklayabiliriz.

1960 yılında İstanbul nüfusu 1882092 kişidir. Bu nüfusun %16'sı Fatih'de ve %11'i Beyoğlu'nda oturmaktadır.

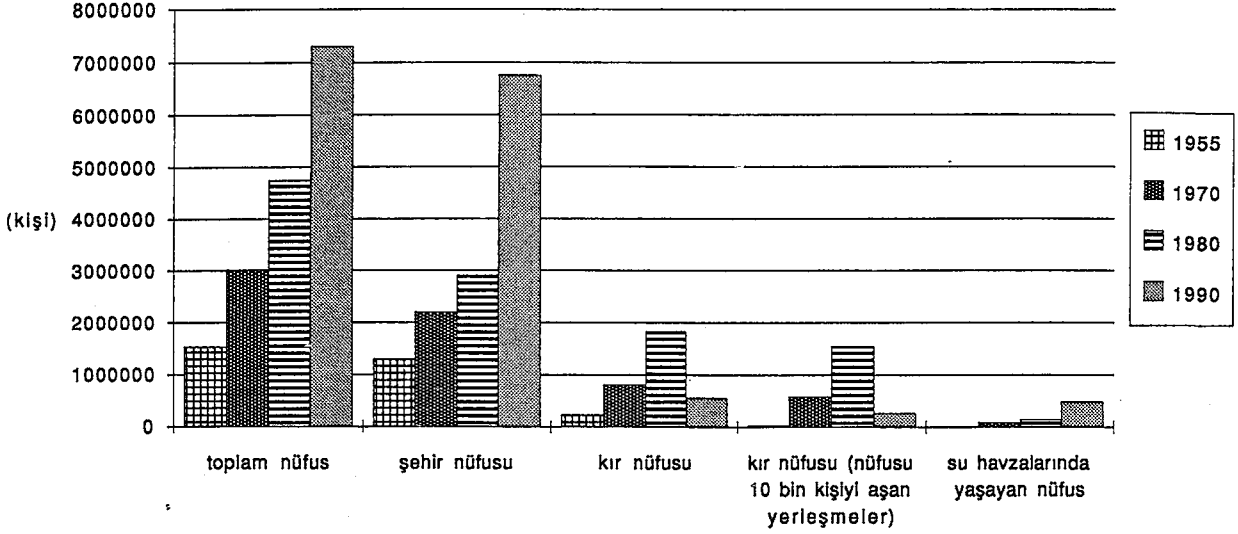
1960-1970 yılları arasında İstanbul nüfus artış oranı % 60 olmuştur. Aynı yıllar arasında bu oran, Bakırköy'de % 233, Kartal'da % 146, Şişli'de % 102, Kadıköy'de % 84 şeklinde gerçekleşmiştir. Diğer ilçelerin artış oranı İstanbul ortalamasının altındadır. Ayrıca Adalar ilçesi -%11'lik bir oranda nüfus kaybetmiştir. Bu dönemde de kent doğu - batı lineer gelişme aksını izlemiştir. Ancak, Eyüp ve Kağıthane'deki yüksek nüfus artışı, merkezin kuzey çeperlerinde yer alan gelişmenin göstergesidir.

1970 yılında İstanbul nüfusu 3019032 kişidir. Bu nüfusun % 14'ü Fatih'te, % 12'si Şişli'de, % 11'i Bakırköy'de, % 8'i Eyüp'te oturmaktadır.

1970 - 1980 yılları arasında İstanbul nüfus artış oranı % 57 olmuştur. Aynı yıllar arasında bu oran Bakırköy'de % 158, Kartal'da % 145, Üsküdar'da % 114, Kadıköy'de % 94, Yalova'da % 80, Gaziosmanpaşa'da % 74, Sarıyer'de % 73 şeklinde gerçekleşmiştir. Diğer ilçelerin nüfus artış oranları İstanbul ortalamasının altındadır. Ayrıca Eminönü ilçesi konutun işyerine dönüşmesi nedeniyle -%32'lik

GRAFİK 5 :1955-1990 YILLARI ARASINDA İSTANBUL NÜFUS ARTIŞI

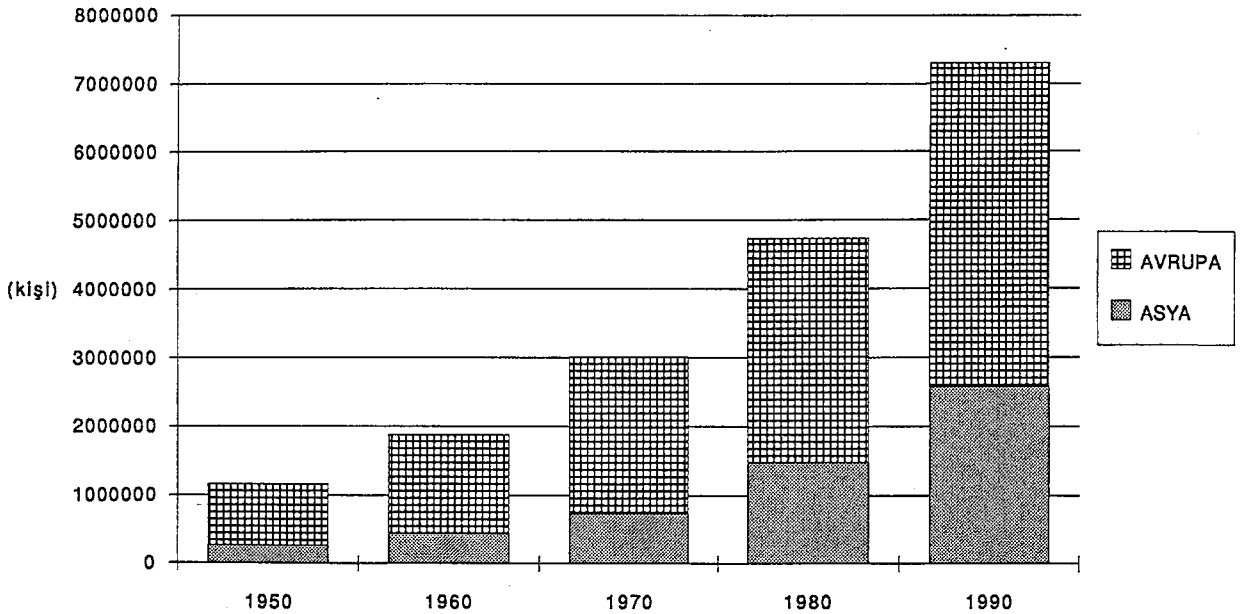

ŞEHİR NÜFUSU : İL VE İLÇE MERKEZLERİNİN BELEDİYE SINIRLARI İÇİNDEKİ NÜFUS

KIR NÜFUSU : İL VE İLÇE MERKEZLERİNİN BELEDİYE SINIRLARI DIŞINDAKİ BUCAK VE KÖYLER NÜFUSU

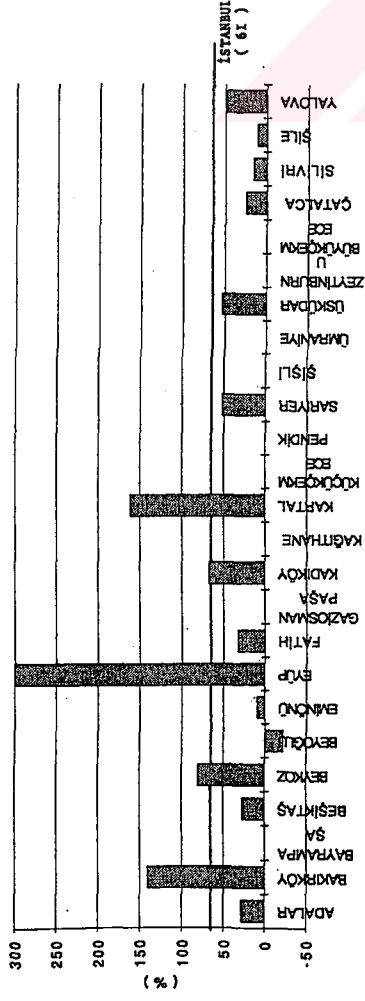
Kaynak: D.İ.E., Aytan Çetiner (1993), "İstanbul'da Su Toplama Havzalarında Kentleşmenin Çevresel Etkileri", 17. Dünya Şehircilik Günü, Bursa

GRAFİK 6 :1950-1990 YILLARI ARASINDA İSTANBUL NÜFUSUNUN ASYA VE AVRUPA YAKALARINA DAĞILIMI

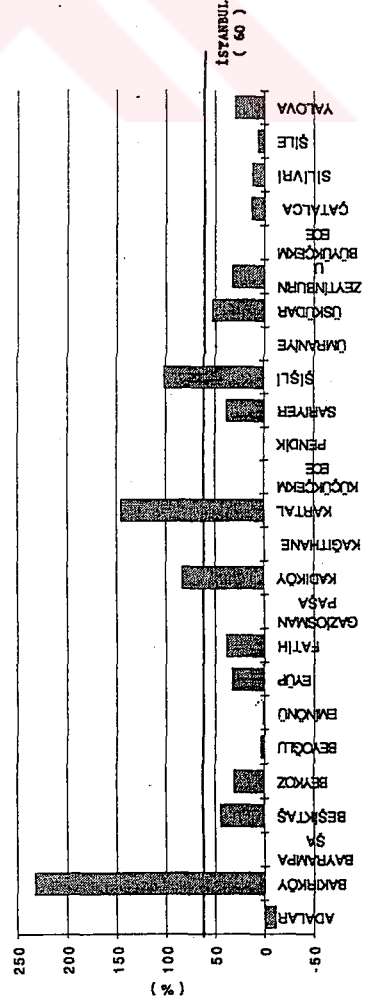
Kaynak : D.İ.E.

GRAFİK 7 : 1950 - 1960 YILLARI ARASINDA İSTANBUL İLÇELERİNİN NÜFUS ARTIŞ ORANLARI

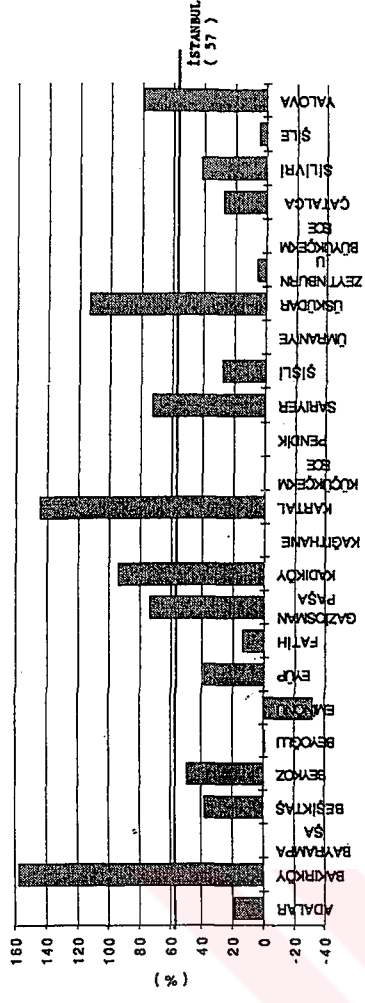
Kaynak : D.I.E. Genel Nüfus Sayımları

GRAFİK 7 : 1960 - 1970 YILLARI ARASINDA İSTANBUL İLÇELERİNİN NÜFUS ARTIŞ ORANLARI

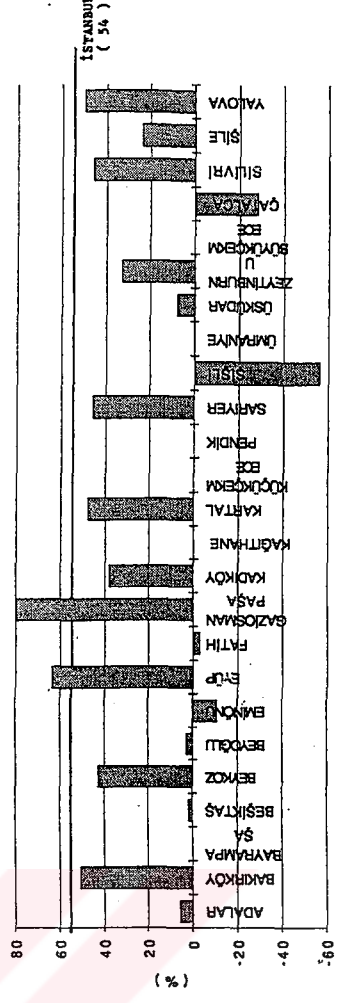
Kaynak : D.I.E. Genel Nüfus Sayımları

GRAFİK 7 : 1970 - 1980 YILLARI ARASINDA İSTANBUL İLÇELERİNİN NÜFUS ARTIŞ ORANLARI

Kaynak : D.I.E. Genel Nüfus Sayımları

GRAFİK 7 : 1980 - 1990 YILLARI ARASINDA İSTANBUL İLÇELERİNİN NÜFUS ARTIŞ ORANLARI

Kaynak : D.I.E. Genel Nüfus Sayımları

bir oranda nüfus kaybetmiştir. Bu dönem içindeki **kontROLSÜZ KENTSEL GELİŞMENİN TEMEL NEDENLERİNDEN BİRİSİ BOĞAZ KÖPRÜSÜ'NÜN YAPILMASIDIR**. Bölgede ulaşılabilirliğin son derece kolay olması, kentsel gelişmeyi, kentin kuzey kısımlarına kaydırmıştır. Bakırköy, Gaziosmanpaşa, Sarıyer ve Üsküdar'daki (Ümraniye faktörü) yüksek nüfus artışı bu şekilde açıklanabilir. Yerleşme deseninin kuzeye kayması ile orman ve su havzaları tehlike altına girmiştir.

1980 yılında İstanbul nüfusu 4741890 kişidir. Bu nüfusun % 19'u Bakırköy'de, % 10'u Fatih'te, % 10'u Kadıköy'de, % 10'u Şişli'de oturmaktadır.

1980 - 1990 yılları arasında İstanbul nüfus artış oranı % 54 olmuştur. Aynı yıllara arasında bu oran Gaziosmanpaşa'da % 80, Eyüp'te % 64 şeklinde gerçekleşmiştir. Diğer ilçelerin artış oranları İstanbul ortalamasının altındadır. Ayrıca Şişli ilçesi - % 56, Çatalca ilçesi - % 28, Eminönü ilçesi - % 11 ve Fatih ilçesi - % 3'lük bir oranda nüfus kaybetmişlerdir. Çatalca'daki nüfus azalması Büyükçekmece'nin ilçe olup, Çatalca'dan ayrılması ile ilgilidir. Şişli, Eminönü ve Fatih'teki düşüş ise, **konutların işyeri fonksiyonlarına dönüşmesi** şeklinde açıklanabilir.

1990 yılında ise İstanbul nüfusu 7309190 kişidir. Bu nüfusun % 18'i Bakırköy'de, % 9'u Kadıköy'de, % 8'i Kartal'da oturmaktadır.

1990 sonrası kontROLSÜZ kentsel gelişme, kentin yaşam kaynakları olan su ve orman alanlarına doğru kaymıştır. Bu spekülatif gelişme yapılan 2. Boğaz Köprüsü ile daha da hızlanmıştır. Bu baskılar sonucu, **Sultanbeyli** gibi koca bir kent kaçak olarak oluşmuştur. Bunun gibi yerleşimler, su ve orman alanlarını tahrip etmektedir. Yine bu dönemde, yeni ve daha rahat bir yerleşim düzeni isteyenler, kuzey ormanlarında villalaşma şeklinde yapılan konutlara yerleşmişlerdir. Zekeriyakök, Bahçeköy, Kemerburgaz, Şile, Riva bu nitelikteki yerleşimlere örnektir.

1950 - 1990 yılları arasında İstanbul nüfus artış oranı sürekli azalmıştır. Bu oran % 61'den % 54'e düşmüştür. Bu olgu oransal olarak göç nüfusunun azalmasıyla yakından ilgilidir.

1950 - 1980 yılları arasında ise İstanbul'a göç eden nüfus, belli birkaç yerleşimde kendini göstermektedir. Örneğin Bakırköy, Kartal, Kadıköy, Gaziosmanpaşa, Eyüp, Sarıyer, Üsküdar gibi.

1980 - 1990 yılları arasında İstanbul'a göç eden nüfus, belli birkaç yerleşimde toplanmamış, bütün yerleşimlere dağılmıştır.

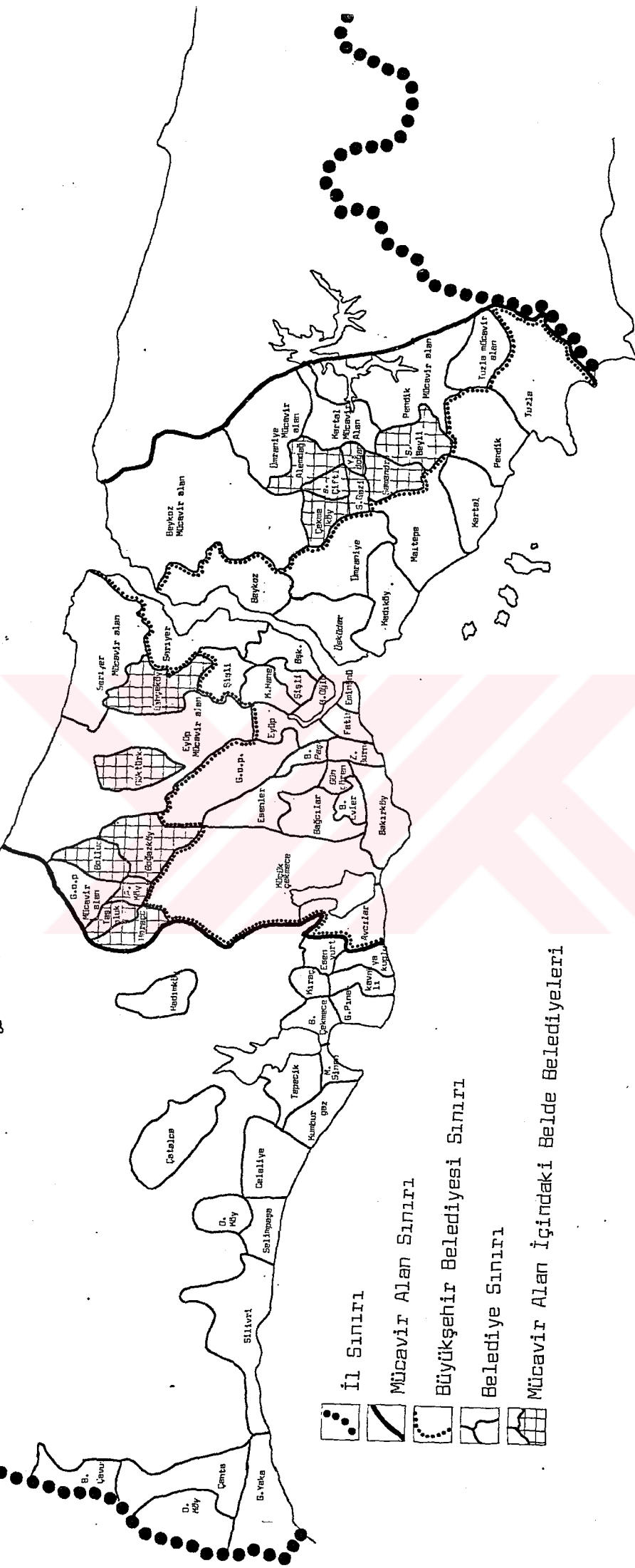
Nüfusun yer seçiminde geçmiş yıllarda batı yakası yerleşimleri tercih edilmiştir. Günümüzde doğu yakası yerleşmeleri de nüfus çekmeye başlamıştır.

1980 - 1990 yılları arasında ise daha önceki yıllarda, belediye sınırları dışında

İSTANBUL İLÇELERİ

	1950	1960	1970	1980	1990	1993
ASYA	ADALAR	ADALAR	ADALAR	ADALAR	ADALAR	ADALAR
	BEYOZ	BEYOZ	BEYOZ	BEYOZ	BEYOZ	BEYOZ
	KADIKÖY	KADIKÖY	KADIKÖY	KADIKÖY	KADIKÖY	KADIKÖY
	KARTAL	KARTAL	KARTAL	KARTAL	KARTAL	KARTAL
	ÜSKÜDAR	ÜSKÜDAR	ÜSKÜDAR	ÜSKÜDAR	PENDİK	MALTEPE
	ŞİLE	ŞİLE	ŞİLE	ŞİLE	ÜMRANIYE	SULTANBEYLİ
	YALOVA	YALOVA	YALOVA	YALOVA	ÜSKÜDAR	PENDİK
					ŞİLE	ÜSKÜDAR
					YALOVA	ÜMRANIYE
						ŞİLE
					YALOVA	
AVRUPA	BAKIRKÖY	BAKIRKÖY	BAKIRKÖY	BAKIRKÖY	BAKIRKÖY	BAKIRKÖY
	BEŞİKTAŞ	BEŞİKTAŞ	BEŞİKTAŞ	BEŞİKTAŞ	BAYRAMPAŞA	AVCILAR
	BEYOĞLU	BEYOĞLU	BEYOĞLU	BEYOĞLU	BEŞİKTAŞ	BAHÇELİEVLER
	EMİNÖNÜ	EMİNÖNÜ	EMİNÖNÜ	EMİNÖNÜ	BEYOĞLU	BAĞCILAR
	EYÜP	EYÜP	EYÜP	EYÜP	EMİNÖNÜ	GÜNGÖREN
	FATİH	FATİH	FATİH	FATİH	EYÜP	BAYRAMPAŞA
	SARIYER	SARIYER	GAZİOSMANPAŞA	GAZİOSMANPAŞA	FATİH	BEŞİKTAŞ
	ÇATALCA	ŞİŞLİ	SARIYER	SARIYER	GAZİOSMANPAŞA	BEYOĞLU
	SİLİVRİ	ZEYTİNBURNU	ŞİŞLİ	ŞİŞLİ	KAĞITHANE	EMİNÖNÜ
		ÇATALCA	ZEYTİNBURNU	ZEYTİNBURNU	KÜÇÜKÇEKMECE	EYÜP
		SİLİVRİ	ÇATALCA	ÇATALCA	SARIYER	FATİH
			SİLİVRİ	SİLİVRİ	ŞİŞLİ	GAZİOSMANPAŞA
					ZEYTİNBURNU	ŞİŞLİ
					BÜYÜKÇEKMECE	KAĞITHANE
					ÇATALCA	KÜÇÜKÇEKMECE
					SİLİVRİ	SARIYER
						ZEYTİNBURNU
						ÇATALCA
						BÜYÜKÇEKMECE
						SİLİVRİ
					ESENLER	

Harita 9 İstanbul Metropolitan Alanında İdari Sınırlar 1994

Kaynak : Bakırköy Rehberi (1995) Bakırköy Belediyesi
İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Şehir Planlama Md.

olup, nüfusu artan yerleşimler ilçe olmuşlardır. Bunlar ise Pendik, Ümraniye, Bayrampaşa, Kağıthane, Küçükçekmece ve Büyükçekmece'dir. Bu nedenle 1980-1990 yılları arasında şehir nüfusu % 132 artarken, kır nüfusu - % 70 azalmıştır.

1993 yılına gelindiğinde ise, Maltepe, Sultanbeyli, Avcılar, Bahçelievler, Bağcılar, Güngören, Esenler yeni ilçe olan yerleşimlerdir.

III. 1. 2. İstanbul İçme Suyu Havzalarında Oluşan Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri

Havza alanlarının hızlı kentleşme olgusundan etkilenmelerinin temel nedeni, kentteki fonksiyon alanlarının dağılımı ve yerleşimi ile havza alanları arasında birtakım etkileşimlerin sözkonusu olmasıdır.

Nüfusun kontrol edilemeyen bir şekilde artması, planlarda ayrılan iskân alanlarının yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu alanların yetersizliği beraberinde, kentin hemen yakınında bulunan su havzalarında kentsel kullanıma özgü kullanımları getirmiştir.

Ulaşım ve sanayi fonksiyonları, konut alanlarının yer seçiminde önemli bir belirleyicidir. Kente göç eden ve ucuz konut edinme isteğinde olan insanlar; ulaşım kolaylığı bulunan alanlarda yerleşmektedirler.

Sanayi alanları ve ulaşım akslarının su havzalarının çok yakınında, hatta kimi yerlerde içerisinde yer alması ile su havzaları bu fonksiyonların etki alanı içine girmiştir. Bundan dolayı, bu alanlarda, plansız konut alanları ve küçük endüstri kuruluşları gelişmeye başlamıştır.

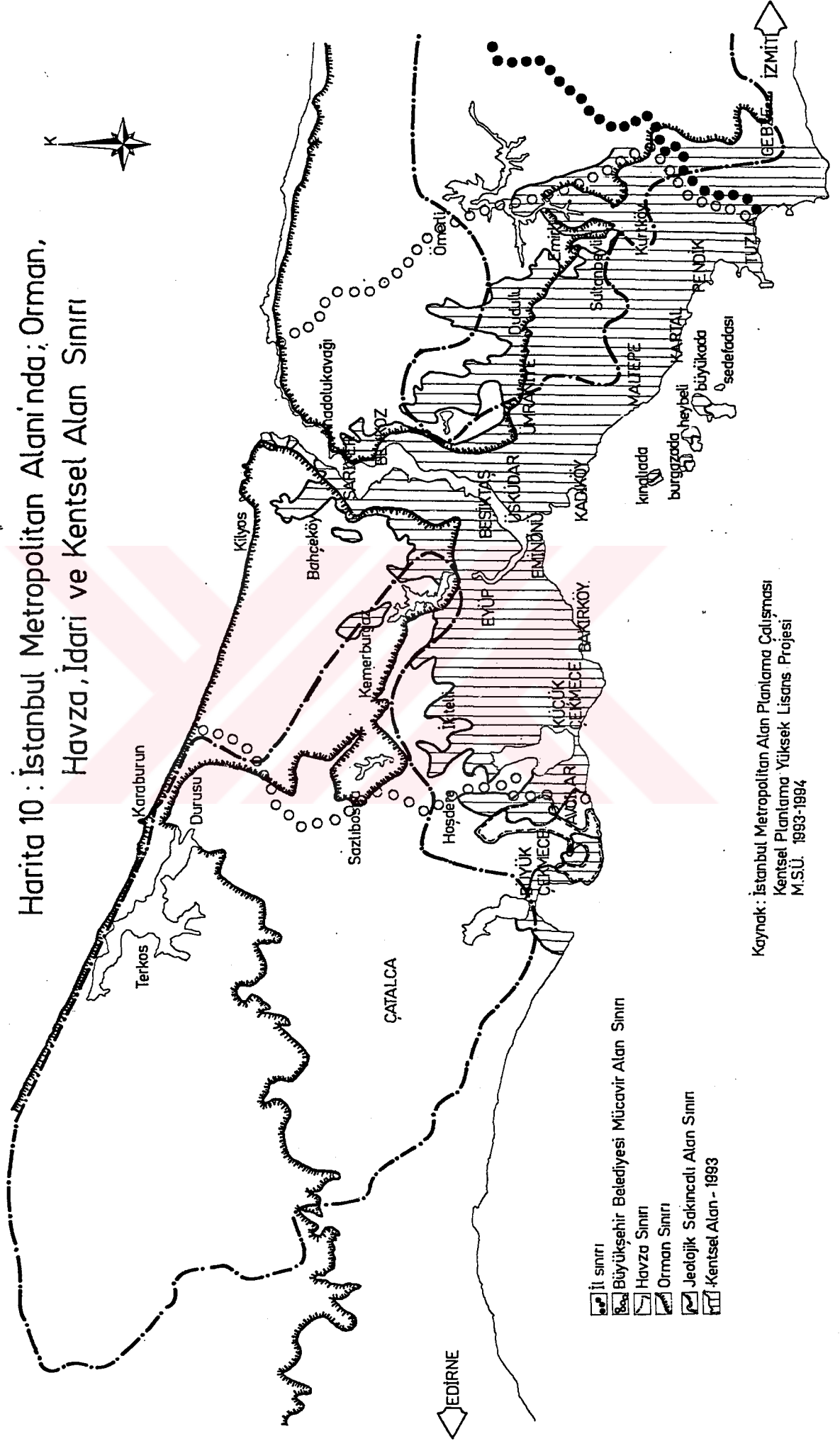
Bugün İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan toplam altı adet içme suyu havzası bulunmaktadır. Bunlar; **Elmalı Havzası, Ömerli Havzası, Darlık Havzası, Alibeyköy Havzası, Büyükçekmece Havzası, Terkos Havzası**'dir.

Kentsel büyüme olgusundan en fazla etkilenen havzaların başında Elmalı gelmektedir. Üsküdar - Şile yol bağlantısının ve Dudullu Organize Sanayi alanının bu bölgede yer alması, çok yüksek yoğunlukta bir nüfusu buraya çekmiştir. Aynı faktörlerin etkisi altında bulunan Ömerli havzası, TEM yolunun yapımı ile artan ulaşım kolaylığı sonucunda, yoğun bir nüfus çekim merkezi olmuştur. Bu bölgede özellikle **Sultanbeyli** gibi korkunç hızla büyüyen, kaçak kentler oluşmuştur.

Yine gerek TEM yolu gerekse, Haliç'te yer alan Alibeyköy sanayi alanları, Alibeyköy havzasını büyük ölçüde tahrip etmiştir.

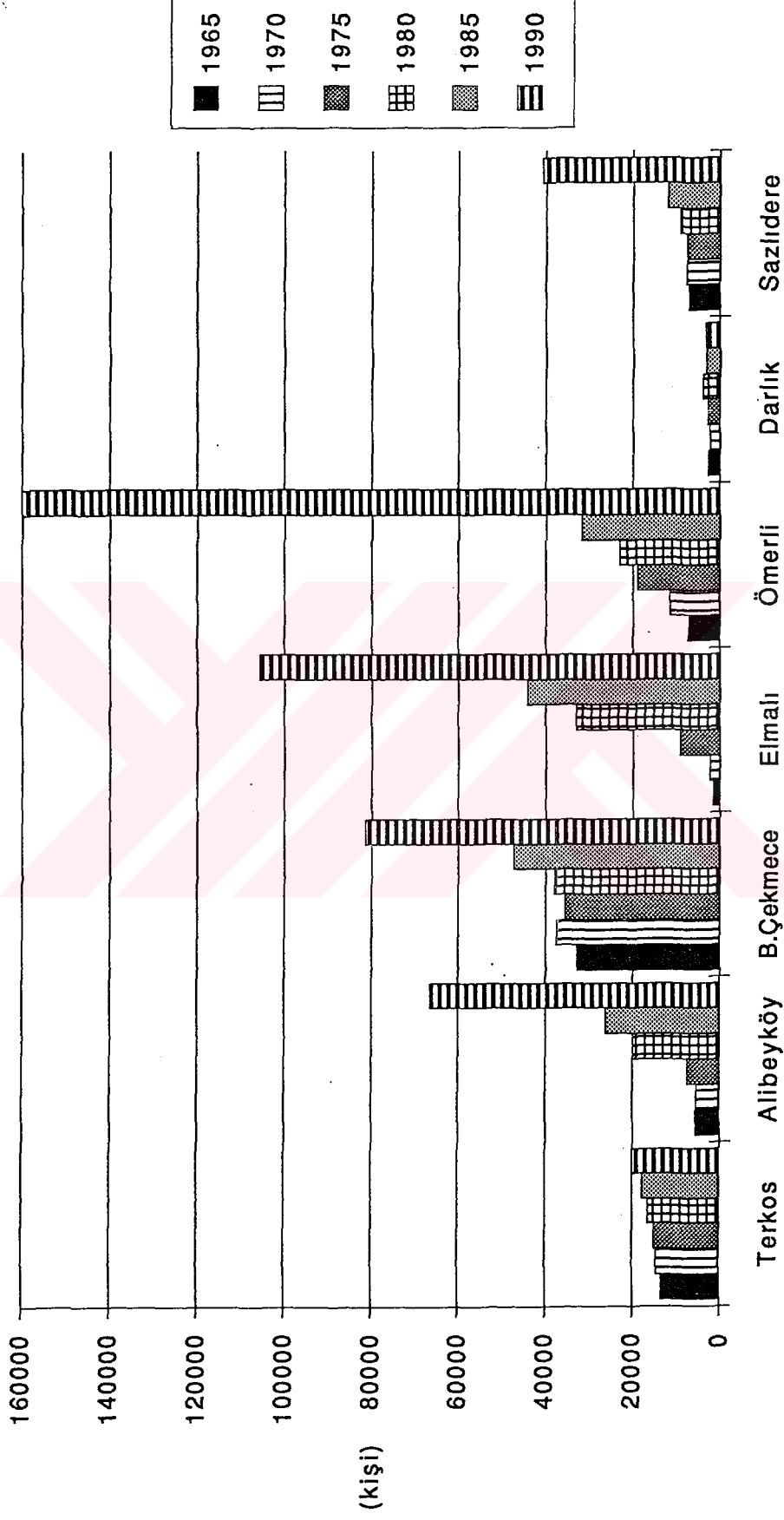
Bu havzalardaki nüfus gelişme hızının **İkinci Boğaz Köprüsü** otoyolu ve çevre yollarının etkisiyle arttığı ortadadır. Bu nedenle yapılması düşünülen bir

Harita 10 : İstanbul Metropolitan Alanında; Orman,
Havza, İdari ve Kentsel Alan Sınırı

Kaynak: İstanbul Metropolitan Alan Planlama Çalışması
Kentsel Planlama Yüksek Lisans Projesi
M.S.U. 1993-1994

GRAFİK 8 :1965-1990 YILLARI ARASI İSTANBUL SU HAVZALARINDA NÜFUS ARTIŞI

Kaynak:Ayten Çetiner(1993)

İstanbul'da Su Toplama Havzalarında
Kentleşmenin Çevresel Etkileri, 17.Dünya
Şehircilik Günü,Bursa

Üçüncü Boğaz Köprüsü'nün devam eden çevre tahribatını daha da arttıracığı beklenmelidir.

Bölgedeki ulaşım kolaylıklarının ve İkitelli ve Küçükköy Sanayi Alanları'nın da gelişmesiyle Sazlıdere ve Büyükçekmece havzalarındaki yerleşmeler de önemli gelişmelere sahne olabileceklerdir.

Şehrin oldukça uzağında bulunan Terkos ve Darlık havzalarının ise henüz kentleşme baskısından etkilenmemiş oldukları görülmektedir.

İçme suyu koruma havzalarında ekolojik kirlenmeye neden olan temel faktör **hızlı nüfus artışı ve kontrolsüz kentsel büyümedir**. Ancak bu olgulara etki eden başka bir takım faktörler de söz konusudur. Bunlar kısaca şu şekilde özetlenebilir;

- . Sık sık **imar affı çıkarılması**; imar aflarından mutlak ve kısa mesafeli koruma kuşakları dışındaki kaçak inşaatların yararlanabilmeleri sonucu bu bölgelerde özellikle **seçim dönemlerinde** büyük boyutlara ulaşan kaçak inşaatlar yapılmaktadır.
- . Göl koruma alanlarında bulunan toplu yerleşim alanlarının "Belde" ilân edilmesi kaçak yapıları meşrulaştırdığı gibi yenilerinin gelişmesine imkân hazırlamaktadır. Oluşturulan bu **Belde Belediyeleri** mücavir alan sınırları içinde dahi olsalar, kendi planlarını kendileri yapmaktadır. Büyükşehir Belediyesi'nin yaptırım gücü yoktur. Bu nedenle yapılan nazım planları, belediyenin kontrol edemediği alanlarda geçersiz kalmaktadır.
- . Belde belediyeleri dışındaki birçok belediye ise **ıslâh imar planları** ile yapılaşmaların artışına neden olmuşlardır.
- . Belediyelerin kendilerine bildirilen kaçak inşaatlar karşısındaki duyarsızlıkları nedeniyle havza içindeki yerleşmelerde yapılaşmalar artmaktadır.
- . Mevcut yasa ve yönetmeliklerin İSKİ'ye sağladığı yaptırım eksikliği vardır.
- . Su toplama havzalarında kurulan sanayi tesislerine göz yumulması söz konusudur.
- . Devlet kurumlarınca İSKİ görüşü olmaksızın su toplama havzalarındaki kaçak yerleşmelere hizmet götürülmektedir. Örneğin T.E.K. tarafından **elektrik** bağlanması veya ilgili belediyeler tarafından **yol** inşaatlarının yapılarak, **otobüs seferleri** hizmete sokulmaktadır.
- . Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın onayı ile yine İSKİ'nin görüşü alınmaksızın su toplama havzalarında açılan **taş - kömür ve maden ocakları**, önemli çevre bozulmalarına neden olmuşlardır.

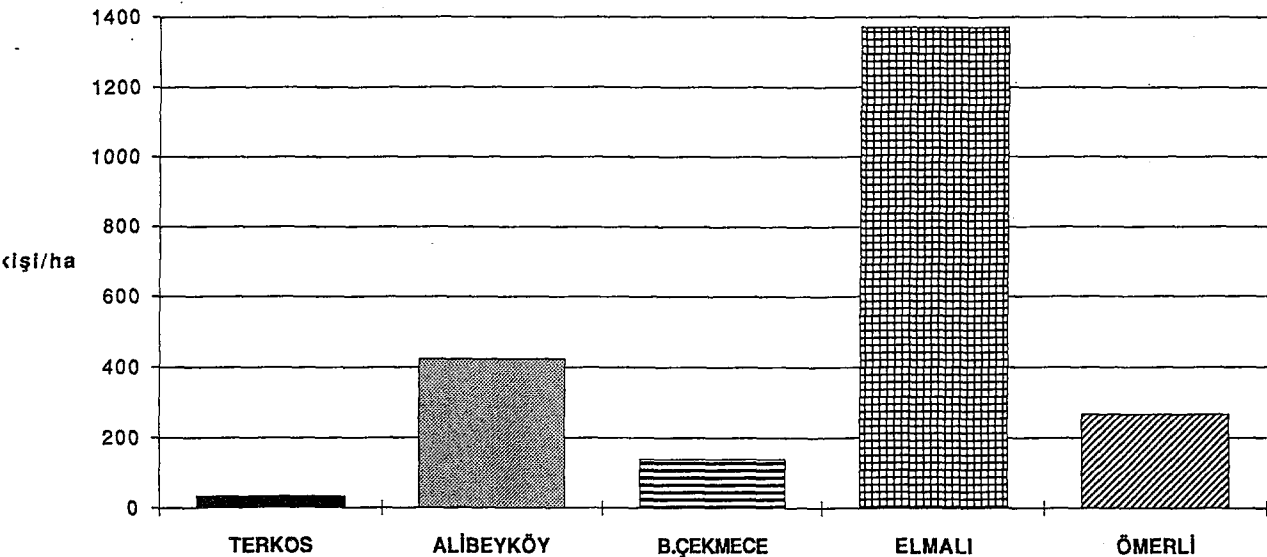
Tablo 7.

İSTANBUL SU HAVZALARINDA KORUMA KUŞAKLARINA GÖRE ALAN, NÜFUSLAR VE YERLEŞME SAYILARI-1990								
HAVZA ADI	TOPLAM ALAN	GÖL ALANI	KORUMA KUŞAĞI	ALAN	%	YERLEŞME SAYISI	NÜFUS-1990	%
	ha	ha		ha				
TERKOS	619	32	Mutlak	25	4	2	3359	18
			Kısa	51	9	4	2338	11
			Orta	62	11	1	888	4
			Uzak	449	76	11	13259	67
			Toplam	587	100	18	19844	100
ALİBEYKÖY	160	3	Mutlak	12	8	1	3699	6
			Kısa	18	11	2	7000	11
			Orta	20	13			
			Uzak	107	68	7	55754	83
			Toplam	157	100	10	66453	100
B.ÇEKMECE	621	36	Mutlak	19	3	3	13900	17
			Kısa	34	6			
			Orta	44	8	6	5097	6
			Uzak	488	83	22	62470	77
			Toplam	585	100	31	81467	100
ELMALI	81	4	Mutlak	10	14	1	4693	4
			Kısa	12	16			
			Orta	29	37	1	13523	13
			Uzak	26	33	2	87457	83
			Toplam	77	100	4	105673	100
ÖMERLİ	621	23	Mutlak	40	7	3	1438	1
			Kısa	55	9	2	2545	2
			Orta	63	10	4	963	0.6
			Uzak	440	74	16	154979	96.4
			Toplam	598	100	25	159925	100

Kaynak : Ayten Çetiner (1993)

İstanbul'da Su Toplama Havzalarında Kentleşmenin Çevresel Etkileri, 17. Dünya Şehircilik Günü, Bursa

GRAFİK 9 :İSTANBUL SU HAVZALARINDA NÜFUS YOĞUNLUĞU -1990

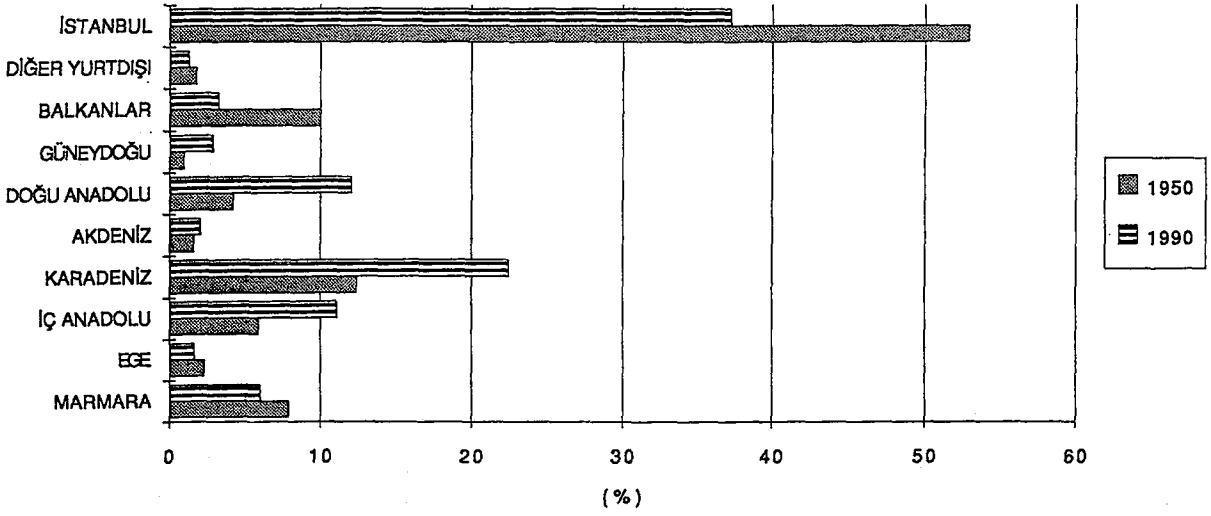

Kaynak : Ayten Çetiner (1993)

İstanbul 'da Su Toplama Havzalarında Kentleşmenin Çevresel Etkileri, 17. Dünya Şehircilik Günü, Bursa

GRAFİK 10 : 1950-1990 YILLARI ARASINDA DOĞUM YERLERİNE GÖRE İSTANBUL NÜFUSUNUN DAĞILIMI

Kaynak: İstanbul Ansiklopedisi cilt.3 s.407

1950-1990 %527

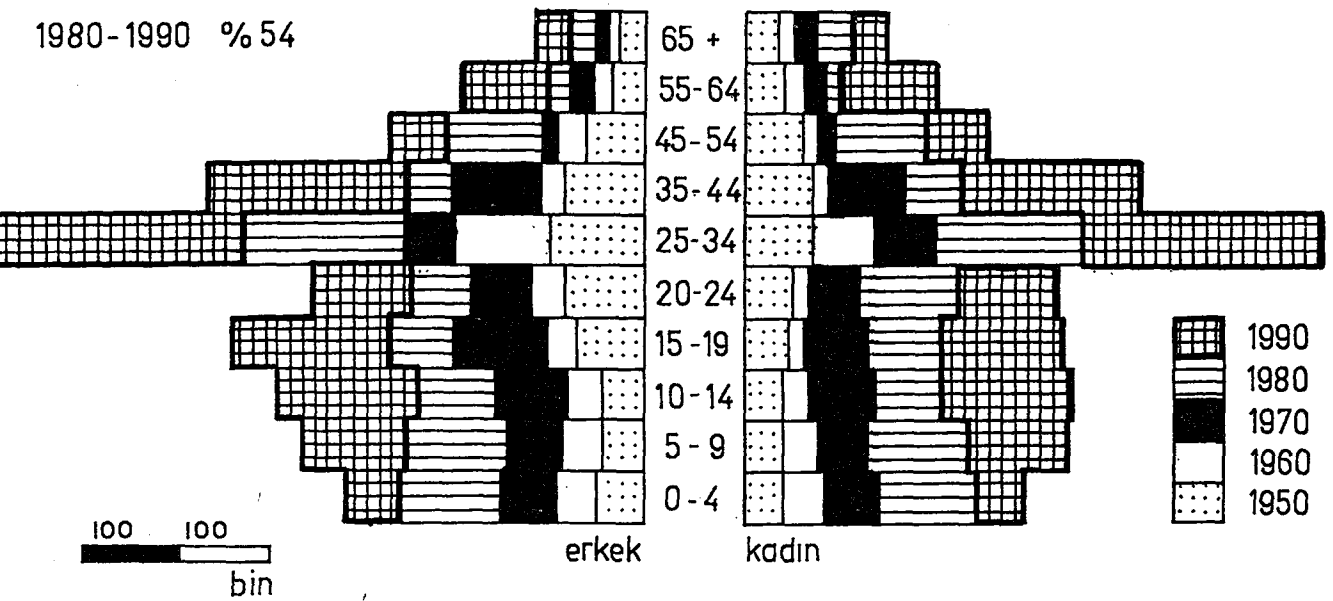
1950-1960 %61

1960-1970 %60

1970-1980 %57

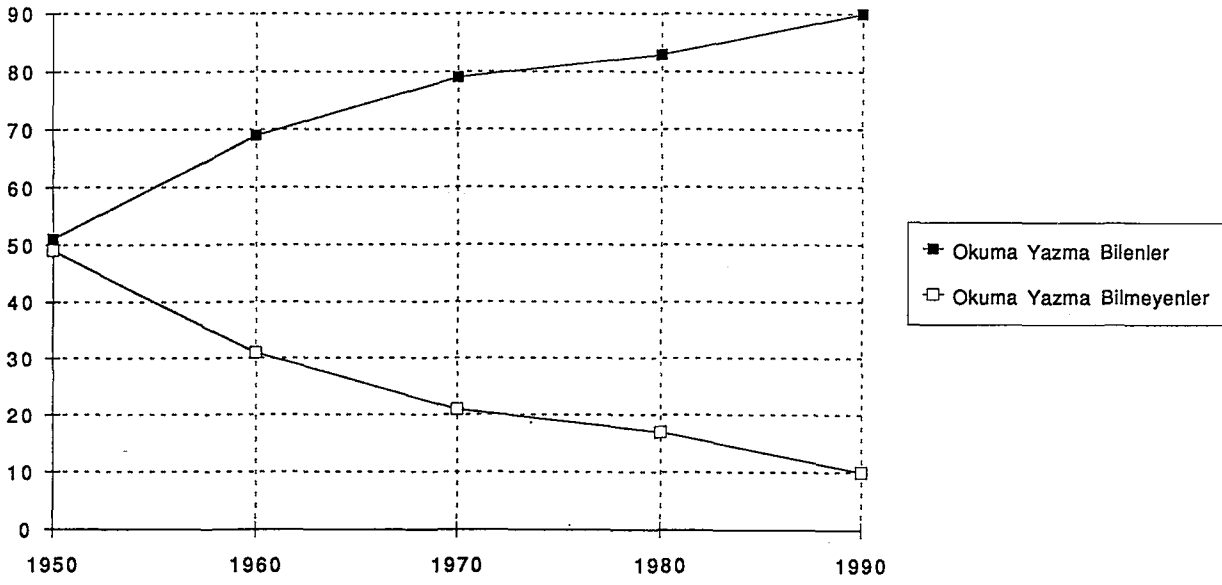
1980-1990 %54

GRAFİK 11 : 1950-1990 YILLARI ARASINDA, YAŞ GRUPLARI İTİBARIYLA, İSTANBUL NÜFUS GELİŞİMİ

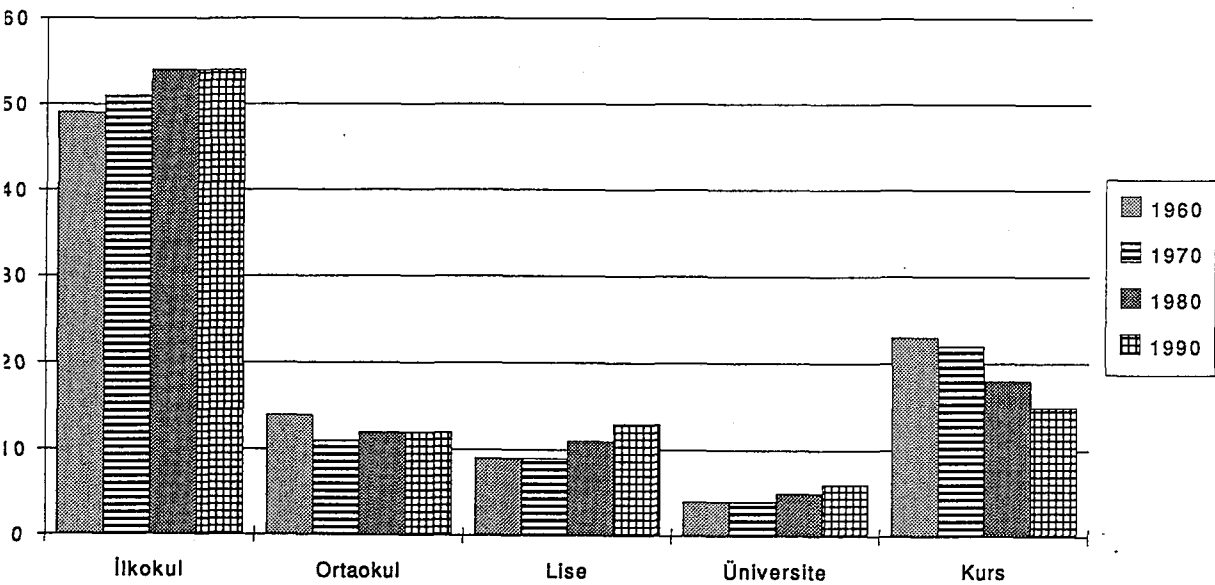
Kaynak : D.İ.E.

GRAFİK 12 : İSTANBUL NÜFUSUNUN OKURYAZARLIK DURUMU

Kaynak : D.İ.E. Eğitim İstatistikleri

GRAFİK 13: BİR EĞİTİM KURUMUNDAN MEZUN OLANLARIN OKUMA YAZMA BİLENLER İÇİNDEKİ ORANI

Kaynak : D.İ.E. Eğitim İstatistikleri

- . Ayrıca göl, mutlak ve kısa mesafeli koruma alanlarında özellikle Terkos'da çeltik ve Büyükçekmece'de ayçiçeği ve hububat ekilen alanlarda **sunî gübre ve zirai mücadele** ilaçlarının kullanılması, kirlenmeyi arttırmaktadır.
- . Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'nde yaptırım yetkisi verilen kurumların net olarak belirtilememesinin neden olduğu **yetki kargaşası** vardır.

III. 2. Sürdürülebilir Kentsel Gelişme İçin Öneriler

Ulusal Kent Stratejileri

- . Büyük kentin büyümesini, gelişmesinin başlangıcında, zorlayıcı tedbirlerden başka hiç bir şey durduramaz. Nitekim İstanbul'da yaşanan hızlı şehirleşmeyi, başlangıcından bu güne kadar durdurmak mümkün olmamıştır. Hatta zaman zaman, İstanbul'u destekleyici kararlar alan **siyasi iradelerin tutumları** ilgi çekicidir.
- . Ancak, 2000'li yıllara çok yaklaştığımız şu son günlerde kentsel mekândaki aşırı yoğunlaşmanın, sakıncaları ortaya çıkmaktadır. Yapılacak başarılı bir müdahale ile, **desantralizasyon** teşvik edilmelidir.
- . Büyük kentin çekiciliğini arttıran müdahalelerden uzak durmak gerekir. Devlet yatırımlarının özellikle, ülkenin geri kalmış diğer bölgelerine kaydırılması esas olmalıdır. Özel sektör için ise, yol gösterici ve teşvik edici tedbirler alınmalıdır.
- . İstanbul ve benzer diğer metropollerin aşırı derecede büyümesini frenlemek için **ikinci derece merkezlerin gelişmesi**, buldukları yörenin ekonomik yapısı ve potansiyeli dikkate alınarak teşvik edilmelidir.
- . Kırsal ve kentsel kalkınma stratejileri ve yaklaşımları birbirlerini tamamlar nitelikte olmalıdır.
- . Ulusal kentleşme stratejileri açık seçik bir amaçlar dizisini, ulusal kentsel sistemin gelişmesindeki öncelikleri, gelişme hedeflerini geniş perspektifli ve uzun vadeli bir biçimde belirlemelidir. Bunun için iyi geliştirilmiş bir **Milli Arazi Kullanım Politikası**'na ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, bu politikaları yönlendirecek ve uygulayacak bir kurumun - örneğin **Şehircilik Bakanlığı** - kurulması esastır. Özellikle Milli Fiziki Plan ve Bölge Planlama uygulamaları yaşama geçirilmelidir

Yerel Yönetimleri Güçlendirmek

Gelişmekte olan ülkelerde, küçük yerleşimler çok kısa zaman süresi içinde hızla büyümüş, ancak yönetim yapıları bu büyümeye ayak uyduramadığı için yetersiz kalmıştır.

İstanbul kentinin kontrolsüz bir biçimde büyümesinin nedenlerinden birisi de gelişmeleri kontrol edecek veya yönlendirecek güçlü bir yönetim yapısının olmamasıdır.

3030 sayılı yasaya göre, Belediye mücavir alan sınırları içi belediyelerin, dışı valiliklerin yetki alanı içindedir.

Ancak, Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde, gerek belde belediyeleri gerekse ilçe belediyeleri kende başlarına buyruk plan yapabilmektedirler. Yapılan imar af-ları bu sağlıksız gelişmenin baş sorumlusudur.

Gelişmeyi yönlendireceği umut edilen nazım plan çalışmaları ise, plan sınırlarının yetki sınırlarından daha büyük olması nedeniyle uygulanamamaktadır.

Ayrıca merkezi hükümetin, re'sen plan uygulamaları, kentin planlama hedefle-rini alt üst etmektedir. Turizmi Teşvik Kanunu ile yapılan yüksek yoğunluklu otel ve iş merkezleri buna örnektir.

Bunlardan dolayı, **geniş bir metropolitan bölgenin yetkilerini elinde tutan, yeni ve güçlü bir yönetim şekline ihtiyaç duyulmaktadır.**

Kendi Kendine Yeterli Olma ve Vatandaş Katılımı

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda kentin ekonomik bakımından aktif çalışan nüfusunun dörtte biriyle yarısı arasında bir kesimi yeterli bir geçim imkânına kavu-şmamaktadır. Sağlam işyerlerinde ve devlet hizmetinde istihdam az olduğundan, insanlar kendi gelirlerini kendileri bulmak veya yaratmak zorunda kalmaktadırlar. Bu çabalar "**gayriresmi sektör**" diye bilinen sektörün hızla büyümesi sonucunu doğurmuştur. Bu sektör de kent ekonomisine, iş dünyasına ve tüketicilere gerekli olan ucuz mal ve hizmetlerin çoğunu sağlamaya başlamıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde ev yapımının, bakımının veya onarımı-nın büyük kısmı resmi planlar dışı yapılmakta ve genellikle kanun dışı iskan böl-gelerinde yer almaktadır.

Bu süreç kullanılan kaynakları harekete geçirmekte, sermaye birikimine katkıda bulunmakta istihdamı körüklemektedir. **Gizli işsizlik** dediğimiz bu olay, kentlerimizde yaşanan **kayıt dışı ekonomiyi** oluşturan temel etkenlerden birisidir.

Hükümetlerin böyle dinamik bir toplum yapısının kentsel kalkınmadaki hayati işlevini anlaması gerekir. Küçük girişimcilere **kredi verilmesi** kolaylaştırılmalıdır. İşgücüne katılmayan ev hanımlarına evde yapacakları işler için krediler açılmalı, inşaat kooperatiflerine, tarım kooperatiflerine, mahalle güzelleştirme dernekleri gibi gönüllü kuruluşlara da aynı şekilde davranılmalıdır.

Vatandaşın herşeyi devletten bekleyen tavrı yerine, örgütlenerek istedikleri işi kendilerinin yapmaları sağlanabilir. Kentsel planlama faaliyetlerine katılımın en etkili olduğu ölçek **mahalle bazında** olmaktadır. Bundan dolayı, kent bütününde, halkın kent ve çevre problemlerinin çözümüne ilişkin olarak katılabileceği mahalleler bazında örgütlenmeler gerçekleştirilebilir. **Muhtarlıklar** bu katılım anlayışının şekil bulacağı en önemli idari kurumlardır.

Bu nitelikteki bir yapılanmanın, insanların "**kentlileşmesi**" yönünden yapacağı katkıları da gözardı etmemek gerekir.

"Ayrıca, İstanbul'un kentsel gelişme araştırmalarını, planlama çalışmalarını yapacak, arşivleyecek, döküman hazırlayacak olan ve herhangi bir siyasi kesikliğe uğramaksızın, **İstanbul Bölgesi Kentsel Araştırma - Geliştirme ve Planlama Enstitüsü** kurulmalıdır. Bu enstitüye, üniversiteler ve gönüllü kuruluşlar da destek olmalıdır." (*)

Ancak tüm bunları ülke bütününde yaşanan demokratikleşme olgusundan soyutlamak da mümkün değildir.

Başta Anayasa olmak üzere 12 Eylül mantığının bir ürünü olan tüm yasalar demokratik, laik ve katılımcı bir anlayışla yeniden ele alınmalıdır. Çünkü ülkeye demokrasi tüm kurum ve kuruluşları ile gelmeden ne sağlıklı bir toplumdan ne de planlı bir kentleşmeden söz edebiliriz.

Yoksullar İçin Konut ve Hizmetler

Gelişmekte olan ülke kentlerinin çoğunda ucuza maledilmiş konut azdır. Genel olarak geliri az olanlar; eski binalarda veya ucuz pansiyonlarda oda kiralarlar. Ya da kaçak bir iskân bölgesinde kendilerine ev veya kulübe yaparlar, belki de satın alırlar. Yasa dışı olayların çeşitli tür ve dereceleri vardır. Bunlar hükümetlerin bu tür iskân bölgelerine karşı ne derece tahammüllü davrandığının göstergesidir. Bazen hükümetler bu yörelere kamu hizmetleri bile götürür.

İstanbul gibi % 65'i kaçak olarak inşa edilmiş bir şehirde, hükümetler bu olguya sürekli olarak göz yummuşlardır. Üstelik, buraları, imar afları ile yasal hae geti-

---

(*) ÇUBUK, Mehmet (1993).a.g.e.

rip, ıslah imar planları ile de rant sağlayıcı bir yapıya dönüştürmüşlerdir. Ayrıca, yol, su, elektrik, telefon gibi altyapı tesisleri de götürülmektedir.

Bununla birlikte **düşük gelirli insanların** iskânı, genelde üç temel özellik taşımaktadır. Birincisi; altyapı hizmetleri ya yetersizdir ya da hiç yoktur. Buna şehir suyu, kanalizasyon ve çöplerin hijyenik olarak toplanması da dahildir. İkincisi, aşırı yoğunluk ve sıkışıklıktan dolayı, sağlık koşulları uygun olmayan alanlardır. Kolaylıkla bulaşıcı hastalıklar doğar, özellikle kötü beslenme nedeniyle dirençleri düşünce daha çok yayılır. Üçüncüsü, genellikle yaşamaya uygun olmayan alanlarda ev yaparlar. Heyelana açık yamaçları, kirlenici sanayilere yakın bölgeleri, kamunun kontrol edemediği alanları seçerler. Böyle yerleri seçmeleri, oradaki toprağın değerinin düşük olması, yani kendilerinin oradan atılma ihtimalinin zayıf olmasındandır.

Bu nedenle hükümetler, kanun dışı arsalarla göre daha ucuz, daha iyi hizmet sunulan, yeri daha iyi olan hukuki alternatifler sağlamayı garanti altına almalıdır. Dolayısıyla **altyapısı hazır arsa üretimi** çok önemlidir. Eğer bu ihtiyaç karşılanmazsa, kentlerin kontrolsüz büyümesi ve bunun yanında gelen yüksek maliyetler durdurulamaz.

Hükümetlerin elinde var olan sınırlı kaynaklar, düşük gelirli insanların konut şartlarını iyileştirmek yönünde en büyük etkiyi sağlayacak şekilde ayarlanmalıdır. Bu konuda şu öneriler sunulabilir;

- . İnsanların ev kurabileceği veya evlerini iyileştirebileceği toprak ve diğer kaynakların mevcut olmasını sağlamak
- . Altyapısı ve hizmetleri olan, mevcut veya yeni, iskân alanları sunmak
- . Evlerin nasıl daha iyi ve daha ucuz yapılabileceği, sağlık ve hijyen şartlarının nasıl iyileştirilebileceği konularında danışmanlık ve teknik yardım sağlayacak **semt büroları** açmak
- . **Kentin fiziksel genişlemesini planlamak**, buna rehberlik etmek, yeni konutlar, tarım alanları, parklar, oyun sahaları için gerekecek arazi tahmin edip sağlamak
- . Konut finansman sistemini değiştirip düşük gelirli gruplara **ucuz kredi** sağlamak.

Kaynakların Daha Çoğundan Yararlanmak

Kentin içindeki veya yakınındaki mevcut kaynaklar genellikle tam olarak kullanılmaz. Birçok toprak sahibi, iyi yerlerdeki arazilerini boş durumda tutar, kent ya-

yıldıkça arsanın artacak değerinden yararlanmayı bekler.

Arsa spekülasyonu dediğimiz bu olgu, kentsel gelişmenin kontrolü için en can alıcı noktalardan birisidir.

Yine birçok devlet kuruluşunun elinde,şu anki durumundan daha iyi bir şekilde yararlanabilecek olan araziler vardır. Bunlar demiryolu istasyonlarına, limanlara yakın yerlerde olabilir. Bazı ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de; bu tür toprakların geliştirilmesi amacıyla kamu ve özel sektör işbirliğini teşvik eden programlar başlatılmalıdır.

Buralardan elde edilecek gelirle, **kent dışından araziler satın alınıp**, gelecek için stok yapılmalıdır.

Bir başka az yararlanılan kaynak da **katı atıklardır**. Bunların kaldırılması birçok kentte büyük sorun haline gelmiş, çoğu rastgele atılmaya ya da toplanmama-ya başlanmıştır. Maddelerin yeniden kazanılmasını, tekrar devreye sokulmasını teşvik etmek katı atık sorununu azaltabilir, istihdamı canlandırabilir, hammadde tasarrufuna yol açabilir. Hele İstanbul metropolü gibi günde **7260 ton çöp** üretilen bir kentte, katı atıkların yeniden kullanılması ile kent ekonomisine büyük katkılar sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- ABAMA, Muhuttin. İmar Kanunu Mevzuatı ve Uygulaması, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- ALADA Adalet (1994). **Cumhuriyet Döneminde İstanbul'un Yönetimi**, İstanbul Dergisi Sayı : 8, İstanbul
- ALTUĞ, Fevzi (1990). Çevre Sorunları, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa
- Anayasa - 1982
- ARCHIBUGI Franco (1994). **Urban Planning and Ecology: What Relationship?** 8th AESOP Congress, İstanbul
- ATALIK, Gündüz (1993). **Sürdürülebilir Kalkınma / Kentleşme İkilemleri ne İlişkin Görüşler**. Kent ve Çevre Planlamaya Ekolojik Yaklaşım, 17. Dünya Şehircilik Günü, Bursa.
- BERKES Fikret, KIŞLALIOĞLU Mine (1990). Çevre ve Ekoloji, Remzi Kitabevi, 2. Basım, İstanbul.
- BERKES Fikret, KIŞLALIOĞLU Mine (1990). Ekoloji ve Çevre Bilimleri, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Bolt (1993). **Kent Planlama İçin Bir Strateji ve Yöntem; Sürekli Kentsel Büyüme İşletmeciliğine Ekolojik Yaklaşım**, Kent ve Çevre Planlamaya Ekolojik Yaklaşım. 17. Dünya Şehircilik Günü, Bursa.
- ÇEPEL, Necmettin (1992). Doğa, Çevre, Ekoloji, Altın Kitaplar, 1. Basım, İstanbul
- ÇETİNER, Ayten (1990). **Günümüze Kadar İstanbul'da Planlama Eylemleri ve Yarattığı Çevre Sorunları**, İstanbul'un Çevre Sorunlar ve Çözümleri Sempozyumu, T. Ç. K. Y. K., İstanbul.
- ÇETİNER, Ayten (1993). **İstanbul'da Su Toplama Havzalarında Kentleşmenin Çevresel Etkileri**, Kent ve Çevre Planlamaya Ekolojik Yaklaşım, 17. Dünya Şehircilik Günü, Bursa.
- Çevre Bakanlığı (1993). Çevre ve Çevre Bakanlığı, Ankara.

ÇUBUK, Mehmet (1991). **Türkiye'de Son Otuz Yılda Planlamada Etkin Olan Kurumlar**, Türkiye'de Şehirciliğin Gelişiminde Son 30 Yılın Değerlendirilmesi, 15. Dünya Şehircilik Günü, İzmir.

ÇUBUK, Mehmet (1993). **İstanbul : A Metropolization Process**, Urbanistica, . 6 dicembre, Università di Roma.

ÇUBUK, Mehmet (1993). **Geleceğini Arayan Metropol**. İstanbul Dergisi, Sayı : 4., İstanbul

ÇUBUK, Mehmet (1993). **Kentsel Yaşam Kalitesi ve Ekolojik Planlama**, Planlama Kavramı ve Pratiğinde Yeni Yaklaşımlar S emineri. İller Bankası, İstanbul

ÇUBUK, Mehmet (1993). **Kolokyum ve Panel Tartışmaları Sonuçları Metni**. Kent ve Çevre Planlamaya Ekolojik Yaklaşım 17. Dünya Şehircilik Günü, Bursa.

D.P.T. I. - II. - III. - IV. - V. - VI. Beş Yıllık Kalkınma Planları

EKİNCİ, Oktay (1992). İnsan Hakları ve Çevre, Anahtar Kitaplar, İstanbul.

ERAYDIN, Ayda (1993). **Değişen Planlama Kavramları Çerçevesinde Ekolojik Yaklaşım**. Kent ve Çevre Planlamaya Ekolojik Yaklaşım 17. Dünya Şehircilik Günü, Bursa.

ERBAŞ A. Erdem (1993). Kent ve Kentleşme 1970 - 1985 Yılları Arasında İzmit Örneği, Yayınlanmamış Lisans Tezi, M. S. Ü., İstanbul

ERBAŞ A. Erdem (1994). **Üretim ve Çevre İlişkisinde; Türkiye'de Enerji Politikaları, Termik ve Nükleer Santraller, Alternatif Enerji Kaynakları**, Mekân Organizasyonu Dersi Öğrenci Seminer Çalışmaları, Kentsel Planlama Yüksek Lisans Programı, M.S.Ü., İstanbul

ERBAŞ A. Erdem, YALÇINTAN Murat, AKSOY Yasemin (1994). Kentleşme ve Siyasal Yapılaşma, Milliyet Gazetesi Ödülleri Sosyal Bilimler Ana Dalı 1.lik ödülü

ERBİL Tansel (1994). Ekoloji ve Kent Planlama İlişkisi, Kentsel Planlama Yüksek Lisans Tezi, M.S.Ü. İstanbul

ERTÜRK, Hasan (1993). **Kentsel Çevre Sorunlarının Çözümü Açısından Ekolojik İlkeler**, Kent ve Çevre Planlamaya Ekolojik Yaklaşım. 17. Dünya Şehircilik Günü, Bursa.

GÜREL,SÜMER (1978).Kent Planlama Kuramına Doğru,G.Ü. GSF

GÜRPINAR, Ergun (1992). Çevre Sorunları, Der Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

GÜRPINAR, Ergun (1993). Kent ve Çevre Sorunlarına Bir Bakış, Der Yayınları, İstanbul.

GÜRSEL, Yücel (1992). Mimarlık ve Çevre, Anahtar Kitaplar, İstanbul.

HÖGG Hans (1961). İstanbul

İnşaat Mühendisler Odası (1992). İstanbul 2. Kentiçi Ulaşım Kongresi, 16 - 18 Aralık, İstanbul.

İmar ve İskân Bakanlığı (1973). 50 Yılda İmar ve Yerleşme. 1923 - 1973, Ankara.

İSKİ (1992). İstanbul'da Altyapı, Türkiye'de 16. Dünya Şehircilik Günü, İstanbul.

İSPİR, G. Eyüp (1986). Şehirleşme ve Meseleleri, Ocak Yayınları, Ankara.

İstanbul Belediyesi (1943). Güzelleşen İstanbul

İstanbul Metropolitan Alan Planlama Çalışması,Kentsel Planlama Yüksek Lisans Projesi - 1994,MSÜ

KARAMAN Aykut (1993). **Ekolojik Planlama Kavramsal Çerçeve ve Bir Yöntem**, Planlama Kavramı ve Pratiğinde Yeni Yaklaşımlar Semineri, İller Bankası, İstanbul

Karayolları Genel Müdürlüğü (1971). İstanbul Çevre Yolu Projesi Haliç Köprüsü, Ankara.

KARTAL, Kemal (1983). Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme, Yurt Yayınları, Ankara

KELEŞ, Ruşen (1978). Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu, Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul.

KELEŞ, Ruşen (1980). Kentbilim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KELEŞ, Ruşen (1990). Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.

KELEŞ, Ruşen (1991). **Kentleşme, Nüfus ve Çevre**, Çevre Üzerine, T.Ç.S.V., Ankara.

KELEŞ, Ruşen (1991). **Planlı Dönemin Plansız Kentleşmesi 30 yılın Bilançosu 1960 - 1990**, Türkiye'de Şehirciliğin Gelişiminde Son 30 Yılın Değerlendirilmesi, 15. Dünya Şehircilik Günü, İzmir.

KELEŞ, Ruşen, HAMAMCI Can, (1993). Çevrebilim, İmge Kitabevi, Ankara

KESKİN, Ahmet (1990). **İstanbul'da Ulaşımın Doğurduğu Çevre Sorunları**, İstanbul'un Çevre Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu, T.Ç.K.Y.K., İstanbul.

LİM, S. W. (1984). **Planlı Bir Kentsel Çevreye Doğru**, Yerleşim ve Çevre Bilim Sorunları, Türk Sosyal Bilimler Derneği,

Manuel Leal Da Costo Lobo (1993). **Ekokent**, Kent ve Çevre Planlamaya Ekolojik Yaklaşım, 17. Dünya Şehircilik Günü, Bursa.

Marmara ve Boğazlar Belediyeler Birliği (1981). **Çevre Sorunları ve Çevre Mevzuatı**, İstanbul.

MEADOWS, H. Donella, MEADOWS, L. Dennis (1972) Ekonomik Büyümenin Sınırları, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi Yayını No: 217

Mimarlar Odası (1971). Türkiye'de Kentleşme, Ankara.

Mimarlık (1970). Metropol Planlama, Sayı. 5

Mimarlık (1972). Cumhuriyetten Bu Yana İstanbul Planlaması, Sayı : 7

NAZLIOĞLU M. Dinçer (1973). **Türkiye'de Çevreye Bakış**, Orta Asya ve Karadeniz Çevre Konferansı. T.Ç.V. Ankara

Özel Çevre Koruma Kurumu (1993). Özel Çevre Koruma Bölgeleri, Ankara.

Özel Çevre Koruma Kurumu (1994). Göksu Deltası, Ankara.

SEYMEN, Ü. Baykan (1993). **Planlama Kapsamında Ekoloji Kavramının İçeriği**, Kent ve Çevre, Planlamaya Ekolojik Yaklaşım, 17. Dünya Şehircilik Günü, Bursa

SİREL, Ayşen. SEZER, Seher (1993). **Kentlerimizin Geleceği Açısından Özellikle Kamu Mülkiyetinde Olan Orman Alanları ve İçme Suyu Havzalarındaki Kullanımların Kent Makroformuna Etkileri**, Kent ve Çevre Planlamaya Ekolojik Yaklaşım. 17. Dünya Şehircilik Günü. Bursa

STEWIG Reinhard (1965). İstanbul'un Bünyesi, İstanbul Ticaret Odası Yayınları

SUHER Hande (1990). **İstanbul'da Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlıkları ve Çevre Sorunları**, İstanbul'un Çevre Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu, T.Ç.K.Y.K., İstanbul.

ŞENYAPILI, Önder (1977). Kentleşen Köylüler, Milliyet Yayınları.

ŞENYAPILI, Tansı (1973). Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu, ODTÜ, Ankara.

TANERİ, Ergün (1986). Bölge Planlama, Yıldız Üniversitesi Yayınları. Sayı : 186, İstanbul.

TANKUT, Gönül (1991). **Nüfus, Şehirler, Çevre**. Dünya Nüfus Günü Toplantısı, T.Ç.V., Ankara.

TANYERİ, İbrahim (1991). **Nüfus Artışı, İktisadi Gelişme Doğal Kaynaklar ve Çevre**, Dünya Nüfus Günü Toplantısı, T.Ç.V., Ankara.

TEKELİ, İlhan (1972). Bölge Planlama Üzerine, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

TEKELİ, İlhan (1993). **İcabında Plan**, İstanbul Dergisi Sayı : 4, İstanbul

TEKELİ, İlhan (1994). **Geleceğin İstanbul'u**, İstanbul Dergisi Sayı : 8, İstanbul

TEKİNBAŞ, Belma (1993). Mücavir Alanlar ve Fiziksel Planlama, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Ankara.

T.O.B.B. (1993). Çevre Kurulu Raporu, Ankara.

URAL, Engin (1990). **Çevre Alanında Uluslararası Gelişmeler**, Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı T.Ç.S.V., Ankara.

URAL, Engin (1993). **Çevre Gönüllü Kuruluşları**, Orta Asya ve Karadeniz Çevre Konferansı, T.Ç.V., Ankara.

URBAN ECOLOGY (1992). Seven Conference on Urban and Regional
Research United Nations Economic Commission For Europe,
Ankara, Turkey

USLU, Orhan (1990). **Sanayileşme ve Kentleşmenin Getirdiği Çevre Sorunları, Sürekli ve Dengeli Kalkınma Kavramı Açısından Bir Tartışma**, Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı, T.Ç.S.V., Ankara

UYSAL, Yıldız (1993). **Çevre - Planlama - Mevzuat**, Planlama Kavramı ve Pratiğinde Yeni Yaklaşımlar Semineri, İller Bankası, İstanbul.

UZEL, Elvan (1994). **Kalkınma ve Çevre ilişkilerinde Sürdürülebilirlik ve Mekân Organizasyonu**. Mekân Organizasyonu Dersi Öğrenci Seminer Çalışmaları, Kentsel Planlama Yüksek Lisans Programı M.S.Ü., İstanbul

ÜLGÜRAY, Metin (1974). Kalkınma Sorunu, Varlık Yayınevi, İstanbul

YAVUZ, Fehmi (1975). Çevre Sorunları, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No : 385, Ankara.

YAVUZ, Fehmi, KELEŞ, Ruşen, GERAY, Yavuz (1978). Şehircilik, Sorunlar Uygulama ve Politika, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 415, Ankara.

Yurt Ansiklopedisi, cilt 6, sayfa 4004 - 4036